

Нам улуунун үөрэБириитин управлениета
Ньургунун оҕо сада

Тулабын кэрэхсээ

Уваровская Туяра Викторовна тулалыр эйгэни уерэтиигэ аналлаах
авторскай программата

Кирии тыл

Оџо кыра эрдэбиттэн чугас дьонуттан, дьиэтиттэн, тиэргэниттэн, тереебут туелбэтиттэн сабалаан, идэ, улэ, олорор сирин туьунан септеех билиини ыларын, кэпсиирин ситиьэр ис хоьоонноох улэ барар. Маны таьынан оџо тылын байытыы, оџо бэйэтэ толорор дьоџурун уьугуннарыыта киирэр.

Кини тугу барытын ооньуу кеметунэн ылынар. Ооньуута суох дьарыктан тургэнник сылайар, салбар. Ол иьин тулалыыр эйгэни билиьиннэрэр, тылы сайыннарар улэни ооньуу көрүнгүнэн ыытар, түмүгэр уопсай ооньуу ыытар көдьүүстээх. Хас биирдии иитээччи оскуола методикатыттан тэйэн, үөрэтии сана ньыматын көрдүүрэ билинни кэм ирдэбилэ буолла. Оџо ооньуу кэмигэр ордук түргэнник өйдүүр, чэпчэкирик ылынар, иитээччи манны таба туманыхтаах.

Детсад саастаах оџо биир бэлиэ өрүтүнэн барыны бары билиэн-көрүөн баџарара буолар. Ол иьин олус элбэхтик ыйытар уонна тутта сөптөөх эппиэти ылыан баџарар. Өскөтүн улахан киһи сатаан эппиэттээбэт эбэтэр эппиэттиэн баџарбат буоллаьына, кини билэр-көрөр баџата уостан хаалар. Онон оџо биэрбит боппуруоһугар-бэйэтэ үөрүйэьин, опытын чуолкайдык толкуйдаан таһаарарыгар иитээччи тирэх буолуохтаах.

Биһиги дьиэбит ханнаһый?

Куорат уонна дэриэбинэ уратыллара. Куорат: үрдүк, элбэх этээстээх, таас тутуулар, кэтит асфальт суоллар, уулуссалар; Дэриэбинэ: намыһах, этээһэ суох мас дьиэлэр, синньигэс уулуссалар, оттор-мастар. Куорат-биһиги дьиэбит. Куоракка үүнээйи тоҕо нааданый?

Уулусса

Кыра, улахан массыналар. Уулуссаҕа сылдыһы быраабыллара: светофор, сатыы киһи туоруур сирэ: «зебра», сир аннынааҕы туорааһын. Тохтобул. Транспорка сылдыһы быраабыллара.

Биһиги хайдахпытый?

Дьиэ кэргэн: ийэ, аҕа, убай, эдьий, балыс, эһээ, эбээ. Биһиги бары дьоннорбут. Дьахталлар, эр дьон, кыргыттар, уолаттар. Төбө, илии, атах, сирэй, сирэй чаастара, истэр-көрөр, сыты билэр органнар. Доҕоргун бил. Символ бэлиэлэр. Куоскалар уонна ыттар-дьиэ кэргэн чилиэннэрэ. Куосканы, ыты көрүү-харайыы. Мин таптыыр кылым. Куоска, ыт – көмөлөһөөччүлэр.

Күһүн-дьыл кэмэ

Күһүн-дьыл кэмэ. Күһүҥнү ыйдар. Билгэлээһин, күһүн бэлиэлэрэ-араҕас, кыһыл сэбирдэхтэр, сэбирдэх түһүүтэ, күһүҥнү танас-сап. Паарка: мастар, оттор, сэппэрээктэр. Бэс, тиит, харыйа, хатын, тэтин.

Ойуурга бараары хомунабыт. Походка таннар танас. Ойуур. Күһүн ойуурга. Сизнэр, сиэмэт тэллэйдэр. Отоннор. Ойуурга сылдыһы бэрээдэгэ. Кыһынна бэлэмнэни. Эһэ арҕахха кириитэ, баҕалар уу тугэбэр түһүүлэрэ. Куобах, тиин «соннорун» дүһүнэ уларыыта. Чыычаахтар соҕуруу дойдуга барыылара.

Табаар маҕаһыҥна хантан кэлэрий?

Маҕаһыҥ ис-тас көстүүлэрэ. Маҕаһыҥна туох баарый? Символ-бэлиэлэр. Оҕуруот аһа маҕаһыҥна хантан кэлэрий? Оҕуруот, бааһына. Хомуур диэн тугуй? Олохтоохтор оҕуруот аһа үүннэрэллэр. Техника бааһынаҕа көмөтө. Оҕуруот астарын араастара, сизнэр-сиэмэт чаастара.

Отоннор. Отоннор араастара. Фрукта биһиэхэ хантан кэлэрий? Оҕуруот аһыттан ханнак астары бэлэмниэххэ сөбүй? Эбиэт: борщ, иккис бүлүүдэ, салаат. Фруктааттан тугу бэлэмниэххэ сөбүй? Хомпуот, барыанна, сок. Повар үлэтин билсиһии.

Килиэп. Күн уонна уу – бурдук саамай чугас доҕотторо. Сааскы сир хорууу уонна ыһы үлэтэ. Дьон бурдук үүннэрэллэр. Хомуур үлэтэ. Бурдук туорахтара хайдах бурдук буолалларый? Килиэби пекарь буһарар. Кини үлэтин билсиһии.

Дьон идэлэрэ

Куоракка дьон үлэтэ. Бэйэ – бэйэлэригэр хардарыта көмөлөһүүлэрэ. Маҕаһыҥ, парикмахерскай, балыһа, театр, детсад, оскуола. Бу тэрилтэлэр үлэһиттэрин билиһиннэри.

Кыһын-дьыл кэмэ

Кыһын – дьыл кэмэ. Кыһынны ыйдар. Бэлиэлэрэ. Кыылар уонна үүнээйилэр кыһынны кэмнэ. Кыыларга көмө. Билгэлэр. Хаар, таммах, кырыа, кыцын оҕуордара. Халтараан. Тымны күн – дьыл уонна дьон кыһынны танастара. Кыһынны оонньуулар. Сана дьыл бырааһынныга.

Кыылар – биһиги доҕотторбут

Ойуур хаһаайыттара – кыылар. Кыылар кыцын уонна сайын. Остуоруйа геройдара (бөрө, саһыл, куобах, еж, эһэ, кутуйах). Кыыларга дьон көмөтө. Дьиэ кыыллара – биһиги көмөлөһөөччүлэрбит. Кинилэр араастара. Дьиэ кыылларын тустарыгар дьон кыһамныта.

Чыычаахтар – салгын олохтоохторо. Чыычаахтар кэлиилэрэ-барыылара, куоракка уонна ойуурга олохторо. Кинилэргэ дьон көмөтө.

Дьиэ көтөрдөрүн араастара (бөтүүк, куурусса, кус, хаас, индюк). Киһи дьиэ

көтөрдөрүгэр кыһамньыта.

Балыктар – уу олохтоохторо

Зоопарка. Кыыллар араастара. Биьиги дойдубут уонна атын дойдулар кыыллара – зоопаркаҕа. Кыыллар, чыычаахтар, балыктар. Уу уонна сир кыыллара. Сиринэн сылдыааччылар уонна салгынынан көтөөччүлэр. Кинилэр араастара.

Саас - дьыл кэмэ

Аҕалар күннэрэ – Аҕа дойдуну көмүскээччилэр күннэрэ. Кулун тутар 8 күнэ ийэлэр күннэрэ. Саас дьыл кэмэ. Саас бэлиэлэрэ. Айылҕа уһуктуута. Сааскы ыйдар. Олбуорга саас бэлиэлэрэ (хаар уулуута, сэбирдэх тыллыыта) Саас бэлиэтэ – ойуурга (хаар уулуута, сэбирдэх тыллыыта, муус устуута, чыычаахтар кэлиилэрэ, үүнээйилэр тыллыыллара, чыычаахтар уйа туттуулара, бастакы сибэккилэр.)

Чыычаахтар уонна кинилэр уйалара. Кыыллар уонна үүнээйилэр сайыднна бэлэмнэнэллэр. Тҕа олохтоохторун харыстааһын.

Үөннэр – көйүүрдэр биьиги доҕотторбут. Кинилэргэ «ыалдьыттааһын». Кыра кээмэйдэр. Көтөр сибэккилэр – лыахтар.

Практической үлэ – үүнээйи олордуута. Үүнээйи үүнэр усулуобуйата. Хос үүнээйилэрин көрүү- харайыы.

Дьыл кэмнэрэ. Күһүн, кыһын, саас, сайын бэлиэлэрэ. Дьыл ыйдара.

Сыл бүтүүтүгэр оҕо билиэхтээх:

- *Олорор улууһун, дэриэбинэтин аатын;
- *Врач, повар, продавец, парикмахер үлэлэрин;
- *Куорат, дэриэбинэ уратыларын;
- *Куоракка уонна айылҕаҕа сылдыыы быраабылаларын;
- *Транспорт араас көрүгүннэрин;
- *Дьэ кэргэнин, кинилэр хардарыта көмөлөсүһүүлэрин;
- *Кини этин чаастарын, кинилэр аналларын;
- *Тус бэйэ гигиенатын, бэрээдэктээхтик сылдыыыны;
- *Үүнээйи үүнэр усулуобуйатын; оҕуруот астары, фрукталар хайдах үүнэллэрин;
- *Дьон идэлэрин;
- *Айылҕа улартыылары – киниэхэ;
- *Дьэ кыылларын туһаларын (дьон кинилэри көрөр – харайар үлэлэрин);
- *Төрөөбүт дэриэбинэтин олоҕун;

Оҕо сатыахтаах:

- *Дьыл кэмнэрин араарары, бэлиэлэрин;
- *Куораты дэриэбинэттэн араарары;
- *5-6 маһы, 3 сэппэрээги араарыахтаах;
- *Тэллэй, отон уратыларын булары;
- *Үүнээйи сиэнэр, сиэммэт чаастарын араарыахтаах;
- *Мухомор – сиэммэт тэллэй;
- *Үлэ соруктарын сөптөөхтүк туруорары;
- *Дьарыктаныыга бэйэтин сөпкө салайыныахтаах (толору уонна сөптөөх эппиэти биэри, ыйытыылары сөптөөхтүк, чуолкайдык биэри);

Күнү – дьылы, айылҕаны кэтээн көрүү халандаара

Оҕону прогулкаҕа илдьэ сылдьан айылҕаны, күнү-дьылы, кини улартыылары болҕойон көрөргө үөрэтэр олус наадалаах. Күн – дьыл туругун кэтээн көрөн ый иккис, үһүс нэдиэлэтигэр таблица толорулуохтаах. Холобур:

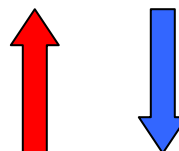
Балаҕан ыйа

Фиолетовай	(бэнидиэнньик)	
Харана халлаан күөх	(оптуорунньук)	
Сырдык халлаан күөх	(сэрэдэ)	
От күөх	(чэппиэр)	
Саһархай	(бээтинсэ)	
Оранжевай	(субуота)	
Кыһыл	(өрөбүл)	

Атын бэлиэлэри оҕолору кытта сүбэлэһэн толоруллар:

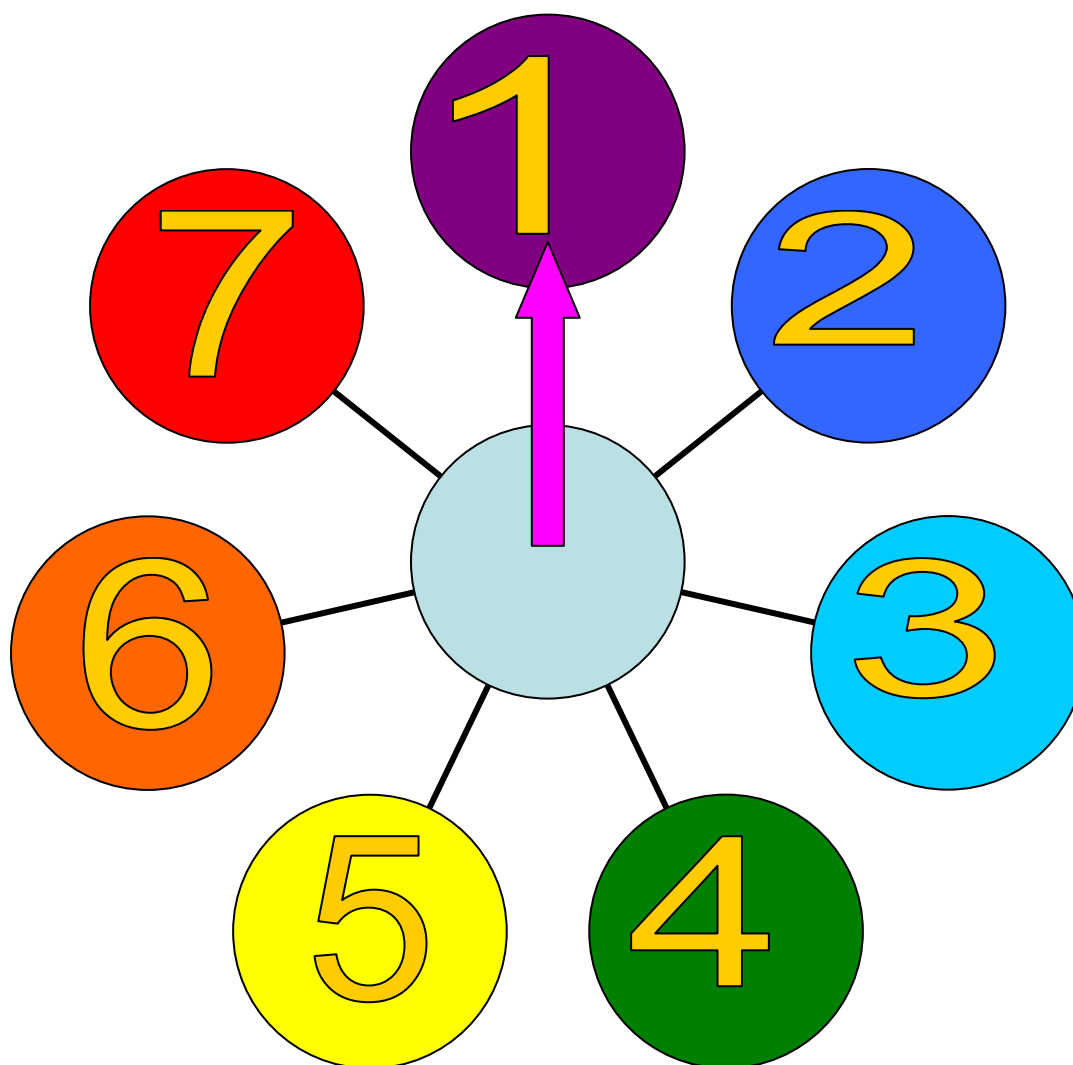

Таһырдыа күннээх күн – дьыл сайын да, кыһын да буоларын оҕоҕо өйдөтүөхтээхпит. Тыал эмиэ кыһын тымныыга да, сайын куйааска да үрэр. Онон итии – тымныы күн диэни оҕолор араара үөрэниэхтээхтэр. Ону стрелкалар көмөлөрүнэн бэлиэтиибит: Таһырдыа сылаас күн буоллабына-кыһыл стрелканы өрө гына уруһуйдуубут. Сарсыныгар халлаан өссө сылыйда. Хайдах бэлиэтиибит? Стрелканы уһатан биэрэбит. Тымныы күннэ эмиэ манньк оноробут: күөх стрелка төһөнөн аллара диэки

уһун гына уруһуйдаммыт да, ол аата тымныы күүһүрбүт.

Нэдиэлэ күннэрин оҕо билэрин наадатыгар бу курдук сибэкки онорон ыйыахха сөп. Хас биирдии эминньэх нэдиэлэ күнүн дьүһүнүнэн кырааскаламмыт уонна сыыппара суруллубут буолуохтаах, ортоугар стрелка оноһулар. Оҕо мань эргитэн нэдиэлэ ханнык күнүн, хаһыс күнүн быһаара үөрэниэхтээх.

1 дьарык

Темата: Биһиги дэриэбинэбэ олоробут

Сыала: Куорат уонна дэриэбинэ уратыларын араарарга үөрэтии; оҕо тылын – өһүн сайыннарыы, олорор сири таптыырга, харыстыырга үөрэтии;

Туттар тэрил: Куорат уонна тыа сиригэр пейзажтарын иллюстрациялара. Дьокуускай куорат урукку (мас) тутуулардаах көстүүтэ.

Дьарык иннинэ оҕолор сайын түспүт хаартыскаларын аҕалыахтаахтар;

Дьарык барыта: Сайын туһунан ахтыһыттан саҕаланар.

Сайын ханна сынньанныгыт?

Бу миэстэни туох диэн ааттыылларый? (хаартыскаҕа)

Куорат уонна дэриэбинэ туох атыннаахтарый?

Куоракка бара сырыттын дуо?

Эһиги дьиэҕит туохтан оноһуллубутуй?

Сайын эһиги дьиэҕитигэр хас киһи олороруй?

Кыһын хаһыа буолабытый?

Өссө хайдах дьиэлэр баалларый? (таас, мас, этээстээх, тэрилтэлэр)

Куорат суола хайдаҕый? Суолга бэрээдэк олохтуурга анаан тугу туруорбуттарый? (светофор)

Куорат уонна дэриэбинэ айылҕалара туох атыннаахтарый? Оҕолор, биһиги билигин аныгы куорат туһунан кэпсэтиһиэхпит. Дьокуускай куорат куруук билингитин курдук буолбатах эбит. Кини уруккутун туһунан билиэххитин баҕарабыт дуо? Аан бастаан хайдах эбитий? Урут олохтоохтор хайдах дьиэлэргэ олорбуттар эбитий? Чэ, эрэ кэпсээннэ истин: «Дьокуускай куорат Туймаада хочотугар XVII үйэбэ, ол аата 1632 сыллаахха тутуллубут. Ол күһүн Петр Бекетов диэн киһи улуу өрүһү, Ленаны, үөрэтэ сылдьан Ленскэй остуруогу туттарбыт. Урдук да урдук истиэнэлэринэн тулалыахха наада диэбит. Толкуйдаан эрэ, тугунан истиэнэ тутуохха себуй? (Маһынан).

Үлэлэрин саҕалаабыттар, сүгэ тыаһа үксээбит, эрбии тыаһа элбээбит, үлэ күөстүү оргуйбут. Билигин бу остуруоктан биир эрэ башня ордон турар. Бу үрдүк остуруогу тула ампаардар, танара дьиэлэрэ, олохтоохтор дьиэлэрэ бааллара. Ол кэмнэ дьон олорор дьиэлэрэ кып-кыра этилэр. Бастаан маһы кэрдэллэр, хатырыгын, лабааларын, мутуктарын ыраастыыллар, синнигэс төбө өттүн быһаллара уонна дьэ, бэрэбинэ онорон дьиэ туталлара. Эһиги туох дии саныгыт, ол кэмнэ Дьокуускай дэриэбинэбэ майгынныыра буолуо дуу, куоракка дуу? Тоҕо? Бастакы куорат олохтоохторо хайдах олорбуттарый? Ол кэмнэ норуоту, тыа, ойуур аһатара-тангыннарара. Тоҕо?

Тыаҕа бултууллара, тэллэй, отон арааһын хомуйаллара. Мастан дьиэни таһынан, иһит, дьиэ тэрилэ онороллоро. Үрэҕи туоруур муосталара эмиэ мас этэ. Суолунан тэлиэгэлэр сылдьаллара, кыһынын мас салаасканы туһаналлара. Тоҕо дьон өрүстэн чугас олороллоруй? Өрүс уута ыраас, дьэнкир: онон сууналлар, иһэллэр. Онтон өрүскэ төһө балык баарый, оҕолор? Ким да кыайан аахпат элбэбэ! Балык минэ тотоойу, олус үчүгэй ас эбит. Ол иһин, оҕолор, Дьокуускай куорат Лена өрүс кытытыгар тутуллубута.»

2 дьарык

Темата: Куорат устун прогулка

Сыала: Транспорт туһунан оҕолор билиилэрин чуолкайдааһын уонна кэнэтии; транспорт уратыларын булан тылга таба туһанары сайыннарыы; общественной транспорка сылдыһы бэрээдэгин үөрэтии;

Туттар тэрил: Куорат уулуссатын уруһуйа (транспорт сылдыһар сирэ уонна тротуар), куорат транспортын арааһа; «По щучьему велению», «Вершки и корешки» остуоруйалар

иллюстрациялара.

Дьарык барыыта: Оҕолор, биһиги ааспыт дьарыктаныыга сайын ханна сынньаммыппытын, куорат уонна дэриэбинэ уратыларын туһунан кэпсэппиппит. Бүгүн биһиги күүлэйдии барыахпыт. Детсадтан уулуссаҕа табыстыбыт, сатыы хааман ицэбит. Биһиги билигин ким дьэн ааттанабытый? (сатыы дьоннор)

Тохтуоҕун эрэ, уонна массыналары көрүөҕүн. (эбэтэр хартыынаны көрдөрөр). Ханнык массыналар баалларый? Дьон тиэйэр, таһаҕас таһар, уу баһар. Дьон таһар массыналары тоҕо дьон таһар массыналар дьэн ааттылларый?

Баһаарынай массына тоҕо кыһыл дьүһүннээҕий? Уу баһар уонна таһаҕас тиэйэр массына туох уратылаахтарый? (оҕолор ойуулуур-дьүһүннүүр кэпсээн толкуйдуулар). Массыналар бары тус-туһунан эбиттэр. Ол эрэри тоҕо барыларын уопсай «массына» дьэн ааттыбытый? Кинилэр туох уопсайдаахтарый? Ханнык чаас барыларыгар баарый? (көлүөһэ, уруул, мотуор)

Оҕолор, билэбит дуо, урут (былыр) тугунан айаннылларый? Куорат уулуссаларынан 2-3 аты бииргэ көлүйэн, тэлиэгэлээн айанныллара. Ол кэмнэ эрэһинэ көлүөһэ дьэн суох этэ.

Кыһын тугунан айанныллара буолуой? Аты сыарҕаҕа көлүйэн айанныллара. Өйдүүгүт дуо «По щучьему велению» остуоруйаҕа Емеля тугунан айаннабытай? «Вершки и корешки» остуоруйаҕа оҕонньор баһынаттан эриэппэтин тугунан аҕалбытай?

Салгыы баран иһэбит. Автобуһунан айанныбыт дуо? Автобус ханна баарый? (хартынаттан автобуһу булан көрдөрөллөр). Автобус тохтуур сирэ, оҕолор, остановка дьэн ааттанар.

Урдугэр «А» буукуба бэлиэлээх. Туохха наадалаах буукубаный?

«А» буукуба таһыгар	Абрикос уонна апельсин
Уочарат буолла,	Олус минньигэс тыллар
Уочарат буолла да,	«А» буукубаттан тахсаллар.
Продавец суох.	Эмискэ автобус кэллэ,
Таайа сатаан эрэ,	Аанын нэлэччи аста,
Манна туох атыланар?	Мин соҕотох хааллым:
Чуумпутук «А»	Уочарат сүтэн хаалла...
Биһигини көрөр	Оччоҕо «А» буукуба
Тугу биэриэй «А»	Мээнэҕэ ыйаммат эбит
Ананас?	Бэрээдэги тутуһун дьэн
Эбэтэр арбуз?	Көрдөһөр эбит «А» буукуба:
Кини да минньигэс.	«Автобуска киирэргэ, Уочараты тутуһун!»

Автобус тийэн кэллэ. Бокуойа суох киирэн барабыт дуо? Суох, дьон туһэрин күүтэбит.

Автобус – олоппостор. Дьэ, эрэ ким олорор, ким турар? Кимиэхэ миэстэ туран биэрэбитий? (Оҕолордуун ырытыцыы)

Оҕолор, автобуска киирэн биһиги ааппыт уларыйда. Автобус суоппара биһигини ким дьэн ааттырый? (пассажирдар). Пассажирдар дьэн көрдөөхтүк, хомойбуттуу, кыһырыбытты этэн көрүөҕүн эрэ.

Куорат уулуссатын устун баран иһэбит.

Оттон, оҕолор, дэриэбинэҕэ тугунан айаннылларый? Сөп, велосипедынан эбэтэр сатыы (мотоциклынан). Билигин таабырын таайахпыт.

Тото-хана	Халлаан күөҕэ дьизэ,
Үөрэ-көтө	Тула өттө түннүктээх
Бензин истэҕинэ	Эрэһинэ атах танастаах,
Түргэн бэйэлээхтик	Бензининэн аһылыктанар.
Мэлийэн хаалар баар үһү	(автобус)

(массына)

Онтон, оџолор, биһиги Салбанмыт устун тугунан айаннахха себуй? (Велосипедынан, мотоциклынан эбэтэр сатыы) Тоџо?

Ол оннугар үлэлиирбитигэр элбэхтик туттар ханнык транспорбыт элбэџий? (трактор). Сөп, трактор тугу туһалырый? (оџолор эппиэттэрэ)

3 дьарык

Темата: Уулусса дьиктилэринэн толору

Сыала: Олбуорга, уулуссаџа сылдыбы быраабылаларыгар үөрэтии; Оџолор олохторугар, доруобуйаларыгар туох куттал суоһуурун билэргэ үөрэтии;

Туттуллар тэрил: Уулусса ойуулаах иллюстрация; сатыы киһи туоруур бэлиэтэ, светофор, уулусса макета, кыра оонньоуу массыналар, кыыллар.

Дьарык барыыта: Бүгүн куорат устун куулэйдээһиммитин салгыахпыт.

Саһа буола оонньоуругутун себүлүүгүт дуо? Биир киһи көрдүүр, атыттар саһаллар.

-Көрдөөччү көрдүү барарыгар туох дирий, оџолор? (Саһын-саһыман, олбуортан таџыстым).

Ол эрэри оонньоуга эрэ итинник. Оттон олоххо атыннык этэбит: саһын-саһыман, олбуортан тахсыман. Иэс баайса оонньоуу сылдьан олбуортан сүүрэн тахсыма, велосипедынан хатааһылы сылдьан эмиэ олбуортан...? Онтон олбуор иһигэр интэриэһинэй элбэх, туох-туох баарый? (Кумахтаах оонньоуу сир, араас хачыаллар). Ол эрэри, сэрэн! Хачыалга наһаа чугас турума, хачыаллыыргар олус күүскэ анныныма, тутуһан олороргун умнума!

Олбуорга оонньоотубут, билигин куорат устун барыаџын. Уулуссаџа тахсабыт. Манна олбуор иһэ буолбатах: элбэх массыналар, автобустар ааһаллар, мунан да хаалыаххытын сөп. Ол эрэри быраабыланы учугэйдик билэр буоллааххына, муммакка-сүппэккэ сылдыахха сөп.

-Оџолор, сатыы дьон хаамар сирдэрэ тратуар диэн ааттанар. Тратуарынан сылдыар буоллааххына, эйиэхэ туох да куттал суоһаабат.

-Куоракка уулуссаны санаабыт сиргинэн туоруохха сеп дуо?

-Сатыы киһи туоруур сирин хантан билэбитий? (полоскаларынан)

Бу полоскаларынан бэлиэтэммит сири «зебра» диэн ааттыыллар, сатыы киһи тургэнник бэлиэтии көрөн туораатын диэн полоскалары эриэн гына онороллор. «Зебранан» суолу хаһан баџар туоруохха сеп дуо? (Суох). Тоџо?

Куоракка массыналар хаһан баџарар, түүн-күнүс сылдыаллар. Онно айаны бэрээдэктииргэ туох наада буоларый? (светофор). Кыһыл уот умайдаџына массыналар, күөх уот умайдаџына дьоннор ааһаллар. (светофор уоттарынан хааман көрөбүт)

-Оџолор, кыһыл дьүһүннээх ханнык массынананы билэџит? (баһаарынай). Сөп, кыһыл дьүһүн сэрэтии бэлиэтэ.

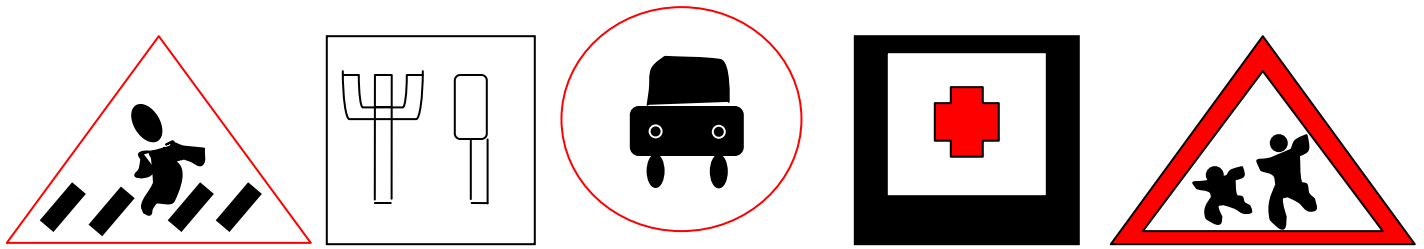
-Онтон саһархай дьүһүннээх туохтар баалларый? (бульдозердар, асфальт кутар трактордар). Сөп, саһархай дьүһүнгэ болџомтолоох буол.

-Дьэ, кэмниэ-кэнэџэс от күөх уот. Бу уот умайдаџына-сатыы дьон суолу туорууллар.

Ыксаабакка, холкутук суолу туораа.

Толкуйдаан эрэ, арай эһиги автобуһунан айаннаан иһэбит. Арай автобус тохтоото уонна аанын аспата. Тоџо? (светофорга тохтоото)

Сатыы дьонно, оџолор, өссө көмөлөһөөччүлэр бааллар - ол суол бэлиэлэрэ. Ханнык суол бэлиэлэринэн билэџитий? Кэпсээн эрэ.

2. Дьарыгы ватманна эбэтэр хордуонна уруһуйдаан ытыахха эмиэ сөп. (зебра, светофор, суол бэлиэлэрэ барыта уруһуйдаммыт буолуохтаах)
Арааһынай ситуациялары толкуйдуохха сөп. Холобур: Мэник кыыллар сатыы сылдьан суол быраабылатын кэһэллэр.

Остуоруйаҕа кэпсэнэринии
Өс харахтаах остуолба
Чыпчынныыр-чыпчынныыр

Таабырынна таайын:
Кыратык да сынньаммат
Суолга, уулуссаҕа
Бэрээдэги олохтуур (светофор)
4 дьарык

Темата: Ыалдьыттыы барабыт

Сыала: Уруу-аймах туһунан оҕолор билиилэрин чингэтии; Чугас дьонно таптала, убаастабылы иитии, тыл сайдыытын сайыннарыы;

Туттуллар тэрил: дьыэ кэргэн хаартыската, 2 телефон

Дьарык барыта: 1. Бүгүн ыалдьыттыы барыахпыт.

-Кимиэхэ барыаххытын баҕараҕыт?

-Толкуйдаан эрэ, сэрэтиитэ суох ыалдьыттыы тийиэххэ сөп дуо? Тоҕо? Хаһаайыттар баҕар суох буолуохтарын сөп, эбэтэр тугу эмэ улэлии сылдьар буолуохтарын сөп, онтон биһиги кэлэн былааннарын тоҕон кэбиһэбит. Оҕолор, ыалга барарга бастаан телефоннаан баран тийэр ордук. Чэ эрэ, эбээҕэ телефоннуохха эрэ. (2 остуолга 2 телефон турар. Иитээччи эбээ, сиэн буолан телефонунан кэпсэтэллэр) Оҕолору телефонунан кэпсэтии быраабылаларыгар үөрэтии:

-Бастаан дорооболоһобут

-Бэйэн ааккын этэбин

-Баһаалыста...(ааккын этэбин) ынырыаххыт дуо?

-Наадыйар кинин суох буоллаҕына... баһаалыста тизрдээрин эрэ (ааккын этэбин) телефоннуу сылдыбыта диэн.

Сөп, эбээбитин кэпсэтибит, кини биһигини күүтэр. Сибэкки букета, коробкалаах кэмпие кэһиилээх тийдэхпитинэ эбээбит олус үөрүүҕэ.

2. Дьыэ кэргэн барыта-остуол тула мустубут. (дьыэ кэргэн хаартыскатын туһаныы)

Оҕолортон ыйытылар:

-Эбээн аата ким диэний? Кини ким ийэтэй? Эн эбээбэр ким буолаҕыный? Эн өссө кимиэхэ сиэн буолаҕыный?

-Эн ким оҕотобун? Бырааттааххын (балтылааххын) дуо? Онтон кини убайдаах (эдьийдээх) дуо? Кини ийэтэ эйиэхэ кимий?

-Дьыэбэр дьонун тугу улэлиллэрий? Ийэн? Аҕан? Эһэн? Эбээн? Эн кинилэргэ көмөлөһүөҕүн дуо? Толкуйдаан эрэ, төрөппүттэргэ көмөлөһөр наада дуо?

Оҕолорго ааҕын: Е.Пермяк «Как Маша стала большой?»

5 дьарык

Темата: Биһиги хайдахпытый?

Сыала: Дьон майгыннаһар уонна уратылаһар өрүттэрин таба көрөргө, тылынан сатаан кэпсииргэ үөрэтии; Бэйэ-бэйэҕэ болҕомтолоох, амарах сыһыаны иитии;

Туттуллар тэрил: Араас балаһыанһаға уруһуйдаммыт дьон схемалара. Хас биирдии оҕоҕо лиис, харандаас.

Дьарык барыта: 1. Ааспыт дьарыкка биһиги дьэ кэргэн туһунан: ийэлэр, эбээлэр, эһээлэр тустарынан кэспэппит.

-Биир тылынан кинилэри уонна бэйэбитин ким диэн ааттыбыты?

-Биһиги кимнээхтэрбитий? (биһиги дьоннорбут)

Биһиги бары тус-туһунан дьоннорбут. Бааллар: кыралар, улахаттар, кырдыаҕастар, эдэрдэр.

-Билэр дьоннотуттан ким кырдыаҕас, эдэр, улахан, кыра баарый?

Эһиги бары кыраларгыт. Бары бииргит дуо? Суох, эһиги ортоҕутугар уолаттар да, кыргыттар да бааллар. Бэйэ-бэйэбитин көрсүн эрэ.

-Хайдах дьүһүннээххитий?

-Барыгыт баттаххыт биир дьүһүннээх дуо?

-Унуоххутунан бары бииргит дуо? (мээрэйдэнэн көрөллөр)

Оҕолоор, бары тус туһунан дьоннорбут дии уонна тоҕо уопсай «дьон» диэн ааттаахпытый? Туох уопсайдаахпытый?

-Бары төбөлөөхпүт.

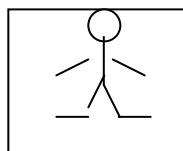
-Төбөбүт туохха олороруй? (моойго)

-Мооньубутуттан аллараа туох баарый? (сарын). Санныбытыттан илиилэрбит саҕаланаллар, уна уонна ханас. Илиилэрбитин көрүнүбүгүн эрэ: илиибит бу чааһа «илии салбаҕа» диэн ааттанар, «салбах» ис өттө «ытыс» дэнэр. Хас биирдии тарбахтарыт ааттаахтар: эрбэх, сөмүйэ, ортоку, аата суох уонна саамай кыра - ылгын чыкыйа.

-Хайдах саныгытыт, тоҕо тарбахтары итинник ааттаабыттарыт?

-Көндөй көхсүгүтүн көрдөрүн эрэ. Көндөй көхсүбүт инники өттө түөс уонна ис. Онтон кэннин өттө (көбүс), саамай аллараа өттө? (атахтар). Атахпыт саамай аллараа өттө –уллунах диэн ааттанар.

Дьэ эрэ, киһитэ уруһуйдаан көрүбүгүн эрэ.

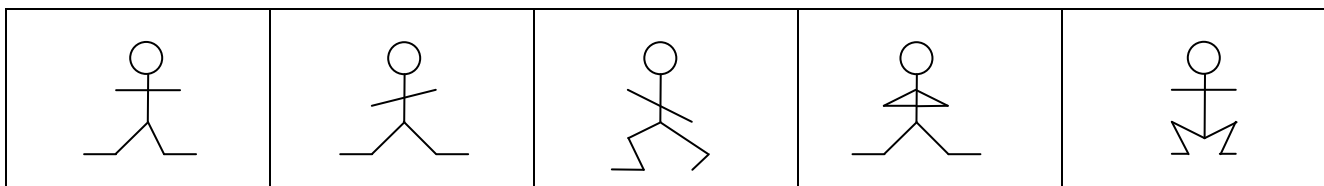

№ 1

Физмүнүүтэ: «Тохтоо!»- ооньуу (1 вариант)

Оҕолор музыканан хамсаналлар. Музыка тохтоотоҕуна оҕолор карточкаҕа ойууламмыт киһи курдук туттуохтаахтар. Холобур:

№ 2

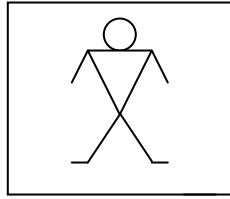

2. Ооньуу кэнниттэн иитээчи өссө төгүл бэйэ-бэйэлэрин көрүһүннэрэр. Аны ханнык бөлөххө дьоннор араһалларыт? (оҕолор бэйэлэрэ толкуйдуулар: уол уонна кыыс, эр киһи, дьахтар)

-Уол улаатан эр киһи буоллаҕына хайдах буолуохтааҕый? (Күүстээх, хорсун)

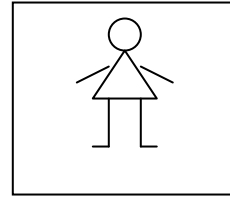
-Туохха наада буоларый эр киһи күүһэ? (ыарахан үлэҕэ, мөлтөбү көмүскүүргэ)

-Онтон кыыс? (нарын, намчы)
Иитээччи уруһуй көрдөрөр:

А)

№ 3

Б)

Худуоһунньук кими уруһуйдаабытый?
-Ону эниги хантан биллигит?

«Тохтоо» оонньуу 2-с вариана

Сигналынан 2-с нүөмэрдээх уруһуйу кытта тэннэ 3 с нүөмэрдээх А) көрдөрөбун, оччобуна уолаттар тохтуулар. Эбэтэр 3 с нүөмэрдээх Б) көрдөрдөхпүнэ кыргыттар, эбэтэр бары буоллабына 1 нүөмэрдээх уруһуйу көрдөрөбүн.

Оҕолор, эыги бары хаартыскаҕа түһээри бэркэ диэн билэбит. 1-2 хаартыска сакаастыыр киһи талабыт. Уоннаабылар бары фотографтар буолабыт. 2 с нүөмэрдээх уруһуйу начаас көрдөрөн баран ылан кэбиһэбин. Оҕо өйүгэр тутан хаалбыт схематын көрдөрөр. Сакаасчыт кэлэн «хаартыскатын» ылан барар.

-Билигин киһини уонна куосканы тэннээн көрүөбүн эрэ. Туох майгыннаһардаахтарый? (төбө, кулгаах, харах, мурун)

Киһи сирэйэ нууччалыы «лицо», онтон куоска сирэйэ «морда» диэн буолар. Киһи илиилээх-атахтаах, куоска атахтара «баппаҕай» диэн ааттанар. Өссө майгыннаһалара диэн куоска да, киһи да – тыынар тыыннаахтар. Кинилэр аһылылар, хамсылылар, тыыналлар, ыалдьаллар, өлөллөр, оҕолордоох буолаллар.

-Аны туох уратылаахтарый? (куоска түүлээх- киһи баттахтаах, куоска кутуруктаах-киһиэхэ суох, куоска түөрт атахтаах – киһи икки илиилээх, икки атахтаах).

Оҕолоор, киһи куоскаттан улахан уратыта диэн: кини толкуйдуур уонна сангарар дьобурдаах. Биһиги кэпсэтэн элбэҕи билэбит, ыллыбыт, үөрүүнү-хомолтону үллэстэбит, боппуруска эппиэттиибит.

Ол эрэри кылылар эмиэ бэйэ-бэйэлэрин кытта сатаан «кэпсэтэллэр». Холобура: Икки ыт оҕотун таһырдыа күүлэйдэтэ ыппыттар. Оонньуу сылдьан мээчиги көрбүттэр. Мээчиги былдьаһан киирэн барбыттар, ырдьыгынаһы, хайыта тытыһы, ытырсыы буолбуттар. Онтон икки уол ити былдьаһан хайыахтар этэй? (оҕолор бэйэлэрин санааларын этэллэр).

Оҕолорго улахан киһи уонна оҕо ойууламмыт хартыынатын көрдөрүллэр. (хаартыска да буолуон сөп)

-Бу кимнээҕий? Сөп, бары дьонно.

-Кинилэри хайдах икки бөлөххө араарыахха сөбүй? (араас варианнары этэллэр: оҕолор, улахан дьон, кыргыттар, уолаттар)

-Хайдах саныгытыый? Кимнээх элбэхтэрий?

Таабырынна таайын: туох бэлиэнэн таайыккытын быһаарын.

Олохторун тухары сырсааллар да, Икки ийэ биэстии уоллаахтар

Бэйэ бэйэлэрин сиппэттэр (атахтар) Бары биир ааттаахтар (илиилэр, тарбахтар)

Миэхэ бааллар улэһиттэр,

Барыга бары көмөлөөхтөр.

Кинилэр истиэнэ кэннигэр олорботтор

Түүн, күнүс миигинниин бииргэлэр
Уон эрэллээх оболор (тарбахтар)

б дьарык

Темата: Биһиги хайдахпытый?

Сыала: Схеманан киһи настырыанньатын быһаарыы; тылы сайыннарыы, киһи сирэин чаастарын чуолкайдааһын;

Туттуллар тэрил: Араас настырыанньалаах дьон уруһуйдаммыт карточкалара; Хас биирдии оҕоҕо төгүрүк уруһуйдаммыт листэрэ, харандаастара;

Дьарык барыта: Өйдөөн эрэ, үнүргү дьарыкка биһиги дьоннору уруһуйдаабыппыт дии. Кинилэр уонна биһиги хас илиилээхпитий? Хас атахтаахпытый?

Оҕолор көбүөргэ ололорлор, иитээччи бэйэ-бэйэлэрин көрсөлөрүгэр ынырар.

-Биһиги саамай үөһэ өттүбүтүгэр туох баарый? (төбө)

Онно тугу көрөбүтү? (сирэй)

Төбөбүт кэлин өттүгэр туох баарый? (кэтэх)

Онтон уна өттөгэр? Ханас өттүгэр? (кулгаахтар)

Сирэй үөһэ өттө туох дэнэрий? (сүүс)

Сүүс аллара үттүгэр туохтар баалларый? (хаастар)

Хаас анныгар? (харахтар)

Харахтар икки ардыларыгар? (мурун)

Мурун анныгар? (айах)

Айах аллара өттүгэр(сэнийэ) (иитээччи киһи сирэин уруһуйдуур)Киһиэхэ мурун туохха нааданы? (тыынарга)

Онтон харах(көрөргө)

Айах туохха туһалырый? (амтаны билэргэ, аһыырга, санарарга)

Кумаабыга киһи сирэин уруһуйдаты.

-Эн киһин хайдах дьуһуннэннэ?

-Аттыгар ололор киһин хайдах сирэин уруһуйдаата?

-Толкуйдаа эрэ, туохтан киһин үөрбүтү, хомойбутуй, кыһырбыты?

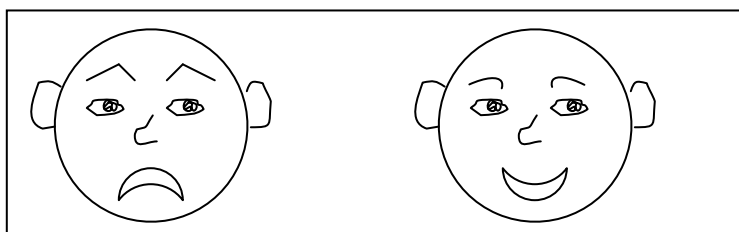
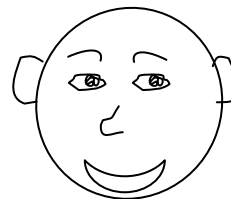
-Уруһуйдаабыт сирэин курдук тутун эрэ. Уруһуйун киһитин ааттаа уонна тугу гына сылдыарын быһаар. (оҕолор үлэлэрэ группаҕа ыйанар)

3. Ооньуу: Эһиги ийэбитин кытта улахан маҕаһыынна кэлбиккит уонна онно сүтэрсэн кэбистигит. Оҕолор, ийэбит эһигини буллун диэн туох бэлиэлээххитин радионан кэпсиир. Холобур: «Болбойун! Болбойун! Уол оҕо көһүннэ. Кини баттаҕа сырдык, сирэй харахтаах. Таһаһа...»

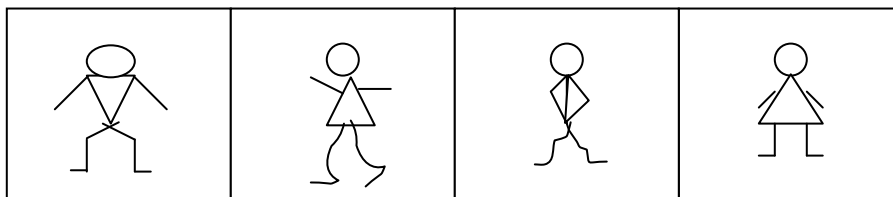
Ооньууну иитээччи саҕалыыр, онтон оҕолор «биллэри» биэрэллэр.

Бэйэ-бэйэни тутан көрөн билиэххэ сөп. Оҕону хараһын баайаллар уонна киниэхэ кими эмэ аҕалаллар. Хараҕа баайылаах оҕо бу кимин билиэхтээх. Холобур: «баттаҕа кылгас-ол аата уол» эбэтэр «икки өрүллүбүт суһуохтаах, бантиктаах - ол аата бу кыыс. Суһуохтаах Маша уонна Катя эрэ бааллар. Катя бантига суох, ол аата бу Маша»

Ааны тонсуйаллар. Почтальон сурук аҕалбыт, ол суруга уруһуйунан көрдөрүллүбүт. Боруобалаан суругу ааҕабын эрэ.

-Бу тугуй? (кини бастаан хомойбут, онтон үөрбүт)
 -Туохтан маннык буолла? Холобур, сарсыарда ардах туспут, Саша түннүк аттыгар хомойон олорбут. Эбиэттэн кизэһэ күн тыкпыт, Саша оонньуу сүүрбүт.
 Суругу «аабан» баран ким тугу билбитин ырытыһабыт. Оөөлөр үчүгэйдик кэпсээн толкуйдуур буоллахтарына, уруһуйу эбэн биэриэххэ, бэйэ -бэйэлэригэр итинник суругу «суруйтарыахха» сөп.
 Дьарыктаныы түмүгэр «Тохтоо!» оонньуу 3с варианты оонньотобут.

Бу оонньуу икки инники варианттан уратыта диэн оҕо сирэйин үөрбүт, хомойбут, кыһыһырбыт, соһуйбут эбэтэр кыбыстыбыт курдук туттан, хамсанытын көрөн үтүктүөхтээх.

Таабырынна таайтарын:

Икки ыаллыылар

Кини куруутун

Күнүс улэлиллэр

Айах иһигэр баар да,

Түүн сынньаналлар

Кыайан ыйыстыбаккын

(харахтар)

(тыл)

Ампаар иһигэр отут икки курупааскы сытар үһү (тиистэр)

Хабараан тымныыга да, тонмот ойбон баар үһү (харахтар)

Икки чычыах көтөөрү өгдөннөһүллэр үһү да, хайалара да көппөт үһү (кулгаахтар)

7 дьарык

Темата: Дьиз кыыллара

Сыала: дьиз кыылларын тустарынан билиини чингэтии; кинилэр уратыларын арааран, тылга сөпкө туттуу; кыылларга доҕордуу сыһыаны иитии;

Туттуллар тэрил: Дьиз кыылларын ойуулар; Дьон уонна дьиз кыылларын хартыыналара;

Дьарык барыта: 1. Оҕолоор, биһиги дьизбитигэр кими кытта олорорбут туһунан кэпсэппиппит: ийэ, аҕа, эдьий. Онтон кинилэри таһынан биһигини кытта өссө кимнээххэ олороллоруй?

-Туох туһунан кэпсэтэбитий?

-Дьизбэ баар кыыллар тустарынан билиһиннэрин эрэ (тугуй, ким диэн ааттаабый, тугу аһырый, онньууруй, кими саамай таптырый?)

-Куоракка ыты уонна куосканы иитиэххэ сөп дуо?

-Онтон дэриэбинэбэ?

-Кинилэр дьонно туох туһалаахтарый?

-Куосканы уонна ыты уопсай туох диэн ааттыбытыт? (дьиз кыыллара)

2. Бостуук ыт үлэтэ олус ыарахан. Кини сүөһүлэри маньыр.

-Этин эрэ, тоҕо?

Үөр сүөһүнү батыһа, талабы быһынан саһа-саһа кинилэри бөрө кэтиир. Көрдөрүн эрэ, кинилэр хайдах саһан маньыларын. Ыттар бөрө кэлэн саба түһэрин кэтэспэттэр. Өстөөх чугаһаабытын билэн бэйэлэрэ бөрөлөргө саба түһэллэр. Манна кинилэр өлүөхтэрин сөп.

-Ыт бөрө чугаһаабытын хайдах билэрий?

-Элбэх сүөһүнү туох диэн ааттыбытый? (үөр)

Ыттар милиция улэтигэр эмиэ туһалаахтар. Милиционердарга хайдах көмөлөһөллөрүй?
Ыттар өссө баһаарга улахан көмөлөөхтөр. Кинилэр дьону кытта мэлдьи бииргэ олоролор.
Ыраах хоту дойдуга, олус тымныыга, хаар-муус дойдутугар эмиэ бааллар. Лайка диэн боруодалаах ыттар тымныыны тулуйар дьобурдаахтар эбит. Табалары маньырга, экирэтэргэ уон, уон икки ыты салааскаҕа көлүйэн тутталлар. Кинилэр тон балыгынан аһылыктаналлар, таас курдук тон балыктары кирэр наһаа кытаанах тиистээхтэр. Хаарга халаачык курдук түүрүллэн баран утуйаллар. Муннуларын хайаан да кутуруктарыгар кистииллэр.

-Тоҕо оннук кистииллэрэ буолуой? (кутуруктарын түүтүгэр баар салгын сылаас буолар эбит)
Дьэ, оҕолор, истибиккит курдук ыттар биһиги доҕотторбут уонна көмөлөһөөччүлэрбит буолаллар. Тубэһиэх билбэт ыккытын имэрийбэт буолун, баҕар сөбүлүө суоҕа. Арай эһиэхэ билбэт ыккыт тийэн кэллэбинэ куттанан куотуман, холкутук турдаххытына, кини бэйэтэ барыаҕа.

Физмунуутэ: Инсэлээх ыт мас таспыт

Оһох оттубут, уу аҕалбыт

Тиэстэ мэһийбит, бэрэски буһарбыт

Муннукка олон бэйэтэ сиэбит: -Ам!

(оҕолор ыт хамсаныытын үтүктэллэр)

-Үтүө санаалаах ыт хайдах гыныа этэй?

-Ыт уонна куоска тустарынан ханнык остуоруйалары билэҕит?

2. Куоскалар ыттартан атыттар. Киһи тугу баҕарбытын барытын толорботтор.

-Телевизорга, циркэҕэ куоскалары көрбүккүт дуо?

-Онно тугу гыммыттарай?

Билэҕит дуо, былыыр былыр киһи соҕотох олоҕорбут эбит: ыт да, куоска да суох эбит. Арай ойуурга дьиикэй куоскалар уонна бөрөлөр эрэ бааллар үһү. Кинилэр чыычаахтарынан, кутуйахтарынан аһыллара. Биридэ биир эдэр акаары бөрө киһиэхэ тийэн кэлбит. Кинилэр хайалара да куттамматахтар. Киһи бөрөҕө эт быраҕан биэрбит. Бөрө эти ылан тыаҕа түспүт. Сарсыныгар эмиэ тийэн кэлбит. Сотору бэйэ-бэйэлэригэр үөрэнэн хаалбыттар, доҕордуу буолбуттар. Ити курдук бөрө дьэ кыыла буолан, ыт аатырбыт. (бөрө уонна овчарка ыт ойууларын тэннэн көрүү)

-Ыттары биһиги тоҕо таптыбытый?

Физмунуутэ: Ким төһөнү эппиэттээбитинэн хамаандаларга фишка түнэтиллэр.

-Ыт уонна куоска туох майгыннаһардаахтарый?

-Туох уратылаахтарый?

-Биһиги Муркабыт оҕото биир, онтон эһиэнэ?

-Ыппыт Хопто биир оҕолоох, онтон эһиги ыккыт?

-«Эриэппэҕэ» баар ыт ким диэн ааттааҕый?

-Дьээдьэ Федор куоскатын аата (Матроскин)

-Мальвина ыта (Артемон)

-«Эриэппэ» куоскатын аата? (Мурка)

Таабырынна таайын:

Аһылыгар кини

Кутуйахха тойоммун

Унуох кирэрин сөбүлүүр

Хайа, ким билэрий,

Тиигирдии сырбанныыбын

Ханнык кыыл эбиппиний?

Тыһаа суох сыбдынныыбын

Аны туран түүнүн

Куоттарбакка ойоммун

Утуйбакка харабыллыыр (ыт)

Оҕолорго ааҕын: Л.Толстой «Котенок»; А.Барто «Полярные собаки»

Үөрэтин: Щенок такой тщедушный был!

Его я щами кормил,

От злеющей стужи защищал,
Щенок от радости пищал.
Еще бы! Он счастливый рос!
Теперь мой щен не щен, а пес настоящий!

* *Сорудабы толорун*

8 дьарык

Темата: Көмүс күһүн (кэтээн көрөр «Өтөх оттоох» алааспытыгар экскурсия)

Сыала: Күһүн бэлиэлэрин туһунан өйдөбүлү чингэтии, күһүннү уларыыылары, үүнээйилэр олохторун кэтээн көрүү; Сэбирдэхтээх мастары араарарга салгыы үөрэтии, айылбаа харыстабыллаахтык сыһыаннаарга, кини кэрэтинэн киэн туттарга үөрэтии;

Туттуллар тэрил:

«Времена года» П.И. Чайковскай музыката

Сайын уонна күһүн туһунан хартыыналар

Айылба халандаара (балабан ыйа, алтынньы, сэттинньи ыйдар)

Күһүннү сэбирдэхтэр: хатын, тэтин, үөт, дөлүһөн

Хатын ытарбаата, хаппыт лабаалар, дөлүһөн отоно

Дьарык барыыта:

Оҕолоор, билигин таабырын-кэпсээни истиэххит. Эниги ханнык дьыл кэмэ кэпсэнэрин таайыахтааххыт. («Времена года» тыаһыыр)

«Ойуурга сэбирдэхтэр суугунуулар, ким эрэ хаамар курдук, кини ааспыт сиринэн кыһыл, саһархай сэбирдэхтэр тэлгэнэн иһэллэр. Билигин биһиги алааспытын, күөлбүтүн билбэт буолбуппут. От-мас хагдарыйан эрэр, сибэккилэр, сэбирдэхтэр саһарбыттар.

Дьон бары кыһын кэлэригэр бэлэмнэнэллэр. Хортуоска хостуулар, хотон сыбыылар, дьиз-уот оностоллор. Кыылар түүлэрэ уһуур, хороонно, уйаба киирэллэр. Көтөрдөр, чыычаахтар итии дойдуга бараллар.

-Ханнык кэм туһунан кэпсээтим? Хайдах таайдыгыт?

-Күһүн сайынтан туох атыннаабый?

Күһүннү айылба.

Балабан ыйыгар айылба хайдах этэй? Өйдөөн эрэ. Халандаары көрүөбүң. Бэнидиэнньиккэ уонна чэппиэргэ хайдах күн эбитий? Хайа күн тыаллаах эбитий? Сылаас күн? Хаһыс күннэ саамай ичигэс күн буолан ааспытый?

Аны алтынньыны санаан кэлиэбин. Балабан ыйын уонна алтынньы оптуорунньуктарын тэннээн көрүн эрэ. Туох атыннаахтарый?

Сэттинньигэ хайдах күн буолуой? Бэйэбит сабажалааһыммытын уруһуйдуобун эрэ. (Хас биирдии оҕо тус туһунан толорор)

Сир күһүннү киэргэлэ

Салбанна үүнэр сэбирдэхтээх мастары аатталыабын эрэ. Ханныктары билэбит? Чэ, оҕолоор, күһүннү сэбирдэхтэри көрүтэлиэбин. (остуолга тэлгээн кэбиһиллэр) Күһүн аптаах эбит, кини сэбирдэхтэри араас өгнөрүнэн кырааскалаан кэбиспит. Хатын сэбирдэбин булан ылын эрэ, баһаалыста.

Хайдах дьүһүннээбый? Хайдах этэй?

Оҕолор, хатын маһы киһи барыта кини туһатын уонна кыраһыабайын иһин таптыыр. Ойуурга мас элбэх, онон ханнык баһарар мастан тугу баһар оноруохха сөп дии саныылар дьоннор, холобур: скрипканы, олоппоһу. Суох, оннук буолбатах эбит! Хас биирдии мас аналлаах буолар: миэбэли, хайыһары, быһах, сүгэ уктарын хатынтан тонороллор эбит, лабааларыттан сиппиир оноруохха сөп. Лабаата үчүгэйдик хаттабына тостубат буолар. (хаппыт лабааны көрүү). Былыр оҕо буруй онордобуна хатын чыпчаахайынан таһыйаллар эбит. Ол чыпчаахайы муннукка ууран кэбиһэллэр, оҕолор ону көрө-көрө буруй онорортон

туттуналлар эбит.

Онтон билэбит дуо, хатын тобо мананын? Манан дьүһүн, оолор, хатыны итииттэн харыстыыр эбит. Оһоһо саамай итиини хатын мас биэрэр. Дьэ, кини туох мас эбитий? (П.Тобуруокап «Хатын» хоһоонуттан быһа тардыы)

Үп-үрүн туоскуттан

Сэбирдэх аайыттан

Үүт суөгэй кэлиһи,

Күөх былаат үүнүүһү!

Тэтин мас эмиэ хатынна майгынныыр, ол эрэри кини тыала суох да күннэ сэбирдэбэ тэлибирии турар буолааччы. Киниттэн араас туттар маллар тутаахтарын оноруохха сөп.

Көрүн, тэтин сэбирдэбэ хайдах эбитий?

Күһүн саамай кыраһыабай сэбирдэхтээх дөлүһүн буолар.

Хатыылаах уктаахпын

Тэһэ кэйэр аналлаахпын

Ол эрэри минньигэстэй

Кып-кыһыл отонноохпун

(Эбии дөлүһөнтөн оһоһулар астары кэпсиэххэ сөп)

Үөт диэн хайдах маһый? Кини сииктээх сиргэ үүнэр, уһун синньигэс сэбирдэхтээх, имигэс уктаах. Үөт маһы хатыһан-эрийэн миэбэли, корзиналары, мас олоппостору оноруохха сөп.

(Талах оһоһуктар тустарынан хаартыска көрдөрүү) Үөт сэбирдэбин булан ылын эрэ, хайдабый? Атыттартан туох уратылаабый?

Физмүнүүтэ: Оһолор мас буолаллар, икки илиилэригэр сэбирдэх туталлар. Иитээчи музыкаба доһуһуоллатан хоһоон ааһар, оһолор эргичийэллэр, сэбирдэхтэрин түһэртиллэр, чуумпуран тураллар.

Листопад?

Листопад!

Лес осенний конопат.

Налетели конопушки,

Стали рыжими опушки.

Ветер мимо пролетал,

Ветер лесу прошептал:

Ты не жалуйся врачу,

Конопатых я лечу:

Все рыжинки оборву,

Побросаю их в траву! Н.Егоров

Биһиэхэ, Салбанна отоннор үүнэллэр дуо? Ханныктары билэбитий?

Өйдүүгүт дуо? Дьэдьэн хайдах төрөөбүтүй? (бастаан сибэккитэ, онтон күөх сиикэй отоно, онтон (буспут) сиппит отоно). Дьэдьэн бу отон, мастар эмиэ отонноох буолаллар.

-Мас отонун булун эрэ.

Биһиги мастар тыыннаахтар диэн кэпсэтэн турабыт. Кинилэр тыналлар, аһыллаллар, үүнэллэр, элбиллэр.

-Дьэ, бу хайдах барар эбитий? Дөлүһүн отонун көрүөбүң. Хас биирдии отонно үүнэһи сизмэтэ баар. Кинилэр отон хаттабына сиргэ түһэллэр, сииктээх сиргэ түһэн, күн сөптөөхтүк сырдаттабына бу сизмэтиттэн эдэр (оһо) мас үүнэн тахсар.

5. Оттон куоракка, оһолор, ханнык мастар үүнэллэрий? (үөт, хатын...)

Куорат уулуссаларыгар түргэнник үүнэр, кирдээх салгынтан куттаммат мастары олордоллор.

-Куоракка мастар тобо наадаларый?

Кинилэргэ олус харыстабыллаахтык сыһыаннаһаа наада, тобо? Кинилэр биһиэхэ көмөлөрө улахан.

Таабырынна таайын: Манан да саахар буолбатах,

Күөх да хонуу буолбатах,
Куударалаах да, баттаҕа суох баар үһү (хатын)
Сүүс сыл олорор баар үһү (тиит)
Ойуур иһигэр ойуун кыыраар уһу (тэтин)

Пааркаҕа экскурсия

Сыала: Мастер, сэппэрээктэр, отоннор тустарынан билиини чингэтии; анализаан, түмүк онорорго үөрэтии, төрөөбүт айылҕаҕа тапталы иитии;

Экскурсия барыыта:

А) Бүгүн биһиги пааркаҕа экскурсияҕа барыахпыт.

1.Экскурсия иннинэ ойуур пааркаттан туох атыннаабын кэпсээн.

2.Эрдэттэн паарка былаанын онорон, оҕолорго көрдөрүн.

3.Биһиги билигин ханна баарбытый? Былаанна көрдөрүн эрэ. Детсад ханан баарый? Дьиэн ханан турарый? Ыһыахтыыр паарка?

Б) Ойуурга киириигэ былаанынан үлэ тохтотуллар. Паарка былаанын оҕолорго көмөлөһүннэрэн сагалыы оноруллар. Группаҕа кэлэн ол былаанынан макет оҕоһуллар.

Апликациянан суолу, күөлү, үрдүк сирдэри кумаабынан төгүрүк гына, мастары пластилинтан оноруохха сөп. Эбэтэр улахан дуоскаҕа пеноплаһынан оноруохха эмиэ сөп.

3. Хоһоон ааһыахха сөп:

Здравствуй, лес, дремучий лес

Полон сказок и чудес!

Ты о чем шумишь листвою

Ночью темной, грозовой?

Что нам шепчешь на заре

Весь в росе, как в серебре?

Бэйэҕит санаабытын этин, ойуур тоҕо тыаһыырый? Туохтан? Туох туһунан кэпсириый?

4. Өйдөөн эрэ, араас мастер сэбирдэхтэрин көрбүспүтүн. Дьэ, ол сэбирдэхтэри ойууртан булун эрэ. Мастер умнастарын көрүөбүт уонна тэнниэбин:

кинилэр туох уратылаахтарый?

Мас хатырыктара туох уратылаахтарый?

Мастарга хатырык туохха туһалыырый? Тымныыттан, тыалтан, ардахтан харыстыыр.

-Үрдүк уонна намыһах мастер бааллар. Кинилэр сэбирдэхтэрэ араас буолар. Мастер бары тустуһунаннар: хатын, тиит, бэс, харыйа, тэтин уонна да атыттар – ол гынан баран кинилэри тоҕо уопсай мас диэн ааттыыбытый? Сөп, мастер бары умнастаахтар, лабаалаахтар, сэбирдэхтээхтэр, силистээхтэр. Кинини уонна маһы тэннээн көрүөбүт: бу умнас, илиилэр – лабаалар, ытыстарбыт – сэбирдэхтэр, атахтарбыт – силистэр, тириибит – мас хатырыга буолар.

Оҕолорго сэппэрээги уонна кыра маһы көрдөрүн. Туох майгыннаһардаахтарый? (үрдүктэрэ тэн); туох уратылаахтарый?

-Экскурсияттан кэлэн баран ойуурга тугу көрбүтү – билбити ырытыы оҕоһуллар. Кырачаан маһы уонна сэппэрээги хайдах бэлиэтиэххэ сөбүй?. Холобур:

Мас

Сэппэрээк

-экскурсия кэмигэр дидактической оонньуулары оонньотуохха сөп:

«Ханнык мас оҕолорой?». Мас туорахтарын көрдөрөн, хайа мас гинэнэ буоларын быһаарыахтаахтар.

«Сөпкө бул». Иитээччи хатын сэбирдэбин көрдөрөн баран, бу дөлүһөн сэбирдэбэ диир. Харыйа туораабын бэс лабаатыгар сыһыары тутар. Оҕолор сыһаны булан көннөрүүхтээхтэр.

-Ойуурга сылдьан хомурдуос, үрүмэччи була сатыахтаахпыт. Тоҕо кинилэр көстүбэттэрий? Тоҕо чыычаахтар аҕыйахтарый? Сорохторо ханна барбыттарый? Кинилэр үөнүнэн аһылыктаналлар, онтон үөннэр сасыттар, ол иһин чыычаахтар аһыыр астары суох буоланнар собуруу бараллар, онно ичигэс, астары элбэх. Ол гынан баран, сорох чыычаахтар кыстыгы хаалаллар, биһиги кинилэри харыстыахтаахпыт. Күһүн эрдэ прогулкаҕа сылдьан мас туораахтарын, оттору хомуйуохтаахпыт, онон кыһынын чыычаахтары аһатыахтаахпыт.

-Экскурсияттан төннөн иһэн күһүнгү сэбирдэх хомуйан, букет онотторуохха сөп.

-төрөппүттэргэ дьиэбэ соруудах: «Куйунну икебана». Онон группаны кизгэтиэххэ сөп.

9 дьарык

Темата: Отоннуу, тэллэйдии – ойуурга

Сыала:

ойуур дьон олоҕор суолтатын өйдөтүү;

отоннор, тэллэйдэр тустарынан өйдөбүлү кэнэтии, кинилэр тас көстүүлэрин, үүнэр сирдэрин билиһиннэри;

биллибэт эттиктэртэн сэрэнэргэ үөрэтии;

тулалыыр эйгэ кэрэтигэр таптала иитии.

Туттуллар тэрил:

ойуур туһунан хартыына «Звуки лета» (запись);

мас уонна тимир оноһуктар, уулаах иһит;

тэллэй муляжтара (манан, хатын тэллэйэ, саһылчайдар);

отоннортон барыанньалар.

Дьарык барыта:

Дьон араас сиргэ олороллорун туһунан кэпсэппиппит дии, оҕолор: дэриэбинэбэ, куоракка. Толкуйдаан эрэ, дэриэбинэ куораттан туох атыннаабы? (атын-атын дьиэлэр, суоллар, үүнээйилэр).

Дэриэбинэбэ күөх үүнээйи элбэх, тула өттүбүт ойуур, онтон куоракка маһы дьоннор олордоллор. Эһиги хайдах саныыгыт, тоҕо куорат дьонно өрөбүллэригэр, сайын тыаҕа тахсалларый? Биирдэ эмэ истибиккит буолуо: «Манна салгына олох атын» дииллэрин. Дьэ, туох атыннааҕа буолуой? Толкуйдаан эрэ, мас тыһынар дуо? Сөп. Кини аһыыр, утуйар, тыһынар. Ол аата кинилэр салгыны эһирийэллэр уонна төттөрү таһаараллар (көрдөрөбүт).

Өйдөөн эрэ, сабыылаах түннүктээх хоско өр сырыттаахына тыһынарга ыарахан буолар дии. «Салгылатыхха наада» диэччилэр дии. Тоҕо иннэ дииллэрий? Биһиги куһаҕан салгыны эһирийэ сылдьар эбиппит. Дьоннор, кыылар сир үрдүгэр наһаа элбээн куһаҕан салгын элбээн иһэр. Дьэ, бу куһаҕан салгын ханна барарый? Оҕолор, ону үүнээйилэр эһирийэн ылаллар эбит. Онтон үчүгэй, тыһынаах салгыны эмиэ үүнээйилэр таһаараллар. Ол салгыны кислород диэн ааттыыбыт.

Эһиги хайдах саныыгыт, кислород (үчүгэй салгын) дэриэбинэбэ элбэх буолуо дуу, куоракка дуу? Тоҕо?

Дьоннор тоҕо дьиэбэ үүнээйи олордоллоруй?

Ойуурга тыһынарга тоҕо чэпчэкиний?

Дьэ, ити курдук мастар, сэппэрээктэр, сибэккилэр, оттор биһиэхэ олус наадалаахтар. Кинилэр биһиги доҕотторбут уонна көмөлөһөөччүлэрбит.

Өссө ойуур биһиэхэ туох туһалаабы? Биһиги ойуурга сынньана кэлэбит, кини кэрэ көстүүтүнэн киэн туттабыт, ойуур дьикти музыкатын истэбит: тыалга сэбирдэхтэр суугунуулларын, чыычаахтар ырыаларын (ойуур тыаһын запиһын туттун);

өссө ойуур киһиэхэ тугу биэрэрий? Тэллэйдэри, отоннору, эриэхэлэри, эмтээх оттору, тутуу матырыяалын;
мастан дьон тугу онороллоруй? Дьэ туталлар, иһиттэри онороллор, оннооҕор оонньоурдары онороллор эбит.

Группаҕа баар мас предметтэри булан көрдөрүң эрэ.

Хайдах маллары мастан онорор сатамматый? Сөп, умайар маллары. Тоҕо?

Көстүрүүлэлэри уонна хобордоохтору атын матырыяалтан онороллор. Туохтан? Сөп, тимиртэн. Онтон күстүрүүлэлэр тутуахтарын мастан оноруохха сөп. Тоҕо? Мас тутуахтар итийбэттэр. Хас биирдии оҕо итии соҕус ууга угуллубут суруубу эбэтэр харандааны төбөтүттэн тутан угаллар, хайа, тугу бэлиэтии көрдүгүт?

Өйдөөн көрбүккүт дуо, аан тутуахтара туохтан оноһуллубутун? Сөп, мастан онороллор. Мас тутуах тымныыга тимир курдук киһи илиитин хаппат.

Оҕолоор, «Буратино» остуоруйаны толкуйдаан эрэ. Полициялар ытара Буратино эрэйдээҕи тимирдээри ууга бырахпыттара дии, тимирбитэ дуо, уолчаан? Суох, Буратино мастан оноһуллубута, ол иһин кини тимирбэт. Бэрэбиэркэлиэҕин эрэ. Хас биирдии оҕо кыра мас предмети ууга уган көрөр. Иитээчи танас мөһөөччүккэ угуллубут кубигы уонна гайканы ууга угар.

Таайын эрэ, хайа мөһөөччүккэ мас, хайа мөһөөччүккэ тимир предмет баарый?

Мастан өссө тугу онороллоруй? (Лодка, хараабыл онороллор). Мастан дьонно олус элбэх наада: киниттэн дьэ туталлар, дьэ тээбиринэ уонна кумааҕы онороллор.

Дьэ манна барытыгар маһы хантан ыллаларый? Ойууртан. Кумааҕы онорорго маһы кумааҕы онорор фабрикаҕа ытыахха наада.

Хайдах ыталларый оччо ыраах? Онно мастары бэйэ – бэйэлэригэр баайан баран өрүс устун ыталлар.

2. Биһиги бүгүн ойуур туһунан кэпсэтиини саҕалаатыбыт. Ойуур туһунан өссө да элбэҕи кэпсэтиэхпит, билиэхпит – көрүөхпүт. Оҕолоор, ойуур биһиэхэ өссө тугу биэрэрий? Билигин отоннуу, тэллэйдии алааспытыгар барыахпыт.

хайдах таннабытый? (Капюшоннаах куурка, саппыкы)

Тугу илдэ барабытый? (Корзина)

Тэллэйдииргэ (быһах)

Тугунан барабыт? (оҕолор эппиэттииллэр).

Оонньоон олоппосторго олоробут. Хас биирдии киһи биирдии олоппоско олоруохтаах. Ким инники олороруй? Ортоку?.....(оҕо аата) кэннигэр?.....(оҕо аата) иннигэр ким олордо?.....(оҕо аата) уонна.....(оҕо аата) икки ардыларыгар ким олордо?

Тыаҕа олус эрдэ барыахха наада. Өс хоһооно баар «Эрдэ турбут чыычаах тумсун соттор, хойут турбут чыычаах хараҕын хастар». Нуучча норуотун өс хоһооно «Кытаанахтык утуйбут – тэллэйи көрбөтөх». Бу өс хоһоонор суолталарын быһаарабыт, ырытабыт.

Кэллибит. «Өтөх оттооххо» киридибит. Салбанна тэллэй үүнэр дуо? Биһиги билигин кимнээхтэрбитий? (тэллэйдьиттэрбит). Чуумпутук сылдьан, сэбирдэх сибиэһэй салгынынан тыынабыт... Оҕолор группа устун тэллэйдии сылдьар курдук сылдьаллар. Тэллэйдэр атахтарын болҕомтолоохтук көрөбүт, быһаҕынан быһабыт. (көрдөрөн биэри).

Таабырын: Ардахтаах кун – куну көрбүтүм

Эдэр хатын анныгар

Төгүрүкпүн, кыраһыабайбын

Уһун, көнө атахтаахпын.

(хатын тэллэйэ, хатынаайы)

Ханнык тэллэйий? Сэрэйдигит дуо? Бу өссө биир баар (үрүн тэллэйи көрдөрөбүт). Көрүң эрэ, баҕар эмиэ хатын тэллэйэ буолуо.

Ойуурга муох быһыгар

Ким эрэ манан кулгаажа кестөр.

Үрүн тэллэйи уонна хатынаайыны тэннээн көрүү. Маарыннацаллар дуо? Туох уратылаахтарый? (кыра тэннээн көрөн, ойуулаан кэпсээн айыы). Үрүн тэллэйи тобо үрүн диибитий, сэлээпэтэ борон дии? Кини атабын хайытан көрдөххө этэ барыта үрүн дии, ол иһин кинини үрүн тэллэй диэн ааттыыбыт.

Салгыы баран иһэбит. Көрүн, от быһыттан тэтэркэй, саһархай, тимэх курдук тэллэйдэр кестөллөр. Дьоннор, бу тэллэйи саһылчайдар диэн ааттаабыттар. Толкуйдаан эрэ, тобо итинник ааттаабыттара буолуой?

Корзинабытын көрүнүн, тэллэйгит төһө элбээтэ? Ааттаталаан эрэ. Өссө кыратык хаама түһүөбүн, баһар өссө тэллэй булуохпут. Бу тулар кыраһыабай баһайы тэллэй! (мухомору көрдөрөбүн). Бу тэллэйи билэбит дуо? Дьон бу тэллэйи сиз суохтаахтар, кини дьааттаах, ол эрэри өлтү тэпсиэ суохтаахпыт, кини кыыларга туһалаах. Тайах уонна тиин мухоморунан эмтэнэллэр эбит. Оҕолоор, өйдөөн кэбининн: айылбажа – туһата суох, туох да суох. Өскөтүн туох эмэ киһиэхэ туһата суох буоллабына, ол аата кини син биир кимиэхэ эмэ туһалаах.

Салгыы баран иһэбит. Бу өссө тэллэйдэр бааллар эбит, кинилэр ааттарын ким билэрий?

Ойуурга суол кытытыгар

Манан атаахтар элбэхтэр

Араас өгнөөх сэлээпэтэ

Айанныты сэнээрдэр

Толкуйдуу барыма

Хомуй, бу..... (сиик тэллэйэ, сыроежка)

Бу тэллэйдэр сэлээпэлэрэ араас өгнөөх буолар. Кинилэр сибэккилэр курдук ойууру биир гына үүнэллэр. Ол эрэри, оҕолор, кини аата эрэ «сиик тэллэйэ» диэн. Хаһан даһаны сиикэйдии сиир сатамат.

Ойуур устун хааман сылайдыбыт. Олоро түһүөбүн, уонна тэллэйдьит быраабылатын өйдөөн кэлиэбин:

тэллэйдьит сиэнэр эрэ тэллэйи хомуйуохтаах!

Дьааттаах тэллэйи тытыыма!

Тэллэй хомуйарга, быһабынан быс!

Тэллэйтэн тугу астыахха сөбүй? Миин, ыһаарыламыт, тууһаммыт, хатарыллыбыт тэллэйдэр! Ойуур хайдах курдук бэлэби онорор эбитий?

Өссө ойуур биһиэхэ тугу бэлэхтириий? И. Сосин «Дьэдьэһниттэр» кэпсээнин өйдүөбүн эрэ.

Онно кыргыттар тугу хомуйбуттарай? Хартыынажа дьэдьэни көрдөрүн.

Маннай дьэдьэһэн угар манан сибэккилэрэ үүнэллэр. Сотору кэмминэн сибэкки оннугар күөх дьүһүннээх дьэдьэһэнэр тахсаллар. Дьэдьэһэн күннээх сири олус сөбүлээн үүнэр, күлүгү сөбүлээбэт. Отонноро күннэ тургэнник буһаллар, ситэллэр. Бу – барыта сайын буолар. Сиппэтэх, күөх дьүһүннээх отоннору сиир сатамат.

Онтон бу отону көрүн эрэ. Туох диэн ааттаабый? (Сугун). Сугун эмиэ сайын ситэр. Сииктээх сиргэ үүнэр, кинини тыатаабы (эһэ) олус сөбүлээн сиир.

Онтон бу кыһыл хаптаҕас. Хаптаҕаска, оҕолоор, С витамина олус элбэх. Кини эмиэ от ыйын бүтүүтэ буһар.

Оҕолоор, отоннору олус сэрэнэн угун, умнаһын алдыаппакка эрэ үргүөхтээххит, тобо диэтэр барытын хомуйдахпытына, алдыаттахпытына эһиил үүнүө суоҕа.

Биирдэ оҕолор ойуурга сынһана кэлбиттэр. Чыычаах ырыатын истэ – истэ дьэдьэһэннээх сири булан, тотуохтарыгар дылы сиэбиттэр. Дьизэлэри тэриммиттэр, арай корзиналара суох эбит. Ол иһин силистэри, умнастары, кыһыл, күөх дьэдьэһэн манан сибэккини барытын хомуйбуттар. «Кыраһыабай да букет буолла» диэн үөрбүттэр. Оҕолор, кинилэр сөпкө гыммыттар дуо? Тобо иннэ дии саныыгыт?

Отоннору уктарын алдыаттаахха олус өр буолан баран үүнэллэр.

Өссө бири өйдөөн. Ханлык баҕарар отону бири да суох буолуор диэри хомуйуман – кыылларга, көтөрдөргө ордоруохтаахпыт.

Отоннортон туох аһы астыахха сөбүй? Дьэдьэнтэн оноруллубут барыанньаны туох диэн ааттыбыты? Дьэдьэн барыанньата. Отонтон, хаптаҕастартан, сугунтан өссө тугу оноруохха сөбүй? Хайдах хаһаанабыты?

Тэллэйдиир, отоннуур геройдардаах остуоруйалары ханныгы билэбит? «Үс эһэ», «Маша уонна ээ». Тыаҕа муммат инниттэн хайдах сылдыахтаахпыт?

Дьарыктаныыттан атын кэмнэ пироҕтаах, барыанньалаах чэй иһиитин тэрийиэххэ сөп.

Оҕолорго ааҕын:

От ыйа . Бүлүүүскэй.
Дьэдьэннэрин ыаҕаһынан
Дэлгэйдик бэлэхтии,
Уоттаах куйаас курааттанан
Оппут ыйа кэллэ бүгүн.
Ходуһаҕа күргүөмнэнэр
Хомуур күүстээх үлэтэ,
Уйгу – быһан күрүбэр
Оҕолору көбүттэ.

Таабырынна таайтарын:

Кыһын үрүн саҕыннахтаах, сайын күөх солко былааччийалаах баар үһү (Тыа)

Төбөтө суох да сэлээпэлээх, соҕотох атахтаах да саппыкыта суох баар үһү (Тэллэй)

Бири атахтаах, элбэх илиилээх баар үһү (Мас)

* Сорудаҕы толорун

10 дьарык

Темата: Кыыллар кыһынна бэлэмнэнэллэр.

Сыала: Олохтоох кыыллар уонна көтөрдөр күһүннү олохторун туһунан өйдөбүлү кэнэтии;

Саһаны билиигэ тардыһыны иитии;

Туттуллар тэрил: тыа кыылларын күһүннү уонна кыһынны олохторун туһунан хартыына, 2-лии уонна 5-тии пластилин шариктардаах 2 үкчү лабаалар.

Дьарык барыта:

Биһиги ыһахтыыр пааркаҕа экскурсияҕа сылдыбыппыт дии. Онно тугу көрбүппүтү? Толкуйдаан эрэ, тоҕо биһиги куобаҕы, бөрөнү, саһылы эбэтэр эһэни көрсүбэтэхпитий? Чугастааҕы тыаларга элбэх дьон сылдыаллар, оттон кыылларга дэлэй миэстэ, чуумпу олох наада, ол иһин кинилэр олох ыраах тайҕаҕа олохсуйаллар. Биһиги тайҕаҕа да тийэн, кинилэри көрөрбүт саарбах, тоҕо диэтэргит тыа кыыллара дьиикэйдэр, олус соһуйумтаҕайдар. Онон, оҕолор, аптаах Сээркээн Сэһэн оҕонньору ынырыаҕын, кини биһигини көстүбэт дьоннорго кубулутуоҕа.

Бири, икки, үс, сэбирдэх, көмөлөс, биридэ алааспытгар баар буолуобун (хартыынаны көрүү) «Өтөх оттооххо» киирэбит. Чуумпу. Бири эмэ сэбирдэх суугунаан сиргэ туһэр. Ханна да чыычаах ырыата иһиллибэт. Тоҕо? Сайын чыычаахтар тугунан ачыыллар этэй? Сөп, үөнүнэн – көйүүрүнэн, отоннорунан, араас үүнээйилэринэн.

Оттон күһүн кэлбитигэр чыычаахтар, үөһүнэр – көйүүрдэр олохторугар туох уларыһы буолбутуй? Чыычаахтар аһыыр астары бараммыт, ол иһин итии дойдуга кысты көптүттэр, онно аһылыктара элбэх уонна кыстырга ичигэс.

Бастаан үөн – көйүүр аһылыктаахтар: дэриэбинэ, дьиз, уу хараначчылары бараллар. Бу чыычаахтар үөһүн атынны тугу да сиэбэттэр, ойууртан отон тонсуйбаттар, баһынаттан туораах хомуйбаттар. Ол оннугар бырдаҕы, кыымаайыны сайыны быһа сииллэр. Мөлүйүөнү да сиэхтэрин сөп! Ардах туһээри гыннаҕына хараначчылар алларанан көтөллөр. Аллараттан

үөһэ көтөн тахсан иһэн кинилэр уу иһэллэр, сөтүөлүүллэр. Үрүн түөстэринэн уонна кутуруктарынан ууну таарыйдылар – ол аата сөтүөлээтилэр. Онтон мас, таас хараначчыларын нууччалыы аата стриждэнэр, бу олус интэриэһинэй чыычаахтар. Кинилэр көтөн иһэн утуйуохтарын сөп, үөнү – көйүүрү үрдүктэн да тонсуйаллар. Ол иһин күһүн аһылык аччаан собуруу көтөллөр.

Хараначчылар кэннилэриттэн итии дойдуга сиртэн хомуйан аһааччылар туруйалар уонна тураахтар бараллар. Саамай бутэһик кустар уонна хаастар бараллар. Кинилэр күөл, өрүс муустара тоннобуна биридэ бараллар.

Бу барыта айан чыычаахтара диэн ааттаналлар. Тоҕо иннэ диибитий? Собуруу, итии дойдуга баран иһэн олус элбэх чыычаах аара суолга өлөр. Сайынын үчүгэйдик аһабыт, күүстээх, сэниэлээх эрэ өттө этэннэ тийэр. Ол иһин чыычаахтары үргүтэр сатамат, үчүгэйдик аһаатыннар диэн.

Онтон кыыллар ханналарый?

Ким туораабы кэбидэ?

Тобоҕун сиргэ ыста?

Лабааттан лабааҕа сырбаннаата?

Тииттэн тииккэ чэрэнэлээтэ?

Уйатыгар эриэхэ хаһаанна?

Тэллэйи хомуйан хатарда?

Бу тиин билигин кугас буолбатах, сиэрэй дьүһүннээх. Тоҕо тиин дьүһүнэ уларыда? Кини сиэмэх көтөрдөртөн саһар, ол иһин дьүһүнэ уларыар. Тиин кыһын тугунан аһылыктанарый? Кини кыһын хасааһын сиир. Тэллэйи лабаанан тэһэ анһан хатарар, эриэхэлэри онхойго кистиир, бу онхойдорун эмиэ бэйэтэ хастар. Өскөтүн маннык хаһааска түбэстэххитинэ тыыппат буолун. Эриэхэ, туораах аҕыйах дьылыгар, кини аһылык көрдөөн ыраах айанныыр. Өрүстэри, сыһылары туоруур, оннооҕор дэриэбинэлэргэ кириэн сөп.

Оонньоубун эрэ. Эһиги тииннэр буолабыт, онтон бу эриэхэлээх мас. (иитээччи илиитигэр 2 лабааны тутар: биир лабааҕа 2 пластилин шариктаах, биир лабааҕа 5 шариктаах) хайа лабаа эриэхэтэ элбэҕий? Оҕолор, тиин сатаан аахпат эрэри, ханна эриэхэ элбэҕин хайдах билэрэ буолуой? Кини лабааны охсон билэр эбит. (иитээччи лабаалары охсон көрдөрөр – лабаалар хамсыыллар) хайа лабаа элбэх аһылыктаах да, ол лабаа өр хамсыыр, тиин онон быһаарар.

Тиин аһын хаһаанна. Өссө кыһын киниэхэ туох нааданый? Билигин кини дьиэтин көрүөбүн. Кини уйата куруук кураанах, иһин отунан – сэбирдэбинэн тэлгиир эбит. Уйатыгар киирэн баран, киирбит сирин отунан саптан, халаачыктыы эриллэр да утуйар. Муннун кутуругар анһар. Тоҕо? Өйдөөн эрэ, ханнык кыыл өссө муннун кутуругар анһар этэй? Кутурук тиингэ тоҕо нааданый? Кини кутуруга парашют курдук, ол иһин түүтүн сараттабына лабааттан лабааҕа ыстанарыгар чэпчэки буолар. Онтон тыаллаах күн тыалга көхсүнэн олорор уонна кутуругун көп түүтүнэн саптан кэбидэр.

Эһиги хайдах саныгыт, тиин тынырактара хайдахтарый? Сытыылар, хатаастыгастар. Ону хантан биллигит? Тиин олус сымсатык ыстаналыыр.

Ханнык кыыл кыһынын утуйарый? Эһэ. Эһэ сайын, күһүн тугунан аһырый? (отоннорунан, тэллэйдэринэн, кымырдаҕастарынан, хомурдуостарынан, балыктарынан). Кыра да кыыллары сиир буолуон сөп. Аччык кэмигэр ээ муоҕу, оту, мас хатырыгын да сиир. Эһэ кыһын сииргэ анаан ас хаһаамат. Тоҕо? Сөп, кини кыһыны быһа утуйар. Ханна утуйарый? Күһүн хойут арҕах хастар, онно лабаалары таһан, сытар сир оностон хорҕойор. Арҕабы хаар саба тустэбинэ, эһэ онно сытан тонмокко утуйан кыстыыр

Физ. мүнүүтэ:

кыыллар тустарынан таабырыннары таайыы, таайыллыбыт кыыл курдук туттуу.

Эбэтэр биир оҕо кыылы үтүктэн көрдөрөр, атыттар таайаллар.

Тоҕус ый устата аһаабат баар үһү (эһэ)

Чугаһы – ыраабы чуннуур,
Чубукулаах тыалары чордуур,
Куруутун кини хоргуйар,
Куртаба курулуйар.
Куобабы – хабдыны куоттарбат,
Сүөһүнү, табаны сүгүннээбэт,
Сүлүһүннээх салбаныкы,
Аһылаах адьырбата,
Суостаах – суодаллаах,
Сундулуйар субуруку баар үһү. (бөрө)
Кумалаанна уйаланар,
Кутуругунан оонньуур
Кубарыйбыт кыысчаан
Баар үһү (Тиин)

Кыыны быһа аччык ханнык кыылы таайдыгыт? Бөрө. Бөрө эмиэ кыһынна бэлэмнэнэн сайын, күһүн устата түүтүн уһатар. Түүтүн уһуна, хойуута киниэхэ олус туһалаах, тоҕо диэтэр бөрө хаарга уонна атахтарын кутуругунан саптар да утуйар. Бөрөлөр үөрүнэн, дыэ кэргэнинэн сылдьаллар. Ол аата ийэлэрэ – аҕалара, оҕолоро. Кинилэр күнүһүн утуйан баран, түүнүн бултуулар.

Өссө Салбанна саамай элбэх ,олус куттас туох баарый? Куобах. Куобах эмиэ тиин курдук дьүһүнэ уларыйар. Маннай кутуруга онтон атахтара манхайаллар, салгыы көхсө, кулгаахтара. Оҕолор, куобах хара дьүһүнэ ханан ордоруй? (кулгаахтарын төбөтө, мунна). Тоҕо кини өнгө уларыйарый? Туохтан куттанарый, тоҕо саһарый? Арай куобабы саһыл таба көрдүн, куобах хайдах быһанарый? (түргэнник сүүрэр, суолун бутуйар). Куотарыгар туох көмөлөһөрүй? (уһун, күүстээх, кэлин атахтара). Оттон куобах дыэтэ ханна баарый? Күнүһүн кини хаарга утуйар, түүнүн аһылык көрдүүр. Мас хатырыгын, талахтары кэбийэр, эдэр хатыннары сиир.

Оттон бу куобах өстөөбө, тугуй? Саһыл. Сүрдээх хойуу, сымнаҕас, сылаас, уһун көп түүлээх, ол иһин тонмот. Тугунан аһылыктанарый? Кини олус чуор, сыты ыраахтан ылар. Ордук сөбүлээн куобабы, кутуйабы сиир. Саһыл тото аһырыгар күннэ 20-лии кутуйах наада буолар.

Биһиги олус элбэх кыыллары көрдүбүт. Кыыллар бары уратылаахтар уонна тоҕо барыларын биир аатынан (кыыл) ааттыбыт? Онтон, оҕолоор, кыыллар туох майгыннаһар өрүттээхтэрий? (бары туулээхтэр, кутуруктаахтар, 4 атахтаахтар).

Кыылы бу курдук бэлиэтиэбин эрэ: (Физ.мүнүүтэ):

Хомойбут куобабы, толкуйдуур эһэни, буруйдаах саһылы, кыһырбыт дьуоһу сирэйинэн көрдөрүү .

11 дьарык

Темата: Маҕаһынна барабыт

Сыала: малы – салы кылаастарынан наардаацын ньымаларын сайыннары; тулалыыр дьонно эйэбэс сыһыаны иитии; тылы сайыннары.

Туттар тэрил: Маҕаһыннар бэлиэлэрэ – карточка; араас табаар ойууламмыт хартыналар.

Дьарык барыта:

Оҕолоор, ааспыт дьарыктаныыга биһиги Сээркээн Сэһэннэ ыалдыттаабыппыт. Онтон бүгүн кини биһиэхэ ыалдытты кэллэ. Ыалдыппыт интэриэһиргиир, дьон кыһынна хайдах бэлэмнэнэллэр эбитий? Тугу улэлиллэрий?

Куоракка итиини холбоотулар да дыэлэрэ сылдьытынан барар. Онтон дэриэбинэбэ?

Норуокка этэллэрэ: «Оһоҕо суох, дыэ суох» диэн. Оһох сылааһы биэрээччи, «аһатааччы»

буолар. Тоҕо оннугуй? Оһох «аһатааччы» диэн киниэхэ күөспүтүн буһарабыт, ас астыыбыт, килиэп буһарабыт. Биһиги өбүгэлэрбит оһохторо туох диэн ааттанарый? Көмүлүөк. Көмүлүөк оһох хас балаҕан аайы баара, ону тугунан буккуйалларый? Үөттүрэх диэн маһынан буккуйаллара, кинини мастан онгостоллор.

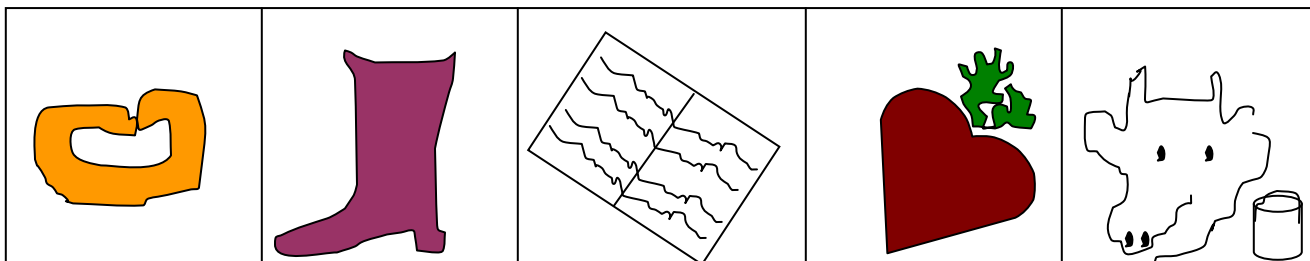
Онтон билигин биһиги дэриэбинэҕэ олоробут да, көмүлүөк оһохпут суох. Тоҕо? түннүгү кыһын тымныы кирибэтин диэн хайабыт. Группа түннүгүн көрүөбүт эрэ.

Онтон кыбыллар кыһынга хайдах бэлэмнэнэллэрий? Онтон дьоннор? Кыбыллар кыһын сиир астарын эрдэ хаһааналлар. Дьоннор оннук хаһааналлар дуо? Тоҕо? сөп, кинилэр хаһан наадыдаллар да, маҕаһынтан ас атыылаһаллар.

Чэ, эрэ оһолор, Сээркээн Сэһэни кытта куорат уулуссаларын устун хаамыаһын уонна маҕаһыыннары көрүөбүт. Үгэс курдук, маҕаһыыннар ханан баар буолалларый? Дьэ 1 этээһигэр, эбэтэр туспа дьэилэргэ. Оһолор, эһиги өссө да сатаан аахпаккыт дии уонна бу маҕаһыын буоларын хайдах билэбитий? Көрдөрүүгэ ууруллар долбуурдарынан (витрина).

Өскөтүн түүшпүлэ, саппыкы, кроссовка, тапочка турар буоллахтарына бу ханнык маҕаһыыный? Кинигэлэр турар буоллахтарына? Танастар? Астар? Эмтэр? Помидор, сүбүөкүлэ, моркуоп көрдөрүллүбүт буоллахтарына?

Былыр, маннык долбуурдар суох эрдэхтэринэ, дьон ыраахтан көрдүн диэн бэлиэ ыйыыллара. (иитээччи хартыналары көрдөртүүр) холобур:

Толкуйдаан көрүн, ханнык маҕаһыыннарга бу бэлиэлэри ыйыахха сөбүй? Ханнык ааты биэриэххэ нааданый?

Бэлиэлээх карточкалары тус – туһунан остуолларга уурталыыбыт. Бу маҕаһыыннар. Туспа остуолга элбэх араас маллар уруһуйдаммыт карточкалар ууруллар: танас, иһит, оһуруот аһа, кинигэ. Оһолор бу «баһаттан» маҕаһыыннарга малы таһыахтаахтар, хас биридди оһо бэйэтигэр «маҕаһыын» ананар уонна онно сөптөөх табаары булунуохтаах.

Салгыы иитээччи атыһыт, оһолор атыылаһааччы буолаллар. Оһо аатын эппэккэ, тылынан эрэ быһаарар табаара атыыланар. Холобур, «баһаалыста миэхэ кыһын төбөһө кэтиллэр танаста биэрин эрэ. Ол танас күндү түүлээхтэн тигиллэр».

Атыһыт уонна атыылаһааччы бэйэ – бэйэлэригэр эйэбэстик сыһыаннаһалларыгар болҕомтоһутун уурун.

Бу бэлиэлэри иллэн кэмнэ оһолор оруоллаах ооньууларга туттуохтарын сөп.

12 дьарык

Темата: Оһуруот аһа маҕаһыынга хантан кэллэ?

Сыала:

Оһуруот астарын туһунан өйдөбүлү кэнэтии;

кирилэри тас көрүннэринэн араарарга үөрэтии;

Үүнээйи аһын сиэмэтиттэн саҕалаан сибээстэрин үөрэтии.

Туттуллар тэрил:

Оһуруот астарын ойуулар;

Үүнээйи аһа туохтан саҕаланарын көрдөрөр матырыяал (уруһуй).

Дъарык барыыта:

Ааспыт дъарыктаныыга биһиги маҕаһыыннарга сылдыбыппыт. Үүт маҕаһыыныгар тугу атылыылар этэй? Аптекаҕа? Обуруот маҕаһыыныгар?

Маҕаһыынна эһиги хортуоска, луук, сүбүөкүлэ, моркуоп атыылаһабыт. Ким атыылаата? Атыһыт. Кинини тоҕо «атыһыт» диибитий? Онтон, оҕолор, атыылаһаргытытагр эһигини ким диэн ааттыахха сөбүй? Тоҕо?

Обуруот астара бу маҕаһыынна хайдах баар буоллулар? Куоракка кинилэр үүнэллэр дуо? Тоҕо? Обуруот астара ханна үүнэллэр? Обуруокка, бааһынаҕа. Киһи обуруот аһын бэйэтигэр, дьэ кэргэнигэр анаан үүннэрэр. Биһиги дэриэбинэбитигэр туох үүнэрин билэбит?

Эн кирээдэбэр туох үүнэрий?

Обурсу, минньигэс горох,

Помидор уонна укроп

Тумалыырга уонна боруобалыырга.

Баар редиска уонна салаат –

Биһи кирээдэбит бэйэтэ кылаат

Ол эрэри арбуз

Ончу үүммэт манна.

Өскөтүн болҕойон иһиттэххинэ,

Өйдөөн хаалбыт буоллаххына

Бэрээдэгинэн эппизттэ

Кирээдэбэ үүммүтү?

Физ. мүнүүтэ Куобахчаан обуруоттаах (пааранан ытыылар)

Куобахчаан обуруоттаах, (биир оҕо олорор, атына кини кэтэбэр куобах кулгаабын илиитинэн онорор)

Тэн икки кирээдэлээх (1-кы оҕо көхсүнэн турар, илиилэрин икки өттүгэр уунан турар, 2-с оҕо кини илиилэрин имэрийэр)

Онно кыһын хаарынан (2-с оҕо 1-кы оҕо илиилэрин сэрэнэн оонньуура, тонсуйар)

Сайынын – саһа буола (2-с оҕо 1-кы оҕо ытыстарын иһигэр илиилэрин кистиир)

Оттон сааһын куобахчаан (Дьэирэнкэйдииллэр)

Обуруокка үөрүүнэн барара!

Бастаан барытын хаһара, (1-кы оҕо көхсүгэр 2-с оҕо сутуругунан төгүрүтэр хамсаныылары онорор)

Оттон салгы тэнниирэ. (көхсүн үөһэттэн аллара имэрийэр)

Сымсатык сиэмэ ыцара (Бэгэчэкэриттэн тутуһан ытыстарын сахсыйаллар)

Онтон моркуоп олордоро (Дьэирэнкэй)

Биир дьаамаҕа сиэмэ, (1-кы оҕо 2-с оҕо көхсүгэр точка

Иккис дьаамаҕа сиэмэ. онортуур)

Көмөр, тэнниир, көбүтэр (2-с оҕо көхсүгэр сутуругунан төгүрүтэр хамсаныыны «тарааһын» үөһэттэн аллара)

Арай көрбүт – кирээдэбэ эмиэ (тарбахтарын саратан өрө уунар)

Үүммүт горох уонна моркуоп

Күһүн кэлиэ сотору (ытыс кырытынан хардары - таары

Куобах үүнүүтүн хомуйуо көхсүнү имэрийсии).

Дьэ хомуйда. Манна кэлэн

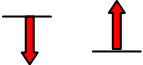
Кэпсээммит –

Бүтэн хаалта кыһытын!

Куоракка олус элбэх киһи олорор дии, оҕолоор. Уонна оҕуруот аһыгар киһи барыта наадыйар. Оҕуруот аһа туһата элбэх. Бачча элбэх хортуоппуйу, моркуобу ханна үүннэриэххэ сөбүй? Туох массыналар наада буолуохтарай? Дьэ эрэ, бааһынаҕа барыаҕын, уна өттүбүтүгэр элбэх хатын үүммүт. Ханас өттүбүтүгэр бэс элбэх. Бэс чагда.

Бааһынаҕа кэллибит. Манна күөх от эрэ баар. (Моркуоп оттоох хартыынаны көрдөрүү). Онтон оҕуруот аһа ханнаный? Үөһэ, сиргэ – ото эрэ көстөр, аһа буорга үүнэр. Өссө ханнык үүнээйилэр астара буор иһигэр үүнэрий? Хортуоппуй, сүбүөкүлэ, эриэппэ, редискэ.....

Оттон буор үрдүгэр? Хаппыыста, оҕурсу, помидор.....

Бу курдук бэлиэтиэҕин: буор анныгар үүнээччилэри, үөһэ үүнээччилэри бэлиэлэринэн.

Оҕуруот аһын үүннэрэр дьону ким диэн ааттыылларый? Оҕуруотчуттар. Кинилэр хайдах улэииллэрий? Сири тракторынан хоруйаллар. Тракторы ким салайарый? Тракторист.

Буорга сиэмэ ыһаллар. Ол кэннэ тугу гыналлар? Уу куталлар. Улахан бааһыналарга барытыгар илиинэн (лейканан) уу кутуохха сөп дуо? Тоҕо? Ол иһин оҕуруотчут ардаҕы кэтэхэр, үүнээйитин тымныттан харыстыыр, тоҕо диэтэргит үүнээйигэ ичигэс, уу, сырдык олус наадалар.

Билигин оҕурсу хайдах үүнэрин көрүөбүң. Саас, буору хаһан сиэмэ олордобут. Уу кутабыт, сыыс отун ыраастыбыт, сибэкки унугэһэ үүннэ. Үнүгэспит аһылынна, саһархай сибэкки тылынна. Күн сырылааччы тыкта, ардах түһэн үүнээйибитин уулатта. Сотору сибэккибит оннугар кырачаан оҕурсу быкта. Аҕыйах кэмминэн кыра оҕурсубут улаатан, сииргэ сөп буолла.

Оҕуруот аһын туһунан ханнык остуоруйалары билэҕин? «Пых», «Эриэппэ», «Вершки и корешки».

Таабырынна таайын:

Сайын оҕуруокка от күөхтэр, сибиэһэйдэр,

Кыһынын иһиккэ

Тууһанан ууруллаллар. (оҕурсу)

Буорга үүнэр буоламмын

Буор курдук дьуһуннээхпин,

Килиэби солбуйар

Иккис аһылык буолабын (хортуоппуй)

Битэмииним чааһынан

Инники соҕус буолуом,

Миигин куобахчаан курдук кэрбээтэххинэ

Муус доруобай буолуон. (моркуоп)

Миигин баҕас, атастаар,

Эндэппэккэ билэбит,

Элбэх, элбэх ырбаахылаахпын да,

Биир да тимэҕэ суох (хаппыыста)

Мин ханна да,

Хаһан да, кими да

Атаҕастаабаппын

Ол эрээри миигин көрдүлэр да,

Улаханньын – кыралыын ытаһаллар (луук)

Кини от күөбэ, бөкүнүк

Үрүллэр шар курдук төгүрүк,

Быстаххына – кып – кыһыл,

Амсайдаххына – мип – минньигэс. (арбуз)

Үүнээйи үүнэр, сайдар усулуобуйатын билиини чинэтэр сылтан чинчийи бытыахпыт.

Эриэппэ луугу араас усулуобуйаҕа олордуу, ону кэтээн көрүү.

1 луугу уулаах иһиккэ түннүккэ олордобут.

2 луугу уута суох иһиккэ түннүккэ олордобут.

3 луугу уулаах иһити харана сиргэ уурабыт.

Кэтээн көрүүнү тэннибит. Ханнык луук саамай бэркэ үүммүтүй? Хайдах саныгыт, тоҕо?

Түмүк: үүнээйини сөпкө сайдарыгар киниэхэ сырдык, сылаас, уу олус наадалар. Ону 1

лууктан көрөн итэбэйдибит. 2-с, 3-с лууктары 1 луук курдук олортоххо кинилэр эмиэ

үчүгэйдик үүнүөхтэрэ.

Кэтээн көрүүнү салгыахха сөп. Оҕолор, луук тыынар тыыннаах эбит дуо? Оннук. Тоҕо?

Луугу киһи көрбөтөбүнэ, харайбатаына өлүөн сөп эбит.

13 дьарык

Темата: Фрукталар – маҕаһынгга

Сыала: фрукталар уонна отоннор тустарынан өйдөбүлү кэнэтии;

кинилэр тас көрүннэринэн араарарга үөрэтии.

Туттуллар тэрил:

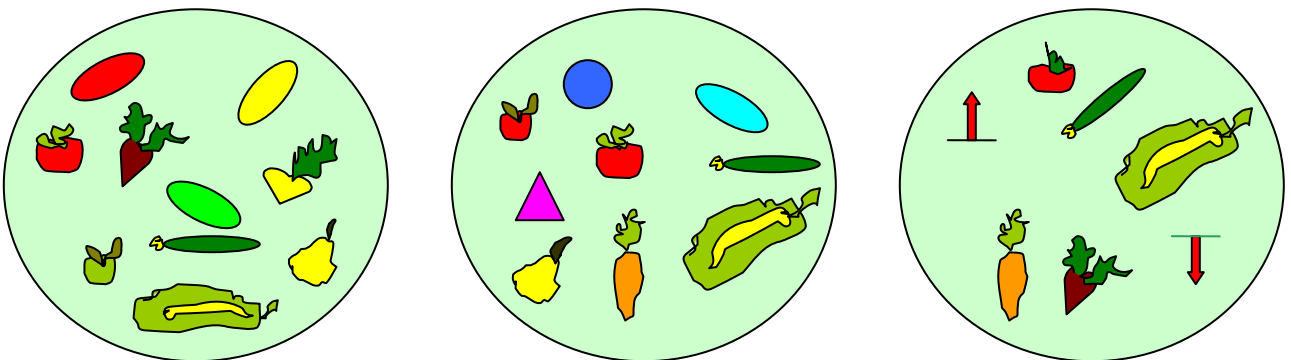
Обуруот астара, фрукталар, отоннор ойуулаах хартыыналар;

сад силигилээн үүммүт уруһуйа; фрукта сизмэттэн саҕалаан уруһуйдаммыт хартыыната;

маркердар.

Дьарык барыыта:

Кумаабыга фрукталар, обуруот астара ойуулаах хартыыналар ууруллаллар. Маны барытын уопсай туох диэн ааттыбытыт? Хартыыналары биир улахан кругунан төгүрүтэбит. Ханнык бөлөхтөргө араарыахха сөбүй? Оҕолор бэйэлэрин санааларын этэллэр; дьүһүнүнэн, быһыыларынан, ханна үүнэллэринэн. Хартыыналары тус – туһунан бөлөхтөргө араартыбыт, дьүһүн бэлиэлэрин туруортуубут. Холобур:

Обуруот астара ханна үүнэллэрий? Фрукталар? Бу үүнээйилэртэн Салбанга туох үүнэрий? (суох). Яблоко, груша, слива, апельсин, мандарин, лимон, банан бары сылаас дойдуга үүнэллэр. Саха сиригэр тоҕо үүммэттэрий? Тымныы. Оҕолор, биһиэхэ фрукталары сылаас дойдуттан тиэйэн аҕалаллар. Этин эрэ, мас тыынар тыыннаах дуо? Мастер сатаан сангарбаттар, ол гынан баран киниэхэ үчүгэй дуу, куһаҕан дуу – быһаарыахха сөп. Дьэ, мастер

хайдах кэпсиллэрий?

Физ.мүнүүтэ: оџолор саната суох «аһы» яблоконы сизһини, бананы ыраастааһыны, апельсинынан күндүлээһини көрдөрөллөр.

Оџолоор, мас сэбирдэхтэрин сиир үөннэр, хомурдуостар бааллар. Кинилэр үүнээйигэ буортуну онороллор. Мастары үөн сиириттэн туохтар харыстылларый? Чыычаахтар. Яблоня маска яблоко хайдах үүнэрий? Саас яблоняҕа үнүгэстэр тахсаллар. Онтон маџанныны оруосабай олус кыраһыабай сибэккилэр үүнэллэр. Сайынын ардах туһэр, күн сылаастык тыгар, сибэккилэртэн кып – кыра күөх яблоко тахсар. Күһүн кини ситэр, буһар оччоџуна хомуйарга сөп буолар.

Таабырынна таайын:

Ойуур тыаџа ыһыллан

Оной – сонгой көрөбүн,

Оџуруолуу мунһуулан

Оноойукка туолабын (отон)

Бу отоннор туохха үүнэллэрий? Өссө ханнык отоннор сэппэрээккэ үүнэллэрий? Сэппэрээк мастан туох уратылааџый? Хайдах саныгыт, сиикэй фруктаны, отону сизххэ сөп дуо? Тоџо? Оџолор үүнээйи сорох бэлиэлэрин номнуо билиэхтээхтэр:

Дьүһүннэрин:

Быһыыларын:

Үүнэр сирдэрин:

Аны амтан тузунан кэпсэтиэбин. Саамай аһы фрукта ханныгыт? Лимон. Онтон минһыгэс амтаннаах, суулаах туох баарый? Кэмпиет.

Аһы амтан бэлиэтэ:

Минһыгэс бэлиэтэ:

Оџолор, холобур, яблоко уонна дьэдьэн ол аата уонна отон кээмэйдэринэн атын – атын буолалларын бары билэџит дии. Ону бу курдук бэлиэтиэбин:

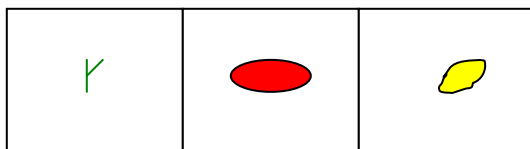
Улахан

кыра

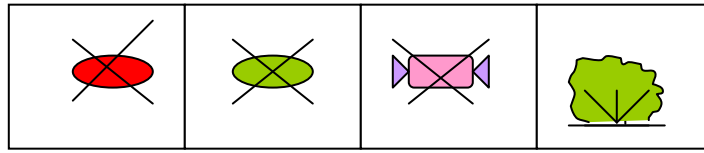
Бу бэлиэлэри таабырын таайарга туттуохха сөп. Кыыстаах ул отон хомуйбуттар. Манһык бэлиэлээх отону:

Бу ханнык отонуй? (кыһыл хаптаџас)

Бу оџолор өссө сөбүлүүлэр эбит кыһыл буолбатах, күөх буолбатах, минһыгэс да буолбатах,

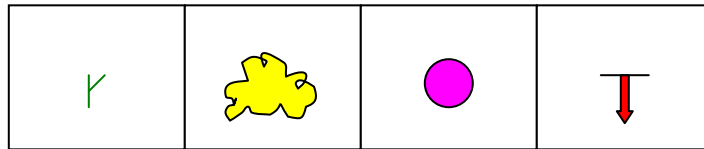
сэлпэрээккэ үүнэр аһы. Бу курдук бэлиэтиэбин:

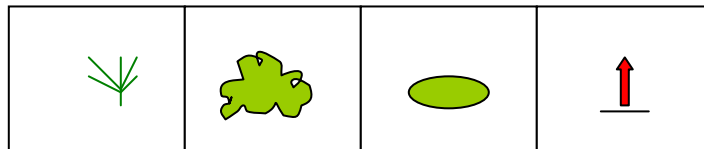
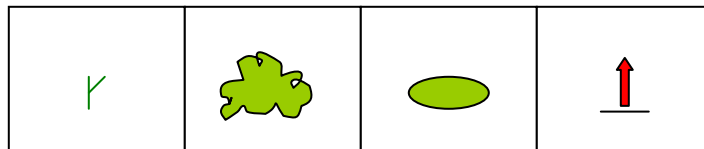
Бу тугуй? (моонньоџон, хара хаптаџас)

(Тугу баџарар таайтарыахха сөп)

Оџонньоордоох эмээхсин, кирээдэлэригэр туох үүммүтүй?

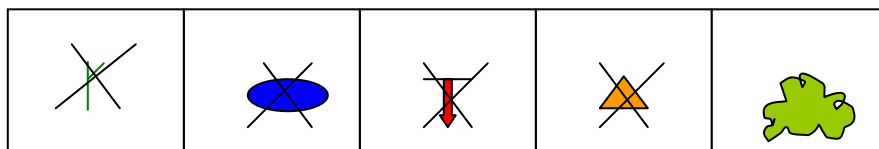
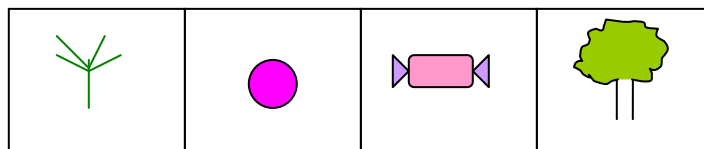
Эриэппэ

2-с 3-с таабырыннар ойууларын болџойон көрүн. Туох майгыннаһар үрүттээхтэрий?

Уратылара? Бу ханнык фруктаны?

Яблоко

Хаппыыста

Таабырынна таайын, туох бэлиэнэн таайбыккытын билиһиннэрин:

Лабааџа ыйаммыт колобок
Кыһыл өнө ымсыырдар (яблоко)

Үөһэ өттүм минньигэс,
Аллараа өттүм суон,
Лаампаны санатабын,
Саһархай өннөөхпүн. (груша)

Лабааџа шардар ыйаммыттар,
Олус итииттэн көѳөрбүттэр. (слива)

Бу саамай аһы фрукта,
Дьоннор кинини чэйгэ угаллар.
Чэйдэрэ олус үчүгэй сыттаах буолар,
Тоѳо диэтэр, кинини бары сөбүлүүллэр (лимон)

Итии дойдуга олохтоохпун,
От күөѳэ да, саһархай да
Өннөөх буолуохпун сөп,
Эниги, миигин бэркэ билэѳит.
Олус диэн сөбүлээн сиигит.
Эбисийээнэ кыылар да
Элбэхтик сииллэр. (банан)

14 дьарык

Темата: Ийэбэр ас астыырга көмөлөһөбүн.

Сыала: оѳуруот аһа уонна фрукта аһылыкка туттулларын туһунан өйдөбүлү кэнэтии.

Туттуллар тэрил: дьиннээх фрукталар, оѳуруот астара, салааттар.

Дьарык барыыта:

Иитээчи остуолга фрукталары, оѳуруот астарын бэлэмниир. Оѳолор тутан – хабан көрөллөр, «аптаах мөһөөччүккэ» хаалыылар. Иитээчи биир оѳону ыныран мөһөөччүктэн кыһыл яблоконы оруурга көрдөһөр, салгыы саһархай грушаны. Илии иминэн дьүһүнү араарыллыбатын толкуйдуур кыах бэриллэр. Өнү билэрбитигэр биһиэхэ туохпут туһалыырый? Харахтар. Өссө харах көмөтүнэн тугу быһаарыахха сөбүй? Өнү, быһыыны, кээмэйи, үрүт хаачыстыбатын (иннэлээх, ньалѳаархай).

Онтон илии көмөтүнэн тугу быһаарыахха сөбүй? Кээмэйи, быһыыны, тымныы, сылаас, хатыылаах.....

Онтон тыл туохха туһалыырый? Амтаны билэргэ.

Фруктаны сытын билэргэ кыһан. Оѳо хараѳын баайылар уонна фрукта куһуогун бэриллэр.

Салгыы билбэтэѳинэ амсайан көрүөн сөп.

Билигин ши уонна борщ буһарар курдук сананыаѳын эрэ. Оѳолору 2 хамаандаѳа араарылар.

1 хамаанда ши буһарар, 2 хамаанда борщ. Остуолтан шигэ наадалаах оѳуруот аһын аѳалыахтаах. Атын хамаанда борщка наадалаах астары;

Ю. Тувим хоһоонун ааѳы:

«Биирдэ хаһаайка баһартан кэлбит.

Хаһаайка дьиэтигэр баһартан аѳалбыт:

Хортуоска, хаппыыста, моркуоп, горох,

Петрушка уонна сүбүөкүлэ! Ох!»

Хаһаайка бу астартан тугу астаары тэриммитий?

Билигин ийэлэрбит астаан ажалбыт салааттарын боруобалыахпыт. Бу салааты хаппыыстанан онорбуттар дии? Онон кини аата? Хаппыыста салаата. Моркуоптан онордохпугуна? Сүбүөкүлэттэн?

Биһиги сиикэй оҕуруот аһыттан астаммыт салааттары амсайдыбыт. Кинилэр киһи доруобуйатыгар олус туһалаахтар, витаминнара элбэх. Салааты сиир оҕо доруобай буолар, тургэнник улаатар.

Өссө, оҕолор, буһарыллыбыт оҕуруот аһыттан салаат онороллор эбит. Толкуйдаан эрэ, маньы туох диэн ааттыыллара буолуой? Винегрет.

Буспут уонна сиикэй моркуоп амтаннарын тэннээн.

Хаппыыста уонна оҕурсу дэлэйдик үүммүт кэмигэр ийэлэрбит тууһуулар. Ким билэрий, хайдах тууһууларын?

Физмүнүүтэ:

Биһиги хаппыыста (оҕолор ытыстарын кырыытынан
Кырбыыбыт, кырбыыбыт остуолу тонсуйаллар)

Биһиги хаппыыстаны (имитэр курдук хамсаныы)

Имитэбит, имитэбит

Биһиги хаппыыстаны (3-туу тарбаҕы бэйэ-бэйэлэригэр
Тууһуубут, тууһуубут аалабыт)

Биһиги моркуобу (теркаҕа аалар хамсаныы)

Аалабыт, аалабыт

Аны боруобалыыбыт (сиэн көрдөрөбүт)

Тууһаммыт дуо?

Эһиги амсайбыт салааккытыгар туустаах оҕурсу баар дуо? Ханнык мииннэ оҕурсу кутулларый? Куһун оҕуруот аһа элбэх буолбат. Фруктаны хаһаанан, дьоннор онороллор..... тугу? Хомпуот, барыанна, сок.

Билэбит дуо, былыр – былыр эһиги эбэлэргит да суох кэмнэригэр Россияҕа хортусканы билбэттэр эбит. Ол оннугар эриэппэни оһоһхо буһаран силлэр эбит. «Луугу сэттэ ыарыыга тутталлара» диэн норуот этиитэ баар. Тоҕо иннэ дииллэрэ буолуой?

Күн иккис аһарыгар барыаннаһаах чэй иһиитин тэрийиэххэ сөп.

Оҕолорго аабын:

Я решил сварить компот

В мамин день рождения.

Взял изюм, орехи, мед,

Килограмм варенья.

На плиту поставил

И огня прибавил.

Чтобы вышло повкуснее,

Ничего не пожалею.

Две морковки, лук, банан,

Огурец, 1 муки стакан,

Половину сухаря

В мой компот добавил я.

Все кипело, пар клубился...

Наконец, компот сварился!

Маме я отнес кастрюлю:

С днем рождения, мамуля!

Мама очень удивилась,

Засмеялась, восхитилась.

Я налил компоту ей –

Пусть попробует скорей!
Мама выпила немножко
И... закашлялась в ладошку,
А потом сказала грустно:
Чудо – щи! Спасибо! Вкусно! (М. Дружинин)

* Сорудабы толорун

15 дьарык

Темата: Килиэп хантан кэлэрий?

Сыала:

килиэп хайдах үүнэрин оҕолорго билиһиннэрий;
килиэп – бу элбэх киһи сыралаах үлэтин түмүгэ буоларын өйдөтүү;
килиэпкэ харыстабыллаах сыһыаны иитии.

Туттуллар тэрил:

Бурдук, хара уонна үрүн килиэптэр; Бурдук астар;
Сэлиэһинэй уонна оруос куоластарын уруһуйа;
Былыргы кэмнэ сир хорутааччы, бурдук ыһааччы, бурдук хомуурун, кинини астааһын
үлэлэрин көрдөрөр хартыына.

Дьарык барыта:

Дьарык иннинэ «Колосок» остуоруйаны кэпсээһин.
Остуоруйа туохтан саҕаланарый? Бөтүүк куолаһы булуутуттан. Куолас ханна үүммүтүй? Ким
кинини олордубутуй? Остуоруйаҕа бу туһунан кэпсэммит.

Дьиннээх олоххо манньк этэ. Былыр ойуур олус элбэх эбит. Ол эрэри ойуурга килиэби
үүннэрбэккин. Арай саас кэлиитигэр ойуурга сүгэ тыһаа элбээбит. Тоҕо?

Ким хайдах санырын этин, кэрдилибит маһынан тугу гыналларый? Улахан, бөдөн мастар
тутууга, кыра бытархай өттө – оһох оттуутугар туттуллара.

Үүнэн турбут мас кэрдилибитигэр туох ордубутай? Чөнөчөктөр. Чөнөчөктөрү түөрүү
ыарахан үлэтэ саҕаламмыта. Билигин бу миэстэҕэ ойуур буолбатах,..... (бааһына) баар
буолбут. Бааһынаны аны тиэриэххэ, хорутуохха наада. Аттарга, оҕустарга мас суханы (суха
ойуутун көрдөрүөххэ сөп). Хорутуллубут сир олус сымнаҕас, көпсөркөй буордаах.

Сылаас буорга барыабым,

Күннэ куолас буолан тахсыабым

Куоласка мин курдук олус элбэх

Бэйэбит дьэ кэргэн курдукпут. (сиэмэ)

Туох туһунан таабырыный? (Сиэмэ) Сиэмэ ыһар кэм буолла. Бу кэм кэлиитигэр көхтөөхтүк
бэлэмнэнэллэрэ. Ыраас танас танан тымтакаларын кууһан бааһынаҕа сэлиэһинэй эбэтэр
оруос сиэмэтин ыһа киирэллэрэ. Бурдук ыһааччы ытыһан ылан, ханастан уна диэки илии
далайарынан ыһара. Чэ, эрэ биһиги эмиэ бурдук ыһааччы буолан ылыабын (хамсаныны
иитээччи көрдөрөр). Сиэмэ ыһар күннэ хайдах кун – дьыл буолуохтаабын? Тыһаа суох.

Тоҕо?

Үүнээйи үүнэригэр туох наада этэй? Күн, ардах.

Сайын бүтүүтэ бурдукпут куоластара ситтилэр. Хомуйарга сөп буолла. Урут манньк
гыналлар эбит. Эр дьон хотуурдаах, дьахталлар сирпэлээх бараллара. Куолаһы быһан, биир
сиргэ мунһан баайы онороллоро.

Бу кэмнэ бөтүүк булбутун курдук куолаһы булан ылыахха сөбө. Өйдөөн эрэ, бөтүүк куолаһы
хайаабытай? Сынныбыта, мэлийбитэ. Молочуну (илиинэн бурдук сыннар оноһук) ылан
куолаһы охсуолуур, оччоһуна туорахтара түһэллэр. Туораҕы мунһан сиидэлээбит.

Туорахтарын үөһэ уурталаабыт, атын бөһүн үрэн кэбиһэр эбит.

Онтон бөтүүк ыраастаабыт туорахтарын ханна илдыбитэй? Миэлинсэбэ. Онно ильдэн туорафын мэлийэн, үлтүрүтэн бурдук онотторбута (бурдугу көрдөрүү). Онтон? Бөтүүк бурдугунан тиэстэ мэһийэн, бөрүөк онорон, буһара уурбута.

Бициги бүгүн бэрэски, блины оноруохпут. Иитээччи тиэстэ мэһийэн куһуогунан оҕолорго түнэтэр, ким тугу сатыырынан «ас» онороллор. Бу «аы» маҕаһыыннаах оонһуурга туттуохха сөп.

Физ.мүнүүтэ:

Эһиги туораахчааннардыт (оҕолор атахтарын хомунан муостаҕа олороллор). Күн тыкта, ардах ааста. Бааһынаҕа бастакы үүнээйилэр быктылар (сутуруктарын өрө ууналлар). Икки сэбирдэх күнгэ тардыһаллар (ытыстарын тардыһаллар).

Остуоруйа тугунан бүһпүтэй? Бөтүүк кутуйахтары остуолга олордубатаҕа, тоҕо? «Ким үлэлээбэт ол аһаабат» диэн өс хоһооно баар дии. Бөтүүк күүскэ үлэлээбитэ, ол иһин олус үчүгэй бөрүөгү буһарыммыта. Норуокка мээнэбэ эһпэттэр: Киһини үлэ киэргэтэр.

Эһиги көрдүгүт, килиэп баар буоларын туһугар хайдахтаах үлэ үлэлэнэрин. Ол иһин килиэби бары харыстыахтаахпыт.

Килиэби хантан атыылаһабыт? Сизэбэт эрэри, мээнэ элбэх килиэби ылыма. Остуолга үлтүрүтүмэ. Хаһан да килиэби быраҕыма!

Таабырынна таайын, туохтан таайбыккытын кэпсээн:

Түргэнник таайыллар,

Сымнаҕас, көпсөркөй

Хара да буолар

Үрүн да буолар. (килиэп)

Соломоҕо – дьиэ баар

Сүүс оҕо онно олодор.

Тонсуйума, доҕочуок,

Кэрэ куолас, бөтүүкчээн (туораах)

Өйтөн ааҕарга үөрэтин:

Котик – кот, иди к доске,

Расскажи о колоске!

Колосок, мои друзья,

Он усатенький, как я! Г. Виеру

Ааҕын: Я. Дягутите «Лето», А. Мусатов «Откуда хлеб пришел»

Күн иккис аһарыгар бурдук аһылыктаах чэй иһитин тэрийиэххэ сөп.

16 дьарык

Темата: «Бары идэлэр бэртээхэйдэр...»

Сыала:

дьон идэлэрин туһунан өйдөбүлү кэнэтии;

бары идэлэргэ убаастабыллаах сыһыаны иитии.

Туттуллар тэрил:

араас идэлээх дьон уруцуйдаммыт хартыыналара;

«Парикмахерской» диэн суруллубут дуоска.

Дьарык барыыта:

Оҕолоор, биһиги куоракка «күүлэйдээтибит», тыаҕа «бара сырыттыбыт», бааһынаны «көрдүбүт», дэриэбинэбэ да, куоракка да ханна баҕарар улахан дьон бааллар. Кинилэр бары атын дьонно туһалаах араас идэлээхтэр. Санаан көрүн эрэ, сарсыарда дьиэбититтэн таҕыстыбыт. Дьиэлэри көрөбүт, ким толкуйдаабытай? Кумааҕыга былаан онорон толкуйдаан архитектор онорбута.

Онтон дьизэ тутуутун, ууну, гааһы киллэриини атын дьон онорбуттар. Кинилэр кимнээх диэн ааттаналларый? Кирпииччэттэн уонна таастан дьизэ тутууччылар. Тугу үлэлээбиттэрий? Уонна кыраан машинистара, мас уустара.

Уулуссаны көрөбүт... манна ыраас буоларын иһин ким үлэлиирый? Тиэргэн ыраастааччы, олбуор көрөөччү.

Детсадпытыгар тийэбит. Ким аан бастаан көрсөрүй? Иитээччи.

Ийэлэр, аҕалар эһигини аҕалаат үлэлэригэр тиэтэйэллэр. Кинилэр ханна үлэлиллэрий? Детсадка эмиэ элбэх үлэһит баар, кинилэр бары эһиги кэмигэр аһыргытын, утуйаргытын, доруобай буоларгыт иһин кыһаллаллар. Бу кимнээбий? Повар, сиэстэрэ. Киэбэ ийэбитини детсадтан иһэн маҕаһынгга сырыттыгыт. Онно ким атылыгырый?

Маҕаһынтан тахсан салгыы баран иһэн кыптыый уонна тараах ойууламмыт дуоскатын көрдүгүт. Ол аата бу туох дьизэний? Парикмахерскай. Манна ким үлэлиирэ буолуой?

Парикмахер (баттах кырыааччы)

Уулуссанан «суһал көмө» массыыната ааста. Ким ытан иһэрий? Суоппар. Киэһэ буолла. Тутууччылар, уустар, суоппардар, тиэргэн ыраастааччылар, иитээччилэр, повардар бары дьизэлэригэр кэлбиттэрэ буолуо. Ким эрэ кинигэ ааҕара, телевизор көрөрө буолуо. Бу идэлэргэ барыларыгар ииппит – үөрэппит киһиэхэ «баһыба» этиэххэ наада. Кимиэхэ? Уччууталга.

Физмүнүүтэ:

Оҕолор паараларга арахсаннар, иитээччи ыйытынан дьон идэлэрин хамсанан (саната суох) көрдөрүхтээхтэр. Холобур: учуутал

Биир оҕо – үөрбүт учууталы

Иккис – хомойбут учууталы

Онтон оруолларын атастааллар.

Оҕолоор, дэриэбинэбэ учууталлар, врач, суоппар наадалар дуо? Куоракка оҕуруотчут наада дуо? Тоҕо? Арай детсадка иитээччи суох буоллун? Эн улааттаххына ким буолуоххун баҕарабын? эмчти билигин ким диэн ааттыбыты? Асчыт нууччалыта?

Урут мас ууһа ордук күндү, сэдэх идэ быһытынан биллэрэ. Тоҕо буолуой? Кини тугунан туттан үлэлиирый?

Урут мас Москваҕа

Мас дьизэлэр,

Мас истиэнэлэр,

Мас кырыһалар, онтон мас дьизэлэргэ

Мас ыскамыайкалар

Уонна мас остуоллар

Куораты киэргэтэллэрэ

Оҕолоор, урут киһи барыта үөрэнэр буолбатах этэ, уонна учуутал да аҕыһа. үөрэнээччилэр буоска сыбаммыт дуоскатыгар мас паалканан суруйаллара.

Билигин барыта уларыйда. Биһиги тугунан суруйабыты? Уруһуйдуубутуй? Ол эрээри киһи үлэтэ хаһан баҕарар сыаналанар. Ол иһин норут мээнэбэ эппэт: «Биир күн дьылы аһатар», «Үлэ киһини киэргэтэр, сурэбэлдьэһин буортулуур»

Дьарыктаны кэмигэр, бириэмэ ордор буоллабына, фанераны пластилинынан сирэйдээн дуоска онорон палочканан араас уруһуйдары уруһуйдатыахха сөп.

Таабырынна таайын:

Этин эрэ, оҕолоор

Ким биһиэхэ манньк

Минньигэс миини

Салаты, винегрети

Киэһээнни аһылыгы, эбиэти

Бэлэмнээн биэрэрий? (повар)

Аһыныгас санаалаах,
Амарах майгыннаах,
Аймах дьонно аатырар
Абыраллаах киһи кимий? (эмчит)
Кузовтаах массыынанан
Кумах тийэр, мас таһар
Олус эрдэ турааччы
Дьону да тийээччи (суоппар)
Ааҕарга – суруйарга
Айылҕаны таптыырга
Ахсааны суоттуурга
Ким үөрэтэрий? (учуутал)

Оҕолорго аабын:

«Рукодельница и ленивица», «Морозко», А. Кондрашова «Наш доктор» (быһа тардыылар), С. Баруздин «Кто построил этот дом?», «Каменщик, плотник, маляр», Н. Найденова «Ольга Павловна», С. Михалков «дело было вечером...»

Өс хоһоонноро:

Киһини үлэ киэргэтэр;
Үлэ үксэ, тыл аҕыйаҕа үчүгэй;
Көтүмэх үлэ көдүүһү аҕалбат;
Үлэ – чизэ, хайҕал, албан аат дьыалата;

17 дьарык

Темата: Кыһын Дьокуускай куоракка

Сыала:

Кыһынны кэм бэлиэлэрин туһунан өйдөбүлү кэнэтии;
бу бэлиэлэри оҕо бэйэтэ буларыгар үөрэтии;
анализтыырга, түмүк онорорго, тэннээн көрөргө үөрэтии;
кэтээн көрүүнү, тылы сайыннарыы.

Туттуллар тэрил:

Кэтээн көрүү халандаара (сэтинньи, ахсынньы, тохсунньу, олунньу).

Сайын. Хойукку күһүн, кыһын уруһуйдаммыт иллюстрациялара.

дьоннор сыл 4 кэмигэр сөп түбэһиннэрэн танныбыт ойуулар;

«кыһын» темаҕа музыка;

Кыра массыына, быа, кыптыый.

Дьарык барыыта:

Билигин эһиги таабырын – кэпсээни истиэххит. Ханнык кэм буоларын таайыҥ. Хараҕа былыт халлаан кырсын хаххалы халыйда. Онтон хара буору хаарынан сапта. Сып – сырдык, ып – ыраас хаар күн уотугар күлүмүрдээн көһүннэ. Тула уу – чуумпу. Бэстэр, тииттэр хаар соннорун кэттилэр, тыалы тулуйаары, мастар анныларыгар титириктэр саспыттар. Кинилэр үөрэллэр, манан таҥаһы таннаннар хаартан арыый быгаахтыылар. Күн үөһэ ойдо, оҕолор ханкылыы, салааскалыы, хаарынан бырахса таһырдыа сүүрдүлэр. Кинилэр тымныыттан куттамматтар.

ханнык кэм туһунан кэпсээтим? Ону эһиги хантан биллигит?

мастар сонноро, үтүлүктэрэ диэн тугу ааттыыбыты?

Оҕолор иннилэригэр – сайын, эрдэтээни, хойукку күһүннэр, кыһын ойуулар. 4 бөлөххө

арааран дьыл кэмнэрин талларабын. Хантан биллигит, бу эрдэтээни күһүн буоларын? Куйаас сайыны?

Атын остуолга дьыл кэмигэр сөптөөхтүк танныбыт дьон ойуулар. Ойууну талан дьыл кэмигэр тэннээн көрүөхтээхпит.

Өйдүөбүн эрэ, күһүн, холобур, сэтинньигэ (айылба халандаарынан) хайдах күн – дьыл эбитий?

Сэтинньигэ саамай тымны күнү эт;

Саамай тыаллаах?

Маннайгы хаар хаһан түспүтү? Чэппиэри уонна бээтинсэни тэннээн көрүн эрэ.

Ахсынньыга күн – дьыл хайдах уларыйбыты?

Хайа күн хаар түспүтү? Сэтинньи, ахсынньы, тохсунньу бастакы субуоталарын тэннээн көрүн эрэ.

Олунньуга хайдах күн – дьыл буолуоҕай? Билгэлээн көрүөбүн эрэ.

Физмүнүүтэ:

«Кыһын» темаҕа музыка тыаныыр. Оҕолор ытыстарын хаар кыырпахтарын тутар курдук хамсанылары онороллор. Ол кэмнэ иитээччи хоһоон ааҕар:

Күһүн буолан мутукча

Көмүс курдук саһарда.

Кыһын кэллэ, тымныйда,

Кырыа ойуур утуйда.

Хаар ханна баҕарар олус элбэх: мастарга, дьиэлэргэ, сиргэ. Оҕолоор, биһиги олбуор ыраастааччы үлэтин көрбүппүт дии.

Кыһын кини тугу хомуйарый?

Тоҕо хаары ыраастырыый?

Ыраастаабатаҕына хайдах буолуой? (халтараан)

Халтараан кэмнэ, оҕолор, суолга сэрэхтээхтик сылдыахха.

Опыт оноруута: группаҕа асфальга маарынньыр сытыары урут (хатыылаах) миэстэ булабыт.

Асфальт хайдах эбитий? (хатыылаах, халтархай) оҕолор имэрийэн көрөллөр.

Онтон муус хайдаҕый? (хатыыта суох)

Асфальт диэн көбүөрү, муус оннугар линолеуму оностуохха сөп. Оонньуур массыынаны асфальт (көбүөр) устун сүүрдэбит, онтон мууска сүүрдэн көрөбүт. Кубиктарынан суол саҕалананытын уонна бүтүүтүн бэлиэтиибит. Тэннээн көрөбүт: хайа суол уһунуй? Быанан тэннээн быһабыт. Түмүк оноробут: ханнык суолунан бардахха халтархай буолар эбитий?

Оҕолорго ааҕын: Б. Хабырыыс «Маннайгы хаар», Н. Носов «Горка», С. Маршак «Академик Иванов. Гололед», А. Николаев «Манган дьиэ»

Таабырынна таайын, туох бэлиэнэн таайбыккытын быһаарын:

Ханнык үтүө маастар

Дьэрэкээн, ойуу – бичик оһуору,

Хааллардаҕай түннүккэ (тымны)

Кыһын сылытар, саас ирэр, сайын сутэр, күһүн тиллэр баар үһү (хаар)

кыната да суох көтөр, уоһа суох да үрэр, көстүбэт да күүстээх баар үһү (тыал)

уокка умайбат, ууга тимирбэт баар үһү (муус)

* Сорудаҕы толорун

18 дьарык

Темата: Тымны ыллыыр, тыал улуйар.....

(Кыцынны тыаҕа экскурсия)

Сыала:

Кычы^{1/2}/₂ы к±ст^{1/4}/₄лэри билициннэри;
мас, от, сәппэрээк туцунан о³олор билиилэрин чи^{1/2}этии;
кэтээн көрүүнү, сибээстээхтик кәпсээһини сайыннарыы;
айылбаа харыстабыллаах сыһыаны иити;

Дьарык барыта:

Тыбаа баран иһэн оҕолор болҕомтолорун инники дьарыктарга тугу үөрөспиттэригэр
туһаайы (маһаһыннар, дьилэр, массыналар, дьон таһаа – саба.

Тыбаа кэли. Кыһыны иһилибит: тула уу-чуумпу, чуумпу, чуумпу.... Ойуур утуйбут.

Биирдэ эмэ лабааттан хаар туьэр...кыһын туох сыттаабы? (харыйа, хаар...)

ойуур уларыбыт дуо? Хайдах этэй, биһиги сылдыарбытыгар? Матар «сыгыннах этилэр»

Оҕолор, биир эмэ билэр маскыт баар дуо? (хатыны ыйыты)

Кинини эһиги туохтан биллигит? Өссө ханнык мас баарый? Харыйа. Өссө?

Кини эмиз иннэлээх,

Куруук эмиз күөх өгнөөх,

Кини үүнэр сирэ

Чагда диэн ааттанар.

Оҕолоор, бу бэс мас. Кини харыйа балта дэнэр. Бэс – эмтээх мас, сымалата микробтары
өлөрөр дьикти айылгылаах. Ол иһин бэс чагдаларга санаторийдары, дьон сыннаанар –
эмтэнэр дьилэрин туталлар.

Умнаһа сырдык өгнөөх. Оннооҕор былгыттаах күн сырдык өгө уларыбат.

харыйа уонна бэс туох майгынаһардаахтарый? Сөп, кинилэр иккиэн иннэлээх матар. Бу
кинилэр «сэбирдэхтэрэ», хас биирдии иннэ хахтаах буолар. Ол иһин тымныыттан
куттамматтар.

Аны уратыларын көрүүбүн, харыйа лабаалара сиртэн саһалаан үүнэллэр эбит. Оттон бэс
лабаалара үһэттэн, көнө умнас устун үүнэллэр.

Харыйа уонна бэс иннэлэрин тэннээн эрэ. Харыйа иннэлэрэ кытаанахтар, кылгастар, бэс
иннэлэрэ уһун уонна сымнаһас буолаллар.

Матар, сәппэрээктэр «бүөрдэрин» көрүн. Ити «бүөрдэр» истэригэр сэбирдэхтэр саас
буолуор диэри утуйаллар.

Өйдөөн эрэ, матар уонна сәппэрээктэр туох уратылаахтар этэй?

Оттон, оҕолоор, оттор кыһыны хайдах атаараллары? Хаары хаһан көрүүбүн. От манна
сытар, киниэхэ хаар анныгар сылаас. Оттон сир тонон кытаанах, таас курдук.

Күһүн хайдах этэй? (Саһалы билгэлэр)

Кыһын тымныы буоллаһына, хаар көпсөркөй, бытарыа сылдыар буолар.

хаартан тугу оһоруохха сөбү?

Оҕолор, күн – дьыл бүгүн хайдаһый, хаар хайдаһый?

Үтүлүккүтүгэр түспүт хаары болһойон көрүн. Хас биирдии хаар кыһраһа кып – кыра, олус
кыһаһабай буолар эбит! Хаар кыһраһтарын тэнниэбин. Бары үүт – үкчүлэр дуу, атын
атыттар дуу?

Хаар дьүһүнэ хайдаһый? Ол гынан баран көрдөххө эрэ манан, ыраас курдук. Биэдэрэбэ
хаарда кутан илдэ барыаһын. Груһаһа илдээн уулуннаһына кэтээн көрүүхпүт. (кәнники
оҕолор болҕомтолорун хаар кирдээх буоларын, онон хаары сиир саһамматын өйдөтөргө
туһаайыаһа наада). Бу хоһоону сэрэтии быһыытынан үөрэт:

Манан, ыраас хаар түһэр,

Чопчу айаһпар киирэр,

Олус баһардаһына,

Барытын ыйыстан кэбиһим.

Уонна туох буолар, доһоттоор!

Ханкынан хатааһылааһыны,

Хаарынан оонньообоппун,
Таһырдыа да тахсыбаппын,
Хайыһарынан да сүүрбэппин...
Хаара суох чункук да буолууһу,
Доҕоттоор, кэбис, хаары сиэ суохпун.

Кэтээн көрөр алааспыт ойбонун көрүү. Мууһунан хаамар кутталлаабын оҕолорго быһаарын.
Кыһынны ойуурга тиини көрүөххэ сөп. Ол гынан баран тиини мас быһыттан булан көрөр олус уустук.

тоҕо? туох бэлиэнэн биһиги тиини булуохпутун сөбү? Атахпыт аннын үчүгэйдик көрүөбүт эрэ. Хаарга эриэхэлэр (туорахтар) ыһыллыбыттар, бу туорабы (эриэхэни) көрүн, төрдө эрэ хаалбыт. Тоҕо? сөп, тиин кэбийбит. Тиин аһыыр кэмигэр кэлин атаһтарыгар олорон баран, илин атаһтарынан эриэхэтин тутан, сытыы тиистэринэн эриэхэ хабын кэбийэр. Тоҕо? кини харыйа сиэмэтин сиир. Бу кини сүрүн аһылыга буолар.

Экскурсия кэнниттэн билиини бэрэбиэркэлээһини ытыгыһа сөп.

Хатын, харыйа, бэс уруһуйдаммыт хартыыналарын остуолга уурабыт.

бу туохтары? Сөп, мастар. Хартыыналар үрдүлэригэр (ыраас лиискэ) мас уруһуйдатабыт. Туох уратылаахтары? Сэбирдэхтээхтэр уонна иннэлээхтэр. Оҕолор хатыны бэстэн уонна харыйаттан араарыахтаахтар, маннык бэлиэлэри оноруохтаахтар. Холобур:

Сэбирдэхтээх мас - иннэлээх мас -

Бу кэнниттэн хартыыналары хомуйан баран өссө төгул тылынан хатылыбыт:

бу бэлиэнэн ханнык мааы, бу бэлиэнэн ханнык мааы

бэлиэтибитий? ханнык мас элбэх эбитий?

19 дьарык

Темата: Тыа олохтоохторо – кыыллар.

Сыала:

- оҕолорго тыа кыыллара уонна чыычаахтара кыһынга хайдах бэлэмнэнэллэрин туһунан өйдөбүлү биэри;

анализтырга, түмүк онрорго үөрэтии, тылы сайыннарыы.

Туттуллар тэрил:

Дьиикэй кыыллар уруһуйдаммыт хартыыналар.

Барабыай ойууламмыт 10 карточката

Лиис, маркердар.

Дьарык барыта:

Биһиги ааспыт дьарыктаныыга тыаҕа сылдыбыппыт, бүгүн эмиэ тыаҕа барыахпыт.

Чуумпу. Тула – халын хаар. Көрүн, хаарга туох эрэ суола баар. (куобах суолун көрдөрүү).

Куобах маска тийэн, кэлин атабар тирэнэн туран мас хатырыгын кирэр. Кыһын аһыыр аһа: хатырык уонна бытархай лабаалар – онон бүтэр. Ол иһин куобах кыһын олус аччыктыыр эбит. Эмискэ куобах соһуйбут уонна буута быстарынан куоппут!

Куобах куттал суоһаабытын хайдах биллэ? (чуор, уһун кулгаахтарынан иһиттэ).

Туохтан куттанна? Саһылтан.

Куобағы ситэр чэпчэки буолбатах. Кини тургэнник сүүрэригэр, уһуннук ыстанарыгар туохтара көмөлөһөллөрүй? Кэлин атахтара олус күүстээхтэр уонна уһуннар, ол иһин куобах суолун көрдөххө, кэлин атахтарын суола илин атахтарын суолунааһар инники буолаллар. Куобах эрийэ – буруйа сүүрэн иһэр, куттал суоһаата да, кэлин атахтарыгар тура түһэр. Көрдөрүҥ эрэ, хайдах гынара буолуой?

Булчуттар куобахха туһах диэни иитэллэр. Сороҕор тыыннаах куобахха түбэһэллэр, кулгаабыттан тутан турдахха дэлби мөхсөн киһи илиитин да тосту тэбиэн сөп. Онон туһахтан куобағы араарарга сэрэхтээх буолуохха наада.

Куобахпыт куотан хаалла, саһыл эбиэтэ суох хаалла. Арай хаар анныттан кутуйахтаан сиир. Хайдах гынан кутуйахтары бултуура буолуой? Саһыл олус чуор кулгаахтаах, сытымсах муруннаах. Кулгаабын уонна муннун кемелерүҥэн кутуйахтар ханна баалларын чопчу булан ылар.

Куобах өссө туохтан куттанарый? Бөрөттөн. Бөрөлөр куобағы эрэ сиэбэттэр, тугу баһарар сиэхтэрин сөп: тайахтары, табалары, сылгылары. Бөрөлөр үөрүҥэн сылдьан бултуулар, үөр диэн: ийэлээх аҕа бөрөлөр оҕолорунаан, биһиги дьэ кэргэммит курдук. Бөрөлөр халын хаарынан сылдьалларын олус ыарырҕаталлар, ол иһин үксүн суолунан сылдьаллар. Бөрөлөр наһаа тулуурдаах буолаллар, бултарын төһө баһарар өр эскирэтиэхтэрин сөп. Таба кыыл олус түргэнник сүүрэр. Күүстээх, доруобай табалар бөрөттөн куотуохтарын сөп. Онтон арай утары көрсө түстүҥнэр? Таба хайдах көмүскэнэрий? Сытыы муоһа, ыйааһыннаах туйаҕа эрэ кинини бөрөттөн көмүскүөн сөп. Бөрө олус аччыктаан, кырларга таба оҕолоругар туһэ сатыыр.

Улахан табалар оҕолорун хайдах көмүскүүллэрэ буолуой? Толкуйдаан көрүҥ эрэ, эһиги (1-2 оҕону) бөрөлөргүт, (3-4 оҕо) улахан табаларгыт, эһиги (4-5 оҕо) оҕо табаларгыт (тугуттаргыт). Бөрөлөр табалартан тугуттарын былдьаары саба туһэллэр. Дьэ, төрөппүттэрэ хайдах көмүскүүллэрий? (оҕолор бэйэлэрэ быһаараллар). (Онтон иитээччи быһааран биэрэр) улахан табалар төгүрүччү оҕолорун тулалыы туран көмүскүүллэр.

Саһыл уонна бөрө сиэмэх кыыллар. Кинилэр кыыллар эттэринэн аһылыктаналлар.

Оҕолор, тайахтар уонна табалар кыһынын тугунан аһылыктаналларый? Мастар, сэппэрээктэр хатырыктарынан уонна лабааларынан. Тот буолар наадатыгар олус элбэҕи сиэхтэрин наада. Хаар түспүтүн кэннэ аһылык көстөрө ыарахан буолар. Тоҕо оннук буолуой? Сэппэрээктэр уонна намыһах мастар хаарынан кемүллэллэр, үрдүк мас лабааларын тайах да, таба да кыайан тийээн сиэбэт. Ол иһин кинилэри эмиэ чыычаахтар курдук эбии аһатыахха наада. Ойуурга от сүүмэхтэрин ыйыахха сөп, моркуоп, хаппыыста (туттуллубаты) илдьэн мас төрдүгэр ууруохха сөп.

Онтон эһэ тоҕо көстүбэтиг?

Түүн тайах ханна сынньанарый? Халын хаарга утуйар эбит. Саспыт сириттэн көхсө уонна төбөт эрэ көстөр эбит. Атаҕын иһин анныгар уган кистиир. Тоҕо?

Бөрөлөр хайдах утуйаллар этэй? Көннөрү хаарга, муннуларын кутуруктарыгар анһан баран. Кыылларга барыларыгар халын хаар устун хаамаллара олус ыарахан. Ол гынан баран туох эрэ албас син биир баар эбээт! Кыра да сыыртан кинилэр төкүнүйэн түһэллэр. Көнө сиргэ сөп буола – буола кыратык сүүрэн, ыстангалаан ылаллар, истэригэр эргийэн халтарыһан ылаллар. Куобах кэлин атахтарын түүтэ кыһын уһуур, онон кини ыстангалаан баран, хайыһар курдук сырылыыр.

Физмунуутэ:

Иитээччи Айболит оруолун толорор. Оҕолор ыалдыбыт кыыллар буолаллар. Айболит барыларын көрөр, эмтиир, аһынар. Барыларын көрөн бүппүтүн кэннэ кыыллар үтүөрэн, сэргэхсийэллэр.

Оҕолор, үөҥнэр – көйүүрдэр кыһын ханна баралларый? Мас хайдыбытыгар, сэбирдэхтэр анныларыгар сагаллар.

Кыһын ойуурга чыычаахтарга эмиэ ыарахан кэм үүнэр. Тоҕо? чуолаан тымныы, хаар, буурҕа

түһэр кэмигэр уустук кэм буолар.

Манньк кэмнэ элбэх чыычаах аччыктаан өлөр. Кыра чыычаахтар ордук хоттороллор. 10 барабыайтан (карточканы тэлгэтэбит) саас 4 – 5 ордор.

хас көбүрээбитий?

Онон чыычаахтары эбии аһатыы хайаан да наада.

Лиискэ саһыл, бөрө, куобах, тиин, тайах ойуулары уурабыт.

бу бары туохтарый? Тыа кыыллара.

Тыа кыылларын хайдах бэлиэтиэххэ сөбүй? Оҕолор бэйэлэрин санааларын этэллэр. Уопсай түмүк оноробут, бу курдук бэлиэтиэххэ сеп:

Улахан төгүрүкпүт үрдүгэр бу бэлиэни оноруоҕун.

Саһыл, бөрө тугунан аһылыктаналларый? Атыттары силлэр. Кинилэр сиэмэхтэр.

Куобах, тиин, тайах тугу силлэр эбитий? Үүнээйилэри. От аһылыктаах кыыллар.

Тоҕо манньк уопсай аат биэрэбитий?

Ол аата, кинилэри икки бөлөххө араарыахха сөп эбит (сиэмэхтэр уонна от аһылыктаахтар)

Улахан төгүрүкпүт иһигэр манньк бэлиэлэри оноруоҕун:

Сиэмэхтэр:

От аһылыктаахтар:

Тыаҕа элбэх чыычаахтар уонна кыыллар бааллар. Эһиги санааҕытыгар куобахтар элбэхтэр дуу, атын кыыллар дуу?

Чыычаахтар дуу, кыыллар дуу?

Оҕолорго ааҕын:

«Бөрө уонна куобах» нуучча остуоруйата.

«Заяц и полевка», «Лиса и мышь», «Белкин мухомор» Н. Сладков.

Таабырынна таайын, ханнык бэлиэнэн таайбыккытын быһаарын:

сайын борон, кыһын манан баар үһү (куобах).

Сир анныгар итии болгуо баар үһү (эһэ)

От – мас аһылыктаах ойуоккалаан оҕонньор баар үһү (куобах)

Кыһын тымныы тыаҕа хайалара аччык сүүрэрий? (бөрө)

* Сорудаҕы толорун

20 дьарык

Темата: Дьиз кыыллара.

Сыала:

- дьиз кыылларын туһунан өйдөбүлү чингэтии;

- кинилэр дьонно туһаларын чуолкайдааһын;

- оҕолорго билэр – көрөр баҕаны иитии.

Туттуллар тэрил:

дьиз кыыллара оҕолорунаан уруһуйдаммыт хартыыната;

шерсть сап, шерсть таҕас сыһа;

маркердар.

Дьарык барыыта:

Кири көрөр – харайар кыылларын туох диэн ааттыбыты? (Дьэ кыыллара).

Куоска уонна ыт дэриэбинэбэ олоруохтарын сөп дуо?

Өссө ханнык кыыллары билэбит? Ынах, ат, коза, сибиинньэ.

Кинилэр дьонно тугу туһалыылларый?

Ат дэриэбинэбэ таһаҕас таһарга, от охсорго, мунньарга, муус-мас тийэргэ туһалыыр.

Таһаҕас таһарга киниэхэ сыарҕа кэтэрдэллэр.

Эниги санаабытыгар аты атын кыыл солбуйуон сөп дуо? Биһиэхэ дьэ кыыллара бааллар дуо?

Оҕолор, сахалар дьэ сүөһүтүн 3 күрүнгэ араараллар: ынах сүөһү, сылгы сүөһү уонна дьэ табата. Ынах сүөһү диэннэ: ынах, оҕус, кинилэр оҕолоро киирсэллэр.

Ынах сүөһү туох туһалааҕый? Үүт, эт биэрэр.

Кинилэр биэрэр үүтүгүтүгү тугу онороллоруй? Сүөгэй, творог, кефир, йогурт, сыр..

Оттон эттэн тугу онороллоруй? Халбаһы, котлет, бэрэски, миин, соккуой.

Физмүнүүтэ:

Доҕоттоор, биир киһи курдук

Күөлгэ уулуу ыксабын,

Бу улахан күөл (атты сүүрэллэр)

Кини тымныу уулаах

Иһин! (уу иһэр хамсаны)

Үчүгэйкээн ууну!

Туйахпытынан тонсуйуобун! (табыйы)

Доҕоттоор, биир киһи курдук

Дьэбитигэр ыстаныабын (ат курдук сүүрүү)

Коза диэн дьэ кыылын туохха анаан иитэллэрий? Саха сиригэр аҕыйах да буоллар, козаны иитэллэр. Кини түүтүн кырыаннар, сап онороннор, шерсть танас өрөллөр. Ханнык танастары өрөллөрүй, тигэллэрий? Наскы, былаат, кофта.

Физмүнүүтэ:

Чэй, коза ыстаналыах (3 төгүл)

Атапытынан тэбиэлэниэх (3 төгүл)

Илибитинэн сапсынаах (3 төгүл)

Туйахпытынан тонсуйуох (3 төгүл)

Уонна ханнык дьэ кыылын сөбүлээн иитэбитий? Сибиинньэ. Сибиинньэ олус минньигэс, инэмтэлээх ас. Этиттэн араас бүлүүдэлэри онороллор, сыатын тууһаан сиэххэ сөп. Оҕолоор, ханнык баҕарар дьэ кыыла наһаа туһалаахтар, кинилэрэ суох биһиги сатаммыт, атын туох да кинилэри солбуйбат.

Дьэ кыыллара биһиэхэ туһалаатыннар диэн кинилэри үчүгэйдик көрүөх – харайыах тустаахпыт.

Хайдах? Бастатан туран, аһатыахтаахпыт.

Сайын хайдах аһатабыт? Ханна мэччитэбит? (алааска). Алаастары билэбит дуо? «Өтөх оттоохпугар» сүөһү мэччийэр дуо? Сайын сүөһүнү көрөр судургу. Хонууга үүрэн мэччитэбит, онно кинилэр от силлэр.

Онно харабыллаан ильдэр – аҕалар кимий? Бостуук.

Сайын кэнниттэн ханнык кэм үүнэрий? Күһүн. Күһүн кэнниттэн? Кыһын.

От суох буолар. Оччоҕо кинилэр хайдах аһыылларый? Дьиккэй кыыллар кыһынна бэйэлэрэ бэлмэнэллэр: астарын, кыстыыр сирдэрин бэйэлэрэ булуналлар.

Дьэ кыыллара онугу сатаабаттар: Кинилэргэ ким кыһалларый? Дьонно.

Хайдах? Дьон сайынын оттууллар, кыһын сиэтэргэ хаһааналлар. Хотону сүөһү саабын

мунһан сыбыллар. Тоџо? ичигэс буоллун диэн. Хотон бары хайаџастарын бүөлүүллэр. Сибииннэџэ анаан хортуоппуй, оџуруот астарын сиэммет өттүн мунһаллар.

Дьарыктаны 3 чааһын иннинэ оџолору 2 бөлөххө араарабыт. Кыайбыт бөлөх фишка ылар. Дьэ кыыллара ойууламмыт хартыналарыттан хамаанда бэрилиннэџинэ талан ылыахтаахтар: куоракка олоруон сөптөөх дьэ кыылларын; дэриэбинэџэ баар кыыллары; үүт биэрээччилэри; эт биэрээччилэри.

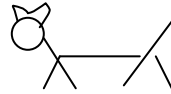
Сорох дьэ кыыллара оџолоох буолаллар. Ынах оџото? Ньирэй, биэ оџото? Кулун. Сибииннэ оџото? Сибииннэ оџото.

Кинилэри бастаан үүтүнэн аһаталлар. Онтон арыый улааттахтарына улахан кыыллар курдук аһаталлар: от, уотурба, оџуруот аһа сиэтэллэр.

Коза, ыанх, сибииннэ, ыт, ат, куоска ойууларын көрдөрөбүт:

барыларын уопсай аата ким диэний? (Дьэ кыыллара). Улахан гына төгүрүтүн.

Дьэ кыыллара диэн бэлиэни хайдах гына оноруохха сөбүй? (Оџолор бэйэлэрин санааларын этэллэр). Холобур, манһык оноруохха сөп:

тугунан аһыллаларый? Хас биирдии кылы ырытабыт, тугунан аһырын быһааран сөптөөх бэлиэлэри туруорабыт. Холобур

Өйдөөн эрэ, ханһык остуоруйаларга дьэ кыылларын туһунан кэпсэнэрий? «3 поросенка», «Волк и семеро козлят», саха остуоруйалара «Атыыр уонна атыыр оџус», «Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин», хоһооннор.

Таабырынна таайын, туохтан таайбыккытын быһаарын:

Иччитигэр эккэлэс

Үөрүгэр үрүгэн

Баар үһү (ыт)

Ыалдыбат да ынчыктыыр,

Сүтэрбэт да көрдүүр

Баар үһү (сибииннэ).

Аатаах киһи атаһа, дьоллоох киһи доџоро Аан түөрэй бухатыыр баар үһү (ат)

Бухатыыр киһи мутук моойторуктаах үһү (оџус)

Уолуйбат – уџарыйбат уола хаан бухатыыр баар үһү (оџус)

Хонууга күүлэйдиир,

Күөх оту кэбийэр, үрүн ас арааһынан

Биһигини күндүлүүр (ынах)

Сыспай сиэллээх,

Түөрт түөрэм туйахтаах,

Сылбырџа сырыылаах,

Бар дьонно туһалаах (ат)

Хаһыһырас саналаах

Бадарааны таптааччы,

Эмис, халын сылаах
Ханатынан хайџанааччы (сибииннэ)

* Сорудаџы толорун

21 дьарык

Темата: Көтөр кынаттаахтар.

Сыала:

- чыычаахтар тустарынан өйдөбүлү кэнэтии;
- кинилэр майгынаһар, уратылаһар өттүлэрин булан, тылынан быһаарарга үөрэтии;
- харыстабыллаах сыһыаны иитии.

Туттуллар тэрил: чыычаахтар уруһуйдара.

Дьарык барыыта:

Проголкаџа сылдьан куруутун чыычаахтары, кинилэр суолларын кэтээн көрүү.

– оџолоор, сарсыардаангы аһылыкка тугу сиэтигит?

Ханнык дьиэ кыылларыгар махтаныхтаахпытый үүт испиппитигэр? Минньигэс кэтилиэт сиэбиппитигэр? Ханнык кыылга махтаныхтаахпытый халын наскыбыт, үтүлүкпүт иһин? Кинилэр бары ханна олороллоруй? Сибииннэ, ынах куоракка бааллар дуо? Тоџо?

Оџолоор, таайын эрэ. Кинилэр олус элбэхтэр, күн аайы кинилэри көрсөбүт, сытыы тумустаахтар, кырыйы кынаттаахтар.. (бу чыычаахтар). Ханнык чыычаахтары билэбит?

Турааџы билбэт киһи суох. Кини ханна баџарар, куоракка да дэриэбинэџэ да олорор. Тугу баџарар сиир кутуйаџы да, кыра да кыыллары сирбэт.

тураах хайдаџый? (оџолор санааларын этэллэр) Кини хайдах хаамарын көрдөрүн эрэ

Онтон барабыай хадаџый? (оџолор санааларын этэллэр) Барабыай хайдах хамсанарын көрдөрүн эрэ. Кинилэр элбэх буолан сылдьаллар дуу, биир – биир дуу? Оџолор, элбэх буолан сылдьан куттал суоһуурун эрдэттэн билэллэр, аһы да булалларыгар үчүгэй.

Туллук биһиэхэ саас эрдэ муус устарга кэлэр. Туллук үгүс өттө туундараџа сайылыыр, алтынны ыйга итии дойдуга төттөрү көтөллөр.

Кыраџыабай дьүһүннээх ымыы аџыйах ахсааннаах чыычаахтарга киирсэр. Кини харыйа булкаастаах ойуурга сөбүлээн олохсуйар. От – мас аһылыктаах чыычаах.

Эһиги санааџытыгар чыычаахтар тоџо киһи аттыгар сылдьаллара буолуой? Кыһынны кэмнэ кинилэри аһатыахтаахпыт, оччоџуна сайын ырыаларынан биџигини үөрдэллэр, ити аата махтаналлар.

Оџолор, оонньоон баран кормушка онорбуппут. Мин кормушкабар биир барабыай түстэ, эйиэнигэр элбэх.. (барабыайдар). Миэнигэр биир туллук кэллэ, эйиэнигэр элбэх...(туллуктар), мин биир тураах санатын иһиттим, эн элбэх...

Өссө ханнык чыычаахтары билэбит? Итии дойдуга өссө ханнык чыычаахтар баралларый? Хараначчы, күөрэгэй. Элбэх чыычаах биһиги дойдубутугар кэлэн төрүүлэр – ууһуулар. Тоџо? бэйэбит санааџытын этин. Чыычаахтар кыыллартан туох атыннаахтарый?

Оџолорго ааџын:

Күөрэгэй

А. Абаџыныскай

Күндү кэммит эргийэн,
Күммүт уота сылыян,
Күөрэгэйдиир чыычаахпыт
Көтөн – даһан күөрэйдэ.
Сааскы күммүт тахсыта,
Саха дьиэтин үрдүнэн
Көмүс куолас көтөрбүт

Итии күннээх кыраайтан
Эбэрдэлии ыллаата
Үтүө ырыаны иһиллии
Үмүөрүһэн тахсаннар,
Кырдыаџастыын, эдэрдиин
Көрүлүүрүн көрдүлэр.
Уһун ууга утуйбут

Көтөн дырыбынаата,
Саас кэлбит үөрүүтүгэр,
Саха омук сиригэр

Улуу дойду уһуктан
Эбэрдэлээх ырыаҕа
Үөрэ – көтө өнгөйдө.

Нойосуус үөрэтин:

Сылгы чыычааҕа

Б. Хабырыыс

Төбөтө ойуулаах,
Түөһүгэр харалаах,
Чээн, сылгы чыычааҕа
Түстэ күөх лабааҕа.

Түөрэннии – түөрэннии
Бу тугу сэхэргиир?

–Чычып – чып, чычып-чып?
Чыычый да киһигин!

Түөрэннии – түөрэннии:
«Чычып-чып, чычып! диир

Уйабын тыытыма,
Оҕобун ылыма.

Таабырынна таайын, туохтан таайбыккытын быһаарын:

- оҕолонобун диэн уйаламMAT, төрүөхтээхпин диэн түбүктэмMэт уоллаах кыыс баар үһү (Кэбэ).

- Тохсунньу тымныытыгар тон тиити торулатар баар үһү (Тонсоҕой).

Ууга сөтүөлээбит да илийбэккэ тахсыбыт баар үһү (хаас).

Собуруу дойдуттан кырбас эт кыырайан кэлэр үһү (кус)

Хонууга хорос баар үһү (туруйа)

Тоҕута тардых тордуох тумустаах,

Батарыта харбыах баҕыыр тынырахтаах,

Харана буоллабына хараҕа көстөр,

Түүн үүннэбинэ күлэн күһүгүрүүр (мэкчиргэ)

Күн сири көччүтэр күндү ырыалаах Күөрэли эрилик баар үһү (күөрэгэй)

Хайаттан харахтаах, дулҕаттан тумустаах баар үһү (Хараначчы)

Собуруу дойдуттан тоҕус чохочу кэлбит үһү (тулдук)

Күн кыыһа күөмэйигэр бэчээттээх үһү (сылгы чыычааҕа)

Тииккэ кыайан хатаастыбат аата,

Хайа сахха тиит чыпчаалыгар

Олорбут баар үһү (чооруос)

Халлаанна кугас былаат тэлээрэ сылдыар үһү (элиэ)

Тэлиэс-былаас дайбыыбын да,

Кэллэхпинэ киһи барыта

Үөрэ – көтө көрсөр диир баар үһү (тураах)

* Соруудаҕы толорун

22 дьарык

Темата: Дьэ көтөрдөрө

Сыала:

- дьэ көтөрдөрүн туһунан өйдөбүлү кэнэтии, чуолкайдааһын;
- майгыннаһар, уратылаһар өрүттэрин булан, тылынан быһаарарга үөрэтии;
- анализтааһыны, түмүк онорууну сайыннарыы;
- айылҕаны харыстыырга иити.

Туттар тэрил:

Көтөрдөр ойуулаах хартыына; уулаах иһит, сыа эбэтэр арыы; 2 куорсуун (биирэ куурусса, биирэ хаас); лааста; лиистэр; маркердар.

Дьарык барыыта:

Таабырынна таайын:

-Сарсыарда аайы мин хаһыбыттан бары уһукталлар диир баар үһү
(Бөтүүк)

туох туһунан таабырыный?

Бөтүүк тугуй: көтөр дуу, кыыл дуу? Көтөр.

Тоҕо? оҕолор бэйэлэрин санааларын этэллэр.

Өссө ханнык көтөрдөрү билэбит?

Бөтүүк уонна тураах туох уратылаахтарый?

Кылгас ойуулуур – дьүһүннүүр кэпсээни оҕо кэпсиэхтээх.

тас дьүһүннэриттэн ураты өссө туох уратылаахтарый? Бөтүүк – дьиз көтөрө.

Өссө ханнык дьиз көтөрдөрүн билэбит? Көтөрдөр ойууларыттан оҕолор дьиз көтөрдөрүн талыахтаахтар. Оҕолор, дьон тоҕо кууруссаны, куһу, хааһы иитэллэрий?

Дьиз көтөрдөрө ханна олохсуйалларый? (дэриэбинэбэ дьоннор олбуор иһигэр иитэллэр).

Дьон кинилэри хайдах көрөллөр – харайаллар? Аһаталлар, уулаталлар

Оҕолорго ыллаан иһитиннэрин: «Үнкүү» Светлана Константинова мелодията.

Кууруссалар, ньирэйдэр

Кустар – хаастар сүүрэллэр,

Дьизэрэнкэйдээн тэбэллэр

Мээчик курдук тэйэллэр.

Топ – тобугурастар. Тап – табыгырастар

Туйахтар, туйахтар – тынырастар.

Ханнык дьыл кэмэ ылланарый? Сайын.

Ону хантан биллигит?

Дьиз көтөрдөрө тугу аһыылларый?

Оҕолор, дьиз көтөрдөрө улахан тыаһы, элбэх сананы олох сөбүлээбэттэр. Элбэх тыастан кинилэр аймананнар аҕыйах сымыты биэрэллэр, онон кинилэргэ чуумпутук үргүппэккэ киириллиэхтээх.

Дьэ эрэ, кууруссалары кэтээн көрүөбүң. Эриэн куурусса 2 оҕону батыһыннарбыт, онтон манан куурусса.. (биэс). Куурусса оҕото чоппууска диэн ааттанар. Өссө иитиэх кус диэн баар.

Кинини эмиэ куурусса курдук көрөллөр – харайаллар.

Куурусса уонна кус туох атыннаахтарый? Оттон кус уонна хаас?

Өссө ханнык ууга устар көтөрү билэбит?

Кинилэри уопсай туох диэн ааттыахха сөбүй? Уу көтөрдөрө.

Сатаан устар көтөрдөр атастарын көрүөбүң эрэ. Манник атахтаах гына кинилэри айылҕа айбыт.

Опыт оноруута: Уулаах иһиккэ оҕолор илиилэрин угаллар: биир илиилэрин тарбахтарын саратан баран, биир илиилэрин сутуруктуу тутан.

Хайа илиигит ордук ууга тимирбэт эбитий? Өйдүүгүт дуо? Киһи айылҕаттан олус элбэххэ үөрэнэр.

Киһи хаһан «хаас атаҕын» туттарый? Хаас атаҕа диэн оҕолор, лаастаны уонна эрдиини ааттыыллар. Лаасталаах сөтүөлээтэххэ киһи ууга тимирбэт. Өссө биир уратыны көрүөбүң.

Ууга устааччылар күнү быһа ууга сылдьан баран тоҕо кураанах буолалларый? Быһаарыаҕын эрэ. Өссө төгүл илиибитин ууга угуоҕун уонна тутта ороон тэбэниэҕин. Куурда дуо? Суох,

син биир инчэбэй. Кураанах гына соттон баран илиибитин арыынан сотобут. Өссө ууга угабыт, эмиэ ылан тэбибит. Кураанах дуу, инчэбэй дуу? Уу бэйэтэ илиибититтэн туһан хаалла. Быһаарын эрэ, кус тоҕо инчэбэй буолбат эбитий? Оҕолор, кус хас биирдии куорсунун

төрдө сылаах буолар, ол иһин кинилэр сытыйбаттар. Онтон кууруссаны ууга олортоххо хайдах буолуоҕай? Куорсуннарынан опыт оноруу: куурусса уонна хаас куорсуннарын

инчэтэн керебут. Хайата кураанаҕый? Ол иһин оннооҕор массыына чаастарын дьоннор

арынан оѳунохтуулар, уу киирэн дьэбин онорботун диэн. Манна кинилэр эмиэ айылѳаттан үөрэммиттэр.

Физмүнүүтэ:

Иитээччи куурусса буолан оѳолор ортолоругар олорор. Оѳолор төгүрүччү тобуктарыгар, төбөлөрүн төнкөтөн олороллор. Иитээччи: Куурусса сымыт баттаан өр да өр олорбут. Кэмниэ кэнэѳэс чоппуускалар тахсар күннэрэ дьэ үүммүт!

1 чоппууска (кинини иитээччи таарыйар) «сымыттан тахсан» соһуйбут: Хайдах курдук киэний, хах иһигэр олус кыараѳас эбит!» (тыыланһыыр)

2 чоппууска кыһырбыт: кини аан бастаан сымыттан тахсыахтаах эбит. (кыһырбыт курдук туттар)

3 чоппууска ытаабыт: сымыт хаѳын иһигэр наһаа үчүгэй этэ, билигин кутталлаах баѳайы! (ытыыр)

4 чоппууска: Дьикти да дойдуга таѳыстым! (ытыһын таһына – таһына үөрэр)

5 чоппууска: атыттар сирэйдэрин ±өнөйөн көрүтэлиир, таарыйталыыр (интэриэһиргиир)

6 чоппууска хараѳын аһан, тулатын көрүнэр уонна хойутаан тахсыбытыттан кыбыстар (хомойбут кинини көрдөрөр)

Ийэ куурусса салгыы чоппуускалары барыларын чиэрбэ көрдүүргэ үөрэтэр.

Ыраас лиискэ тураах, тонсоѳой, барабыай, ымыы, кус, хаас, бөтүүк, куурусса ойууларын уурабыт. Бу көтөрдөр бары тус – туһунаннар, ол эрээри уопсай туох диэн ааттыларыый? Көтөрдөр, чыычаахтар.

Барыларын маннык бэлиэтиэбин:

Хас бөлөххө араарыахха сөбүй? Дьиз көтөрдөрө уонна ойуур көтөрдөрө. Кыра төгүрүктэринэн бэлиэтэ уруһуйдуоѳун:

Дьиз көтөрдөрө

Ойуур көтөрдөрө:

Кэтээн көр: Дьизн таһыгар ханнык чыычаахтар кэлэллэрий?

Оѳолорго ааѳын:

У пруда – утенок – крошка

В страхе кличет утку – мать:

«Ой, боюсь! Укусит мошка,

помоги мне убежать!»

Р. Бобылев

Чаһыны көрбөтөр да,

Чааһы эндэппэккэ,

Оѳолору сарсыарда

Туруортаары, бэркэ

Бөлтөччү көрө – көрө

Бөтүүк хаһыытааччы,
Кыһыл тараабын өрө
Анһан киэргэнээччи.

И. Эртюков

Дьэ кетөрдөрүн туһунан ханнык остуоруйалары билэбит? Курочка ряба, Кот, петух и лиса, Лиса и заяц, Петушок и бобовое зернышко уо. д. а. (1 – 2 остуоруйаны кэпсиэххэ сөп).

Таабырынна таайын, туох бэлиэнэн таайбыккытын быһаарын:

Олус эрдэ турааччы,
Сонуччу хаһыытааччы,
Туораабынан аһааччы,
Кууруссаны манааччы (бөтүүк)
Ууттан кураанах тахсар баар үһү (кус)
Хара тыа суруксуга
Хаабыргыы көтөн ааста,
Куһуяа быһый куорсунунан
Көстүбэт точканы аста.

Хайа, ким билэрий,
Ханнык көтөр эбитий? (суор)

Тумуулаабыт мастары
Тумсубунан укуоллуубун,
Ис – тас ыарыыларын
Иһиллээри торулуубун
Хайа, ким билэрий,
Ханнык эмчит эбиппиний? (тонсоҕой)

* Сорудабы толорун

23 дьарык

Темата: Уу олохтоохторо – балыктар.

Сыала:

- балыктар тустарынан өйдөбүлү кэнэтии;
- кэтээн көрүүнү анализтаан, түмүк онорон тылынан кэпсээһини сайыннары.

Туттуллар тэрил:

уулаах дьэнкир иһит, пластилин куһуога;
балыктар ойуулар;
уулаах улахан иһит (үрүллэр бассейн);
кубиктар, кыра лодка оонһуурдар.

Дьарык барыыта:

Дьарыктаныы иннинэ уулаах дьэнкир иһиккэ пластилин куһуогун уган кэбиһин.

Оҕолоор, билигин дьыл ханнык кэмэй? Кыһын.

Кыһын күөллэр, өрүстэр хайдах буолалларый? Тоноллор.

Ким эмэ тонмут күөлү көрбүккүт дуо? Салбанна ханнык күөллэр баалларый?

Ханнык остуоруйаҕа бөрө кутуруга мууска хам тонмутай?

Балык араастарын көрүөбүт.

Оҕолор иннилэригэр сордон, тууччах, собо балыктар ойуулар ууруллар. Группаҕа аквариум баар буоллабына, онно баар балыктары тэннээн көрүн. (улахан – кыра, кылгас кутуруктаах – үһүн)

Балыктар бары араас араастар. Кинилэр туох уопсайдаахтарый? Ууга олороллор, бары хатырыктаахтар. Норуот дэлэбэ да таайтарыа дуо:

Ууга – тыынар

Кураанахха – өлөр.

Оҕолуун улаханнаын

Бары манньыат сонноохтор, - диэн

Балыктар кыыллартан туох атыннаахтарый?

Балык – тыынар дуо?

Тоҕо тыынар дии саныгыт? Хас биирдии тыыннаах харамай курдук кини эмиэ тыынар, аһыыр, улаатар, оҕолордоох буолар.

Балык тугунан тыынараый? Уу кыра салгыннаах буолар. Пластилиммытын көрүөбүң.

Туох көстөрүй? (пластилиммыт кыра хабахтарынан бүрүллүбүт).

Кыһын уу тоннобуна, салгын аһыйыыр, онон балыктар өлүөхтэрин сөп. Ол иһин салгын киирдин диэн ойбон оноруохтаахтар эбит.

«По щучьему велению» диэн остуоруйаны өйдөөн эрэ, Емеля ойбон тэспитэ уонна сордону тутан ылбыта дии. Чахчы, остуоруйаҕа туох барыта буолуон сөп эрэри, бу кырдык да буолуон сөп. Уу тонмутугар, сордон тыынар салгына тийбэккэ Емеля тэспит ойбонугар тахсан кэлбитэ. Ол кэмнэ Емеля кинини тутан ылбыта.

Балык оҕолоро искэһтэн үөскүллэр. Кинилэри балык ыамата диэн аатыылар.

Тоҕо? Балыктары дьоннор, эһэлэр, хоптодор сөбүлээн сииллэр.

Кинини дьон тугунан бултууларый?

Балыгы бултуур кинини ким дииллэрий?

Паараларга арахсын эрэ, эһиги балыксыттарыгт, илиминэн бултуугут. Хас биирдии паараҕа улахан уонна кыра хайаҕастаах сеткалары биэрэбит. Өрүскэ кыра, улахан балык барыта баар. (Остуолга араас кээмэйдээх кубиктар: кыра кубиктар улахан хайаҕастаах сеткаларга батар буолуохтаахтар).

Хайдах дии саныгыт, ханнык илиминэн балыктыыр ордук эбитий? Оҕолор сөбөлүһэн, боруобалаан көрөллөр уонна кыра хайаҕастаах сеткаҕа элбэх балык иннэрин быһаарыахтаахтар). Дьиннээх олоххо, оҕолоор, балыксыттар атын илиминэн балыктыылар. Тоҕо? бытархай балыктар ууга хаалан өссө улааттыннар, элбэтиннэр диэн.

Физ.мүнүүтэ: сыала:

Өйгө – баар курдук онорон көрөн, толкуйдаан, чуолкайдык хамсаныны сайыннарыы.

Оҕолор балыксыт оруолун толороллор, лоппунуок (поплавок) уста сылдыарын өйдөрүгэр онорон көрөллөр. Сотору – сотору удочканын балык ороон таһаараллар (хамсаны), үөрбүттэрин – хомойбуттарын көрдөрөллөр (хомойуу, үөрэн ытыс таһыны, тылынан сана аллайы). Таһаарбыт балыктарын ким ханна гынара көнүлэ (хамсанан көрдөрүүлэр: биздэрэҕэ угуохха, куоскаҕа биэриэххэ, эбэтэр төттөрү ууга ытыахха сөп).

Билигин балыктар быһыыларын көрүөбүң. Кинилэр уу хааппылатыгар майгынныылар, тоҕо айылҕа манньык айбытын билиэхпит.

Улахан иһиккэ (бассейнна) уу кутан илиибитин кырытынан төттөрү – таары сүүрдэбит: (биир илиибитин сутуруктуу тутан, аһарбытын ытыһынан ойоҕолуу тутабыт).

Хайа илиибит ордук түргэнник уу устун барарый?

Билигин, толкуйдаан, тоҕо балык манньык быһыылаах эбитий?

Кини айылҕаттан үөрэнэр диэн кэпсэтэн турабыт. Онтон кини балыктартан туохха үөрэммитий? Уу транспор балык устарыгар майгыннатан оноһуллубут.

Оҕолор ууга лодкалары (тэннииргэ кубигы да туттуохха сөп) уһуннара оонньуулар.

Ааһын:

Щука проглотила щетку,

Щетка ей щекочет глотку.

-Удивительное дело!

Что же я за рыбку съела? Г. Виеру

Таабырынна таайын, ханник бэлиэттэн таайбыккытын быһаарын:
Кылбачыгас хатырыктаах,
Кутуруктаах, лапчааннаах,
Көбөрөр ыраас далайга
Көрүлүү устар аналлаах (балык)
Муос сонноох Мохчоохоон оҕонньор баар үһү (собо)
Сары саҕыннахтаах уһун синньигэс оҕонньор баар үһү (сордон)
Кынаттаах да көппөт, айахтаах да санарбат баар үһү (балык)

24 дьарык

Темата: Зоопаркаҕа барабыт.

Сыала:

- бэйэбит уонна атын дойдулар кыылларын туһунан өйдөбүлү түмүү;
- бэрээдэктээх сыһыаны иитии.

Туттуулар тэрил:

араас дойдулар кыылларын ойуулары; клеткаҕа анаан кубиктар; ыраас листэр; маркердар.

Дьарык барыта:

Оҕолоор, тыһаан – ууһаан кыылларга кэллэхпитинэ төһө элбэх кыылы көрүөхпүтү? Тоҕо?
Кыыллары тыаттан ураты өссө ханна көрүөхпүтүн сөбүй?

Зоопаркаҕа барабыт.

Кыыллар тустарынан таабырын таайтары. Таайбыкка зоопаркаҕа киирэргэ билиэт бэриллэр. Зоопаркаҕа билиэт ылан киирэбит. (муостаҕа кубиктарынан «клетка» оноробут, ол иһигэр кыыллар ойуулары угабыт. Эбэтэр оонньуур кыылы олордуюхха сөп.)

Оҕолор клетка таһынан хаамаллар.

Саха сиригэр баар кыыллар хайа өттүбүтүгэр баалларый? Уна.

Этитэлээн эрэ, ханник кыыллар баалларый?

Ханас өттүгэр баар кыыллары ааттатаалаан (слон, жирафа, эбисийээнэ, тиигир, хахай, носорог, бегемот).

Бу кыыллар биһигиттэн олус ыраах олоролор, онон зоопарк диэн суоҕа буоллар, кинилэри хартыынаҕа эбэтэр киинэҕэ эрэ көрүөхпүт этэ.

Хайа диэки туораан эрэбитий?

Онно ханник клеткалар баалларый? Көтөрдөрдөөх.

Ханник чыычаахтар баалларый?

Аны хайа диэки баран эрэбитий? Манна тугу көрөбүт? Балыктары.

Зоопаркаҕа биирдэ эмэ сылдыбыт буоллаххытына, «Кыыллары аһатар көнүллэммэт» диэн суруктары төрөппүттэргит ааҕан иһитиннэрбит буолуохтаахтар.

Тоҕо итинник суруйбуттара буолуой?

Санаан көрүн, эһиэхэ күнү быһа кэмпиэт, бичиэннэ, килиэп, банан уо. д.а. астары сиэттиннэр. Киэһэ буолуута эн хайдах буолуонуй? Сөп, иһин ыалдыа. Кыыллар көнүлгэ сылдьан эмиэ күнү быһа аһабаттар эбээт. Ону таһынан, киһи барыта ханник кыыл тугунан аһылыктанарын билбэттэр, ол иһин түбэһиэх аһы биэрэллэр. Ол иһин кинилэр ыалдыаллар, өлүөхтэрин да сөп.

Өссө зоопаркаҕа сылдьан тугу гынарбыт көнүллэммэти? Килиэккэ бу олус чугаһаан, кыылларга илиигинэн таарыйыа суохтааххын. Килиэккэ –кинилэр дьиэлэрэ, онон кыыллар килиэккэлэрин күүскэ харабыллыбыллар. Зоопаркаҕа айдаарыман! Олус элбэх киһи сылдыар, онон кыыллар чуумпуну сөбүлүүллэр.

Физмүнүүтэ сыала:

Толкуйдуур дьоѳуру, чуолкай хамсаныны сайыннары.

Оѳолор икки бөлөххө арахсаллар. Бастакы бөлөх- зоопаркаѳа баар кыылар, иккис бөлөх- зоопарка көрө кэлбит оѳолор. Бастакы бөлөх араастаан туттан кыылары үтүктэр, иккис бөлөх ханнык кыыл буоларын таайахтаах.

Кыыл барыта таайыллынаѳына, оруолларын атастаһаллар.

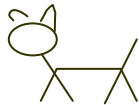
4. Зоопаркаттан дьиэлээн иһэбит, аара ханнык кыылары көрбүппүтүн ырытабыт. Килиэккэлэртэн кыыларбыт ойууларын лиискэ уурталыбыт.

Зоопаркаѳа тугу көрдүбүт? Кыылары.

Улахан гына төгүрүтэбит.

Тоѳо кыылар диэн ааттыбытыт? (Кинилэр эмиэ тыынар - тыыннаахтар, аһыллалар, улааталлар, ыалдьаллар, бары оѳолоноллар)

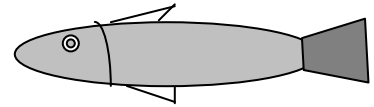
Кыылары ханнык көрүннэргэ араарыахха сөбүт? Кыра төгүрүктэринэн төгүрүтэбит, үрдүлэригэр бэлиэлэрин уруһуйдуубут.

Кыылар

көтөрдөр

балыктар

Хайата элбэѳий: кыылар, чыычаахтар, балыктар?

Ханнык ордук кыыл баарый? Бөрө, ыт, куобах, саһыл (ыт – дьиэ кыыла, атыттар – дьиикэйдэр.) Куобах – от аһылыктаах, атыттара сиэмэхтэр. Ыт, куоска, дьуос, куурусса (куурусса – көтөр, атыттар – кыылар) Дьуос – дьиикэй, атыттара – дьиэ кыыллара).

Ааѳын: «Детки в клетке» С. Маршак.

Таабырынна таайын, туохтан таайбыккытын быһаарын:

Сиэллээх да, ат буолбатах

Хоруоната суох да, хоруол (хахай)

Уһун атахтаах эрээри,

Моонньо атаѳыттан уһун (жираѳа)

Көр, от күѳэ бэрэбинэ

Уу – чуумпутук сытар.

Эмискэ айаѳын атта!

Кутгалгыттан суулуоххун сөп. (крокодил)

Зебра курдук эриэн,

Куоска курдук бытыктаах,

Киһи сылдыбат сиринэн

Көстүбэккэ бултуур (тиигир)

Африкаѳа олохтоох,

Ынайбыт улахан истээх

Куйаастан куотан

Ууттан тахсыбат (бегемот)

Икки кылгас, икки уһун -

Илин кэлин атахтаах

Иһигэр өрүү оѳотун

Укта сылдыар суумкалаах

(кенгуру)

Темата: Сааскы бырааһынньыктар (олунньу 23 күнэ, кулун тутар 8 күнэ)

Дьарык барыта:

Аҕа дойдуну көмүскээччилэр күннэригэр аналлаах дьарыктаныыга оҕолордуун араас идэлэр, ол иһигэр байыаннай (летчиктар, танкистар, ракетчиктар, пограничниктар) тустарынан кэпсэтиһин, өйдөһүң.

Кулун тутар 8 күнүгэр аналлаах дьарыктаныыга ийэлэр, эбэлэр, кинилэр бүппэт түбүктэрин, онон кинилэргэ көмөлөһөр наадалааһын кэпсэтиһин. Онтон бырааһынньык диэн биһиги ийэлэри, эбэлэри таптыырбытын, убаастыырбытын биллэрэр тоҕоостоох түгэн буоларын санатын. Ийэлэргэ, эбэлэргэ, аҕаларга, эһэлэргэ бырааһынньыгынан оноһукта онорун. Ис сүрэхтэн оноһуулар бэлэх буоларын өйдөтүң.

27 дьарык

Темата: Айылҕа уһуктан эрэр..

Сыала:

- сааскы кэм бэлиэлэрин буларга үөрэтии;
- саас туһунан өйдөбүлү кэнэтии;
- кэтээн көрүүнү, анализтыыры, түмүк онорору, тэннири, тылынан кэпсири сайыннары;
- саас кыыллар уонна көтөрдөр чыычаахтар олохторун туһунан өйдөбүлү кэнэтии;
- билиигэ-көрүүгэ тардыһыны иити.

Туттуулар тэрил:

Күнү-дьылы кэтээн көрүү халандаара (олунньу, кулун тутар, муус устар, ыам ыйа); сааскы айылҕа көстүүтүн ойуута;

тыа кыылларын сааскы олохторун, көтөрдөр кэлэллэрин көрдөрөр хартыына;

П. И. Чайковской «Времена года» хомуурунньуга.

Дьарык барыта:

Билигин таабырын кэпсээни истиэххит. Ханнык кэм кэпсэнэрин таайыахтаахпыт. «Времена года» (музыканын кэпсээни ааһын).

Сааскы ырыа

С. Руфов

Хаарбыт ууллара,

Хара буолара,

Чалбах тахсара,

Чалым аллара -

Кэрэтиэн!

Кэҕэ этэрэ,

Кэпсээн эрэрэ,

Күммүт күлэрэ,

Күөх от үүнэрэ -

Кэрэтиэн!

Сүөһү тахсара,

Сүүрэ сылдьара,

Оҕо үөрэрэ,

Оонньуу тэбэрэ –

Кэрэтиэн!

Ыһы үлэтэ,

Ыган кэлбитэ,

Сааспыт ситэрэ,

Сайын иһэрэ –

Кэрэтиэн!

Кэрэчээн муус чопчу күн уотуттан толбоннура оонньоото, онтон ытаата кап – кап – кап – кап – таммахтар аллара түстүлэр. Араас дьэрэкээн өгүнэн күлүмнээтилэр.

Тымныы уу буолбакка, сылаас күн сарданалара ыһыллар курдуктар.

Барабыайдар ырыа – тойук тутан бу ууга сууналлар.

Хас биирдии таммахтан аллара чалбахтар үөскээтилэр. Таммахтар чалбах уутун толороннор, кырачаан сүүрүктэр тохтолу билбэккэ чурулаатылар. Тула барыта уларыйда: күлүмнээтэ, дьиримнээтэ, өннөөх уоттар чабылыһа оонньоотулар. Сотору кэминэн сир ийэ сайбаччы киэргэниэ, хонууга сибэккинэн туолуо, күөх от өрө анһан тахсыа. Тыа барахсан күөх

симэбинэн симэниэ!

Кэпсээнгэ ханнык кэм туһунан кэпсээнэ?

Ону хантан биллигит?

Таммахтар туохтан күлүмнээтилэр?

Чалбах хайдах үөскүүрүй?

Сааскы кун-дьыл (халандаарынан)

Өйдөөн эрэ, тохсунньуга хайдах күн-дьыл эбитий?

Ханнык күн саамай тымныы эбитий?

Саамай тыаллаах?

Хаар ханнык күннэ түспүтүй?

Чэппиэри уонна субуотаны тэннээн эрэ.

Кулун тутарга күн-дьыл хайдах уларыйда?

Саамай сылаас кун хаһан буолбутуй?

Тохсунньу уонна кулун тутар иккис сэрэдэлэрин тэннээн көрүн, хайдах эбитий?

Муус устарга хайдах күн-дьыл хайдах буолуой? (сахалыы билгэлэр)

Бүгүн биһиги ойуурга саас кэлбитин көрө барыахпыт. Өйдөөн эрэ, кыһын тыаҕа уу – чуумпу, тымныыттан лабаа тоһутталанара, тонсоҕой хомурдуос көрдөөн тонсуйара эрэ иһиллэр этэ. билигин ойуурга барыта уларыбыт буолуохтаах.

Физмүнүүтэ:

Эниги оонньоон – улахан хаар чөмөхтөрө эбиккит. Кыһыны быһа хаар чөмөҕө мас анныгар утуйбут: оҕолор кумуччу туттан чохчойон олороллор.

Дьэ, хаар уулунна, күн күүскэ тыкта. Күн сарданалара хаар чөмөҕүн дьээбэлииллэр: «Уһугун, турар кэм буолла! Тургэнник!» хаар чөмөҕө тулуйбатах, күлэн киирэн барбыт (оҕолор күлсэллэр). Тула өттүбүтүгэр сүүрүктэр сир ийэни уһугуннара сүүрдүлэр (оҕолор группаҕа ыһыллан сүүрэллэр).

Сүүрүкчээннэр, тугу уһугуннарыаххытын баҕарабыт? Маһы-оту, сибэккилэри, күөллэри.

Өрүс хайдах уһуктарыт? Муус ууллан өрүс устун устар.

Оттон үүнээйилэр? Күнтэн ууллубут хаар уутун иһэн кинилэр тиллэллэр, күөх сэбирдэхтэр тахсыбытынан бараллар.

Күһүн кыстыы барбыт көтөрдөр төннөн кэлбиттэр (чыычаах саңатын иһитиннэрин). Кэллилэр да ас булуммутунан бараллар. Тугунан аһылыктаналларый? Үөнү-көйүүрү, үүнээйи сизэмэлэрин көрдүүллэр.

Бастаан тулуктар, онтон тураахтар кэлэллэр. Кэлин, ичигэс буолан үөн-көйүүр элбээтэбинэ хараначчылар, кэбэлэр кэлэллэр. Ол гынан баран, оҕолор, сааскы күн-дьыл олус уларыымтыа буолар. Сылаас, күннээх күн кэнниттэн эмискэ тымныйар, хаар туһэр. Маннык күннэргэ чыычаахтар аччыктыыллар. Тоҕо? үөн-көйүүр саһар, үүнээйи сизэмэтэ хаарынан сабыллар. Бу кэмнэ элбэх чыычаах өлөр, ол иһин кинилэри аһатар наада буолар.

Саас үгүс көтөр сымыыт баттаары уйа туттар. Арай кэбэ туттубат, атын чыычаах уйатыгар сымыыттыыр уонна баттаабат. Ардыгар кыра чыычаах уйатыгар сымыыттыан сөп, оччоҕо сымыыттан кэбэ оҕото тахсар уонна уйа хаһаайкатынааҕар улахан буолар. Дьэ, ону кып-кыра ийэ чыычаах сынньанары билбэккэ аһатан улаатыннарар.

Оҕолоор, төрөппүттэргитин кытта тыаҕа сылдыар курдук сананын (оҕолор группа устун хаамаллар, чалбаҕы ыстаналлар, маска олорор чыычаахтары көрөллөр. Ол сылдьан чыычаах уйатын көрөллөр (пластилинынан сымыыттаах уйа онорон эрдэ ууруллар).

Хайдах гынабыт? Бастаан оҕолор бэйэлэрин санааларын этэллэр, онтон уяны ыраабынан ааһахтаахтарын быһаарыахха наада). Чыычаах киһиттэн куттанарын бары билэбит, уйатын аттыгар киһи баарын тухары кини уйатыгар кэлбэт. Сымыыты илиигитинэн таарыйыман, чыычаах уйатыгар олох да кэлиэ суоҕа.

Кулун тутар бүтэһигэр эһэ арҕабыттан тахсар. Олус ырыган, аччык буолар. Аччык эһэ

тайағы, табаны бултаһар. Киһиэхэ да кутталлаах. Кини арбабыттан оҕолорун илдэ тахсар, өссө да үүтүнэн аһатар. Ону тэнэ бэйэлэрэ үөнү-көйүүрү ирдээн булалларыгар, буортан силици, төрдүгэр астаах үүнээйилэри хаһалларыгар, былырыынны отону сииллэригэр үөрэтэр.

Куобах уонна тиин тириилэрин эмиэ уларыппыттар.

Кыһын хайдах дьүһүннээх этилэрий?

Билигин хайдах дьүһүннээхтэрий?

Өссө ханнык кыыллар уһукталлары?

Саһыл 8-12 оҕону төрөтөр. Ийэлэрэ эмиийдиир уонна бултаан аһатар. Арыый улааттахтарына тыыннаах көтөрдөрү, кутуйахтары тутан аҕалан биэрэр. Оҕолоро ону сииргэ үөрэнэллэр.

Саһыл бэйэтэ хороон хастыбат, ыһыллаҕас баҕайы буолар. Ол иһин кини аттыгар ким да олохсуйуон баҕарбат.

Кыыллар бары бэйэлэрин оҕолорун бүөбөйдииллэр. Арай куобах аҕыйах хонукка эрэ үүтүнэн аһатан баран, оҕолорун хааллартаан кэбиһэр. Ону атын ийэ куобах аһан иһэн аһатар, эмнэрэр эбит. Куобах инчэҕэйи сөбүлээбэт. Ардахтаах дьылга оҕолоро өлөллөр, кураан дьыл оҕото элбиир. Балаҕан ыйыгар ситэллэр, туспа бараллар.

Физ.мүнүүтэ:

Оҕолор паараларга араһаллар. Сорохторо ийэ, атытара оҕо буолаллар (оруолларын атаһаһахтары сөп). Ийэ таптыан, мөбүөн, таһыйыан, дьарыйыан, аһыныан сөп, оҕо – онно сөп түбэхэр гына сыһаннаһахтаах. Холобур, таһылынаҕына ытыыр.

Иитээччи кыыллары этэр. Холобур: эн ийэ эһэҕин – 5 (эһэчээннээх), эн куобаххын, 4 (куобахчааннаах)

Оҕолоор, биһиги биирдэ эрэ сылдыбатыбыт. Өйдөөн, айылҕа – барыбыт дьибит. Онон суруллубатах сокуону бары тутуһуохтаахпыт бэркэ билэбит.

Тыаҕа ыллык эрэ устун сылдыарга кыһан!

Ырааһыйаны үлтү тэпсимэ!

Айылҕаҕа сылдьан ачыктаатыгыт. Тыа эйигин ыалдытын курдук көрүстэ, онон эн кинини киртитимэ. Эн аһаан барбытын кэннэ туох хааллай? Кэнсиэрбэ баанкалара, кэмпиет суута, утах бытыылкалара, сымнаҕас олбох онгостоору тоһуппут лабааларын. Тыаҕа элбэх киһи сылдыар, бары манньк хааллардаһытына хайдах буолуой. Хаһан да бөбү-сыһы хаалларыма! Тыас-уус, улахан музыка көтөрдөрү, кыыллары куттуур. Кинилэр уйаларын, хорооннорун хаалларан баран хаалыахтары сөп. Үгүс кэрэни көрүөххун баҕарар буоллаһына, чуумпутук сырыт. Эн тыа олохтоохторугар ыалдыккын, ону өйдөө!

Оҕолорго аабын: И. Соколов – Микитов «У старой сосны», «Медвежья семья». Суорун Омоллоон «Хатын». Е. Макаров «Барабыайдар»

Кэтээн көрүү түмүгүнэн дакылааттаахтарың. * Сорудағы толорун

28 дьарык

Темата: Айылҕа уһуктуута (тыаҕа экскурсия)

Сыала:

- саас бэлиэлэрин туһунан өйдөбүлү кэнэтии;
- мастар, сэппэрээктэр, оттор тустарынан билиини чинэтии;
- кэтээн көрүүнү, уустаан-ураннаан кэпсээһини, бары көстүүлэр сибээстэрин – быһаарыны сайыннары;
- билэр-көрөр баҕаны, харыстабыллаах сыһыаны иити.

Экскурсия барыта:

Айылҕа, дорообо!

Дорообо, күөх тыа, остуоруйа дьикти дойдута!

Туох туһунан суугунуугун, харана ардахтаах түүн?

Тугу сипсийэбин саһарҕа тыгыыта, сиик көтүүтэ?

Ким эйиэхэ саһарый? Туох көтөр? Ханнык кыыл?

Кэпсээрий, кистээбэксэ: тугу да умнубакка.

Сааскы салгынынан дуоһуйа тыынабыт, хоһооммутун аныыбыт. Тыаны иһилибит: тыалтан сэбирдэх суугунуур, чыычаах ырыата иһиллэр.

Тыа туох сыттааҕый? Түөспүтүн толору сааскы тыыннаах салгынна эҕирийин.

Тоҕо тыа салгынын тыыннаах диибитий? Кинилэр уһугуннулар. Мастарга, сэппэрээктэргэ сырдык күөх үнүгэстэр быктылар. От көбөрдө, хаар, муус уулунна.

Кинилэр туохха кубулуйдулар? Күн былыкка киирдэбинэ, бу курдук ынгыраар буолун:

Күнчээн, көһүн!

Сири сылыт күүскэ!

Тымны ууну сылыт,

Солко оту көбөрт,

Сибэккени тырымнат,

Күөрэгэйи дырылат.

Тахсан үөрдүүй, түргэнник

Күөрэтий, көрдөөх кэми!

Биир эмит урукку доҕорбутун көрүөхпүт дуо? Көрсөммүт билиэхпит дуо? Көрдүөбүн эрэ, хатыны, харыйаны, бэһи.

Хатыны болбойон көрүн.

Кини лабааларыгар, сэбирдэхтэн ураты тугу көрөбүт? Хатын ытарҕаларын. Хатын кизэргэнэн турар кэмэ. Биирдэ эмит хатын ытыгы турарын көрбүккүт дуо? Хатын сүмэһинэ олус минньигэс, туһалаах утах. Ол эрэн кинини кыратык, сэрэнэн ылыахха наада. Олус улахан хайаҕас онордоххо, хатын сүмэһинэ сүүрэн, сотору кэминэн кууран-хатан өлөн барар. Маннык хайаҕаһы көрдөххүтүнэ буорунан, туойунан, пластилинынан бүөлүүр буолун.

Сир үрдэ күөх отунан бытыгыраабыт. Ханан от үүммүтүй, ханан өссө үүнэ илигий? Күн элбэхтик тыгар сиригэр, биллэн турар, от үүммүт, күлүк сиргэ өссө да үүнэ илик. Тоҕо?

Бу ханнык эрэ сибэкки ото тахсыбыт. Ким билэрий? Сөп, току-току ньээм-ньээм. Сотору ырааһыйалар саһархай өгнөнүөхтэрэ, хонууну толору ньээм от үүнүөбү. Ньээм оту үргүүр табыллыбат. Кини үргэннэ да өлөр, ууга угуллан кыайан турбат сибэкки.

Суол кытытыгар төгүрүк сэбирдэхтээх от үүммүт, ханнык отуй? Бохсурҕан (подорожник). Кини сэбирдэхтэрэ сиргэ хам сыстан сыталлар. Тулатын күн көрөн хатарбатын диэн итинник үүнэр. Бу эмтээх үүнээйи. Ким билэрий, туохха туттуларый? Туоххун эмэ өлөрдөххүнэ бохсурҕан сэбирдэбин саба тутабын, оччобуна ыалдьара аччыыр. Аһаҕас бааска туттааха хааны тохтор, микробтары өлөрөр, бааһын түргэнник оһор.

3.Ойуур олохтоохторо.

Үөн-көйүүр тилиннэ. Сибэкки минньигэс сыта кинилэри ымсыырдар, сүмэһинэ умсугутар. Хомурдуостар, кымырдаҕастар эмиэ уһугуннулар. Көтөрдөр итии дойдуттан кэлбиттэр.

Тоҕо?

Ханнык чыычаахтар кэллилэр?

Билигин кинилэр тугунан дьарыктаналларый? Уйаларын тутталлар. Сотору сымыыт баттаан оҕолорун таһаарыахтара.

4.Айылҕа кыһын кэнниттэн уһугунна. Эһиги сарсыарда уһугуннаххытына тугу гынабыт? Суунабыт? Сир, үүнээйилэр эмиэ суунуохтарын баҕараллар. Ол иһин тугу күүтэллэрий? Сааскы ардабы. Аныгы көрсүөххэ диэри, тыа!

* Сорудабы толорун

Темата: Алта атахтаах доџотторбут

Сыала:

- Үөн-күйүүр туһунан өйдөбүлү чуолкайдааһын, кэнэтии;
- кинилэр майгыннаһар, уратылаһар өрүттэрин булан быһаарары сайыннары;
- тыынар-тыыннаахха эйэбэс сыһыаны иитии;

Туттуллар тэрил:

Үрүмэччи, «танара ынаџа» хомурдуос, кымырдаџастар, ынырыалар, бырдахтар, сахсырџалар, үрүмэччи ыамалара (гусеница) ойууламмыт хартыыналара.

Дьарык барыыта:

1. Оџолоор, саас кэлбитин туохтан биллигит, кэпсээн.

чыычаахтар күһүн тоџо барбыттарай? Тымныы түһүүтэ үөннэр-көйүүрдэр сасыттар, ол иһин чыычаахтар аһылыктара суох буолбута. Билигин кинилэр төннөн кэлбиттэр, ол аата.

Үөн-көйүүр үксэ олус кыра, киһи таба көрүмүөн да сөп. Өгнөөх кумааџыттан быһа тардан кистээн эрэ.

Хас биирдии оџо 4 муннуктаах (от күөх, борон, саһархай) кумааџытын ылан итинник дьүһүннээх улахан лиискэ уураp.

Тоџо үөннэр түргэнник саһалларый? Кинилэр дьүһүннэрэ сылдыар сирдэрин курдук буолар. Өстөөхтөн саһалларыгар ол дьүһүннэрэ олус көмөлөһөр (күөх аһына күөх окко олорорун оџолорго көрдөрүн).

2. Оџолоор, оонньоон биһиги кып-кыра, кымырдаџас эрэ саџа буолбут эбиппит.

Ырааһыйаџа турар эбиппит, үрдүбүтүгэр мастар суугунуулар, күөх от бытыгыраан ээр. Биһиги аччаатар аччаан иһэбит. Тула өттүбүтүгэр туох көстөрүй? Оттор – мас саџа үрдүк эбиттэр.

Көрүн эрэ, бу туох иһэрий? Кыһыл көбүстээх, онно хара точкалардаах, хас биирии өттүгэр 3-түү атахтаах. Бу «танара ынаџа» хомурдуос.

Эниги хайдах саныыгыт, хайа үөн киһиэхэ туһалаах буолуой, хайа үөн буортулаах буолуой?

«Танара ынаџа» тоџо маннык чаџылхай дьүһүннээџэ буолуой? Кини сэбирдэххэ олордоџуна көстүмтүө буолар, ханнык баџарар чыычаах өйдөөн көрөр. Ол эрэри, бу кырачаан хомурдуос сатаан көмүскэнэр эбит. Куттал суоһаатаџына кини иһиттэн манан дьүһүннээх, куһаџан сыттаах убаџаһы таһаарар. Оччоџуна сытын сөбүлээбэккэ, киниэхэ ким да чугаһаабат.

Тоџо бу хомурдуоһу ынах диэн ааттыылларый? Оџолор бэйэлэрин санааларын этэллэр. Биһиги иннибитигэр улахан сыыр көстөр, ону тула элбэх кугас «аттар» сүүрэкэлииллэр. Ким эрэ харыйа иннэтин соһор, ким эрэ түүлээх үөнү ытыран иһэр.

Бу туохтарый? (кымырдаџастар)

Бастаан хаар сага уулуннаџына кымырдаџас уйата бөх турарын курдук буолар: биир да кымырдаџас көстүбэт. Онтон күүн күүскэ тыктаџына кымырдаџастар уйаларын таһыгар тахсан хамсаабакка эрэ сыталлар, сынньаналлар. Аџыйах күн сынньанан баран, дьэ үлэлэрин саџалыыллар.

Физмүнүүтэ:

Кымырдаџас иллэн буолбат,

Күнү-күннүктээн сосуһар,

Оту-маһы, сэбирдэџи

Сүгэһэригэр баттатаары,

Сыра – сылба баранар

Ол эрэри, хайдах курдук

Кыраһыабай дьиилээхтэрий?

Көрүн эрэ, кымырдаџас уйатыгар чыычаах ыстаналыыр (чыычаах курдук сапсынан өрө ыстаналлар). Кынаттарын саратан 10-ча мүнүүтэ олороллор (илиилэрин саратан, чохчойон

олороллор). Оџолор, чыычаах кымырдаџастары сибэбт. Кини кынатыгар элбэх кымырдаџас киирэн «тарыыллар», бџбүн-сыыһын ыраастыыллар (оџолор тэбэммитэ буолаллар).

Ж-ж-ж бу туох санарарый? Суон, улахан туох эрэ кџтџн иһэр. Тугуй бу? Бу тойон ынырыа сибэккилэртџн сүмџнин хомуйа баран иһэр.

Кџрүн эрэ, күммүтүн саһархай былыт сапта. Бу үрүмџччи кыната. Кини кынатын кырааската барда да кыайан кџппџт буолар, устунан џлџр. Үрүмџччи эмиџ сибэкки сүмџнинин хомуйан аһыр, кини арыллыбыт сибэккилэргџ олорорун сџбүлүүр, тула џттүн таптаан кџрүнџр.

Оџолоор, үрүмџччи дьибтџ ханна баарый? (Оџолор эппиэттџрџ). Үрүмџччи дьибтџ суох, намчы џт быыһыгар дьиблџнџр. Дьибтџ наадыйбат. Тоџо? кини 2 эрэ нџдиџлџ олорор эбит.

Физмүнүүтџ:

Оџолор үрүмџччи буолаллар, группа устун кџтџллџр онтон сибэккигџ олороллор (чоһчойон олороллор). Иитџџччи туттаары гыннаџына куотан иһиџхтџџхтџр.

Чуумпурун эрэ, аны атын сана иыллџр «3-3-3». Бу үџнү бары бџркџ билџџит. Бу тугуй? Бырдах. Бырдах ытырдаџына киһи этџ ыалдыар, кыһыйар. Бырдах киһиџхџ улахан куттала суох, ол эрџџри сүџһүлэргџ – сылгыларга мџһџйдџџхтџр.

3. Үрүмџччилџр, сахсырџалар, хомурдуостар хаһан да оџо буолбаттар. Кинилџр күн сиригџр тџрүүллџригџр улахан буолан тџрүүллџр. Холобур, үрүмџччи элбэх сымыыты сымыыттыыр, онтон сороџун чыычаахтар сииллџр, сахсырџалар, кымырдаџастар илдџџ бараллар. Ордубутуттан гусеница (үрүмџччи ыамата) тахсар. Сотору кџминџн куколкаџа (түүлџџх хамсаабат үџннџ) кубулуйаллар. Онтон тириитџ хайыннаџына, бастаан кынаттара, салгыы үрүмџччи бџйџтџ тахсан кџлџр. Кынаттара куурдулар да, кџтџн киирџн барар.

4. Бүгүн, оџолоор, элбџџи да кџрдүбүт! Хомурдуоһу, бырдаџы, тойон ынырыаны, үрүмџччини, кымырдаџастары. Кинилџр бары атын-атыннар, уратылаахтар. танара ынаџа хомурдуоһу уонна үрүмџччини тџннџн кџрүџбүн эрэ.

Туох уратылаахтарый? Майгыннаһар џрүттџрџ?

Кымырдаџас уонна тойон ынырыа туох майгыннаһарадаахтарый?

Кинилџр бары 2 џтүгџр 3-түү атахтаахтар. Барыта 6 атахтаахтар. Бу курдук бџлиџтиџџин.

Өссџ ханник үџннџри билџџит? (Аһына, тоноџоччу, тигџџйи, сахсырџа.)

Сорох үџннџр туох буортуну онороллоруй? Үнџџйилџри сииллџр, кири-хоџу тарџаталлар, ытыраллар.

Үџннџр тугу туһалыылларый? Буортулааччы үџннџри сииллџр, минньигџс мүџтү хомуйаллар.

Чџ, эрэ, оџолоор, тџттџру улаатыаџын, чџлбүтүгџр түһүџбүн.

Оџолорго ааџын:

К. Чуковскай – «Муха – цокотуха»

В. Бинаки – «Муравейник зашевелился»

Н. Романова – «В конце лета»

М. Обутова – Эверстова «Бырдах да туџалаах»

Таабырынна таайын, туох бџлиџнџн таайбыккытын џтин.

Сүүрџр атахтаахтан сымыытынан тџрүүр баар үһү (кымырдаџас)

Сытыйбыкка эрэ сыстан,

Минньигџскџ эрэ бџрт,

Саахарга эрэ салан (сахсырџа)

Солко ырбаахы кџтџн

Сибэккилџри кџрийџбин,

Эһиџхџ: Эккирџтимџн, - диџн

Эбџџит џтџрин истџбин

Хайа, ким билџрий,

Ааппын этэн биеэрэй? (Лых)

* Сорудағы толорун

30 дьарык

Темата: Дьыл кэмнэрэ.

Сыала:

дьыл кэмнэрин уратыларын чинэтии;

оҕо уратыны булан, чуолкайдык кэпсиригэр үөрэтии;

Түтгүллар тэрил:

хас биирдии оҕоҕо дьыл 4 кэмэ уруһуйдаммыт уруһуйа;

сыллаағы кэтээн көрүү халандаара; кумаағы, харандаастар.

Дьарык барыта:

Оҕолоор, билигин мин остуоруйа кэпсиэм, болҕойон истин эрэ.

Былыр-былыр ыраахтаағы олорубут. Биир сарсыарда туран көрбүтэ – түннүгүнэн туох да көстүбэт буолбут. Түннүгэ оһуорунан кизгэммит. Хамначчытын ыныран садтан отон үргүүргэ соруйбут. Хамначчыта саадтан кураанах төннөн киирбит.

Тоҕо? Кыһын отон үүммэт. Кыһын буолбутун туохтан биллигит?

Аны ыраахтаағы эһэ бултуурга санаммыт. Үчүгэйдик бултуйбута буолуо дуо? Тоҕо?

Ыраахтаағы аны кэргэнигэр ньургуһун бэлэхтиэн баҕарбыт. Хамначчыттарын хонууга үүртэлээбит. Ыраахтаағы бэлэҕин онорбута буолуо дуо? Тоҕо?

Оҕолоор, ыраахтаағы улахан киһи эрээри ханнык дьыл кэмигэр тугу хомуйуохха, бултуохха сүбүн билбэт эбит.

Дьэ, киниэхэ көмөлөһүөҕүн. Остуолга дьыл кэмнэрдээх уруһуйдар сыталлар: сайын, күһүн, кыһын, саас. Хас биирдии оҕо кэмнэр бэрээдэктэрин сыыспакка эрэ остуолларыгар ууруохтаахтар. Дьыл кэмнэрин ааттаталаан эрэ. Хас баарый?

Күһүн кэнниттэн туох кэлэрий? Саас иннинэ ханнык кэм этэй?

2.Кэтээн көрүү дневнигин ырытыы.

Быһаарын, хайдах күһүн ааспытый? Кыһын хайдах эбитий? Саас?

Ону эһиги туохтан биллигит? Бүгүнгү күнү уруһуйдаан эрэ уонна тэннээн көрүн.

Оҕолорго аабын:

К. Ушинский «Четыре желания» С. Маршак «12 месяцев»

Таабырынна таайын, туохтан таайбыккытын быһаарын.

Кыһын үрүн саҕыннахтаах, сайын күөх солко былааччыылаах баар үһү (тыа)

Дьыл кэмнэрэ

Таһырдыа туман оргуйар,

Мастар кырыаран тураллар,

Тибии, буурҕа ытыллар,

Тымныы иэдэһи кымаахтыыр

Бу хаһан буоларый?

Харалдык харааран көһүннэ,

Муус чопчу уулан тоҕунна,

Күөллэрбит муустара уһунна,

Оҕо-аймах саната хойунна

Бу хаһан буоларый?

Күммүт чабылыччы тыгар,

Күөх халлаанна күөрэгэй дьырылыыр.

Куйаастан сүөһүбүт тигээрдиир,

Оҕо-аймах сөтүөлээн айманар

Бу хаһан буоларый?

Күн аайы ардахпыт ибиирэр,

Саһарбыт сэбирдэх тэлээрэр.

Корзина тутуурдаах оҕолор

Тэллэйдээх, отонноох иһэллэр

Бу хаһан буоларый?

31 дьарык

Темата: Саас - дэриэбинэҕэ (үүнээйи олордута)

Сыала:

дьиз кыылларын олохторун, сааскы дьон үлэтин туһунан өйдөбүлү кэнэтии;
ситимнээх сананы сайыннарыы;

Туттуллар тэрил:

дьон сааскы үлэтин көрдөрөр хартыына;
оѳурсу олордорго аналлаах буор көһүйэ.

Дьарык барыыта:

Дьарык буолуон нэдиэлэ иннинэ оѳурсу сиэмэтин тылыннара ууруохха наада

1. Оѳолоор, саас ханнык көстүүттэн билэбитий?

Сүөһүлэр, кууруссалар кыһын ханна кыстыыларый? Онтон сылгы?

Билигин сүөһүлэри хонууга мэччитэ ытталлар. Тоѳо?

Кууруссалар тугунан аһылыктаналларый?

Онтон дьон саас тугунан дьарыктаналларый? (Оѳолор эппиэттэрэ)

Эниги дьоннут үүнээйи олортулар дуо?

Онно көмөлөстүгүт дуо?

2. Оѳолор, биһиги бүгүн оѳурсу олордуохпут. Оѳурсу сиэмэлэрин көрүөбүң эрэ.

туох уларыыы баарый? Араскылар быкпыттар. Туохтан буолуой?

Сиэмэни олордорго биһиэхэ туох нааданый? Буордаах көһүйэ, совок, лейка, сиэмэлэр)

Олордобут. (Оѳолор болѳомтолрун үүнээйи икки ардын, диринин көрөн олордорго туһайын)

Дьэ, билигин салгы сөптөөхтүк үүнэригэр туох наада буоларый? Уу, сырдык, ичигэс.

Хас биирдии оѳоѳо кэтээн көрөрүгэр үүнээйитэ анаан: үүнээйитин уларыыытын бэлиэтээн иһиэхтээх, түмүккэ дакылаат аахтарыахха сөп.

* Соруудаѳы толорун

Бутэһик 32-с дьарыкка оѳолорго сыллааѳы үлэлэрин түмүктэрин (Уруһуйдарын) түнэтин.
Оѳолор салгы атын бөлөххө таѳыстылар. Үлэбитин аны күһүн салгыахпыт көрсүөххэ диэри!

Иһинээбүтэ

1. Биһиги дэриэбинэбэ олоробут
2. Куорат устун прогулка
3. Уулусса дьиктилэринэн толору
4. Ыалдьыттыы барабыт
5. Биһиги хайдахпытый?
6. Биһиги хайдахпытый?
7. Дьэ кыыллара
8. Көмүс күһүн (кэтээн көрөр алааспытыгар экскурсия)
9. Отоннуу, тэллэйдии – ойуурга
10. Кыылар кыһынна бэлэмнэнэллэр
11. Маһаһынна барабыт
12. Обуруот аһа маһаһынна хантан кэлэрий?
13. Фрукталар – маһаһынна
14. Ийэбэр ас астыырга көмөлөһөбүн
15. Килиэп хантан кэлэрий?
16. Бары идэлэр бэртээхэйдэр
17. Кыһын - Дьокуускай куоракка
18. Тымныы ыллыыр, тыал улуйар
19. Тьа олохтоохторо – кыылар
20. Дьэ кыыллара
21. Көтөр кынаттаахтар
22. Дьэ көтөрдөрө
23. Уу олохтоохторо – балыктар
24. Зоопаркаҕа барабыт
- 25-26 Сааскы бырааһынньыктар
27. Айылҕа үһүктан ээр..
28. Айылҕа үһүктуута
29. Алта атахтаах доһотторбут
30. Дьыл кэмнэрэ
31. Саас – дэриэбинэбэ (үүнээйи олордүүта)